

Mehmet Akif Ersoy
Üniversitesi

UYGULAMALI BİLİMLER DERGİSİ

dergipark.org.tr/tr/pub/makuubd

Yıl

2023

Cilt

07

Sayı

01

MEHMET AKİF ERSOY ÜNİVERSİTESİ
UYGULAMALI BİLİMLER DERGİSİ
(MAKÜ-Uyg. Bil. Derg.)

(Cilt/Volume:7 Sayı/Issue:1 Yıl/Year:2023)

Sahibi / Publisher

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Rektör Vekili, Prof. Dr. Durmuş ACAR

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü / Correspondence Manager in Charge

Doç. Dr. Ali APALI

Editör Kurulu

Prof. Dr. Adnan KALKAN
Doç. Dr. Mehmet ÖZMEN
Doç. Dr. Ali APALI

Alan Editörleri/ Field Editors

Prof. Dr. Adnan KALKAN (Sosyal ve Beşeri Bilimler/Social and Human Sciences)
Doç. Dr. Ali APALI (Sosyal ve Beşeri Bilimler/Social and Human Sciences)

Editör Yardımcısı / Associate Editor

Arş. Gör. İlknur KORKMAZ

Yazışma Adresi / Correspondence

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Bucak Zeliha Tolunay Uygulamalı Teknoloji ve İşletmecilik Yüksekokulu
BURDUR / Bucak
<http://dergipark.org.tr/tr/pub/makuubd>
makuubd@mehmetakif.edu.tr

Mizanpaj Editörü / Layout Editor

Arş. Gör. İlknur KORKMAZ

Dil Editörü / Language Editor

Arş. Gör. İlknur KORKMAZ

Kapak Tasarım / Cover Design

Öğr. Gör. Yasemin KAYABAŞI

Baskı / Print

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
MAKÜ Rektörlüğü Basım Merkezi-100

Danışma Kurulu-Bilim Kurulu /Advisory Board

- Prof. Dr. Adem KORKMAZ (Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Türkiye)
Prof. Dr. Ali M. AKHMEDOV (Baku State University, Azerbaijan)
Prof. Dr. Arzu ŞENCAN ŞAHİN (Süleyman Demirel University, Türkiye)
Prof. Dr. Asiya CHAUDHARY (Aligarh Muslim University, India)
Prof. Dr. Berrin ONARAN (Dokuz Eylül University, Türkiye)
Prof. Dr. Birgül KUTLU BAYRAKTAR (Boğaziçi University, Türkiye)
Prof. Dr. Cemal ZEHİR (Yıldız Teknik University, Türkiye)
Prof. Dr. Diana DZIDZIGURI (Tbilisi State University, Georgia)
Prof. Dr. Durmuş ACAR (Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Türkiye)
Prof. Dr. Erdoğan GAVCAR (Muğla Sıtkı Koçman University, Türkiye)
Prof. Dr. Erkan POYRAZ (Muğla Sıtkı Koçman University, Türkiye)
Prof. Dr. Erman COŞKUN (Sakarya University, Türkiye)
Prof. Dr. Fatma Neval GENÇ (Adnan Menderes University, Türkiye)
Prof. Dr. Feriştah SÖNMEZ (Adnan Menderes University, Türkiye)
Prof. Dr. Hakkı BÜYÜKBAŞ (Ardahan University, Türkiye)
Prof. Dr. Hasan DAĞ (Kadir Has University, Türkiye)
Prof. Dr. Hayrettin USUL (İzmir Kâtip Çelebi University, Türkiye)
Prof. Dr. Himmet KARADAL (Aksaray University, Türkiye)
Prof. Dr. Imran SALEEM (Aligarh Muslim University, India)
Prof. Dr. İbrahim Atilla ACAR (İzmir Kâtip Çelebi University, Türkiye)
Prof. Dr. İsmail BEKÇİ (Süleyman Demirel University, Türkiye)
Prof. Dr. Kemaleddin TAŞ (Süleyman Demirel University, Türkiye)
Prof. Dr. Lütfihak ALPKAN (İstanbul Teknik University, Türkiye)
Prof. Dr. Mehmet GENÇTÜRK (Süleyman Demirel University, Türkiye)
Prof. Dr. Mehmet KARACA (Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Türkiye)
Prof. Dr. Mehmet KARAGÜL (Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Türkiye)
Prof. Dr. Meltem ÖZTURAN (Boğaziçi University, Türkiye)
Prof. Dr. Mohammad. Ashraf ALİ (Aligarh Muslim University, India)
Prof. Dr. Muazzez BABACAN (Dokuz Eylül University, Türkiye)
Prof. Dr. Mustafa Zihni TUNCA (Süleyman Demirel University, Türkiye)
Prof. Dr. Nawad Ali KHAN (Aligarh Muslim University, India)
Prof. Dr. Nezihe Figen ERSOY (Anadolu University, Türkiye)
Prof. Dr. Nilüfer KOÇAK (Dokuz Eylül University, Türkiye)
Prof. Dr. Oya ERDİL (Gebze Teknik University, Türkiye)
Prof. Dr. Özlem ÇETİNKAYA BOZKURT (Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Türkiye)
Prof. Dr. Petraq MILO (University of Tirana, Albania)
Prof. Dr. Ramazan ERDEM (Süleyman Demirel University, Türkiye)
Prof. Dr. Selahattin KARABINAR (İstanbul University, Türkiye)
Prof. Dr. Selim ÇAĞATAY (Akdeniz University, Türkiye)
Prof. Dr. Sotirak DHAMO (University of Tirana, Albania)
Prof. Dr. Yusuf KADERLİ (Adnan Menderes University, Türkiye)
Prof. Dr. Yücel BOZDAĞLIOĞLU (Adnan Menderes University, Türkiye)
Assoc. Prof. Dr. Dababrata CHOWDHURY (University of Suffolk, United Kingdom)

Derginin Amacı ve Kapsamı

Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Dergisi, 6 ayda bir olmak üzere (Mart ve Eylül) yılda 2 sayı olarak yayımlanan, elektronik ortamda uygulamalı sosyal ve beşeri bilimlerle ilgili olan tüm taraflara ulaşmayı hedeflemektedir. Kısaltılmış adı “MAKÜ-Uyg. Bil. Derg.” olan dergi, bilimsel ve hakemli bir dergi olup, yayım dili Türkçe ve İngilizce dilleridir. Uygulamalı Bilimler Dergisi, tüm uygulamalı bilimler yüksekokullarının ve uygulamalı bilimler fakültelerinin bünyelerindeki bölümlerden ve bu bölümler ile ilişkili uygulamalı sosyal ve beşeri bilimleri kapsayacak şekilde üretilen özgün bilimsel çalışmaları yayımlamayı amaçlamaktadır.

Dergi Kurulları

Dergi yayım kurulunun iki sosyal ve beşeri bilimler alan üyesi, sosyal ve beşeri bilimler alan editörü tarafından, üç yıllığına görevlendirilir. İlgili editörler, yayım kurulu üyelerini gerektiğinde değiştirebilir. Yayım Kurulu ve Editörlerin görevleri, yüksekokuldaki kadrolarına bağlı olup, herhangi bir nedenden dolayı yüksekokuldan ayrılanların görevleri de otomatik olarak sonlanmaktadır. Bu durumda ilgili editör, görevi yüksekokul kadrosunda bulunan bir başka öğretim üyesine devreder. Bilim/Danışma Kurulu üyeleri, editörler tarafından, belirlenen profesör ünvanlı öğretim üyelerinden izinleri doğrultusunda belirlenir. Dergiye gönderilen çalışmaları değerlendirecek olan hakem kurulu üyeleri ise doktor ünvanına sahip, öğretim üyelerinin izinleri doğrultusunda ilgili alan editörleri tarafından belirlenir.

Dergi Yayım Süreci ve Kuralları

Dergide yayımlanmak üzere gönderilen bilimsel çalışmalar, editör ve/veya yayım kurulu tarafından dergi ilke ve yazım kurallarına uygunluğu incelenir. Uygun bulunan özgün çalışmalar, bağımsız hakemlik “peer-review” ilkeleri doğrultusunda hakem kurulundan en az 2 hakeme gönderilir. Hakemlerden 15 gün içerisinde değerlendirme kabul onayı gelmediği takdirde çalışma başka bir hakeme gönderilir. Ayrıca değerlendirilmesi amacıyla hakemlerden 1 ay içerisinde değerlendirme raporu gelmediğinde çalışma değerlendirilmek üzere başka bir hakeme gönderilir. Hakemlerden gelecek kararlar doğrultusunda özgün çalışmalarla yayımlanır ya da reddedilir. Dergi yayım ilkelerine ve yazım kurallarına uygun olmayan çalışmalar çalışma sahibine/sahiplerine düzeltmeleri sağlamaları için geri gönderilir.

Dergide yayımlanan çalışmalar için ücret alınmamakla birlikte, çalışması yayımlanan yazar/yazarlara da ücret ödenmemektedir. Ayrıca yazar/yazarlar, dergiye gönderilen çalışmaların tüm yayım haklarının Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Dergisi’ne ait olduğunu kabul eder. Dergide yayımlanan çalışmaların bilimsel ve hukuksal sorumluluğu yazarlarına aittir.

*Dergimizin bu sayısı,
Câbir bin Hayyân'a
ithaf edilmiştir...*

Editörler'den

T.C. Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Bucak Zeliha Tolunay Uygulamalı Teknoloji ve İşletmecilik Yüksekokulu kurulduğu günden itibaren çağın gerektirdiği bilimsel yeterliliklere sahip, yerele kök salmış ancak evrensel değerlere açık, bilimin rehberliğini ilke edinen, yaratıcı ve eleştirel düşünebilen, özgür ve özgürlükçü, etik değerleri önemseyen, doğa ve çevre bilinci gelişmiş, dinamik, araştırmacı, girişimci özelliklere sahip, sanat ve spor alanlarıyla da ilgili bireyler yetiştirmek ve bilimsel araştırma geliştirme faaliyetleri ile bölgesel ve ulusal sorunlara yönelik çözümler sunan misyonu ve vizyonu doğrultusunda 16. yılını tamamlamıştır. Genç ve aktif kadrosu ile yurtiçi ve yurtdışı bilimsel etkinliklere katılmak başta olmak üzere birçok bilimsel çalışmanın içerisinde bulunmuş ve elde ettiği bilgi ve deneyimi ile **Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Dergisi**'ni bilim dünyasına kazandırmıştır.

Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Dergisi, "İstiklalden İstikbale" sloganı ile bilim üreten üniversiteler arasında araştırmacı bir üniversite olarak Mehmet Akif Ersoy'un yaktığı ışık ile özgün sosyal ve beşeri bilimler alanlarına ait çalışmalarını bilim dünyası ile buluşturma amacı ile ilk sayısını 2017 yılının Ekim ayında yayınlamıştır. Dergimiz siz bilim insanlarının sağlayacağı katkılar ile varlığını sürdürmeye ve gelişmeye devam edecektir.

Editör Kurulu

Prof. Dr. Adnan KALKAN

Doç. Dr. Mehmet ÖZMEN

Doç. Dr. Ali APALI

Bu Sayının Hakemleri (Reviewers for This Issue)

Prof. Dr. Hayrettin USUL	İzmir Kâtip Çelebi University
Prof. Dr. Mutlu Başaran ÖZTÜRK	Niğde Ömer Halisdemir University
Assoc. Prof. Dr. Derya ÖZTÜRK	Ordu University
Assoc. Prof. Dr. Emine ŞENER	Kırşehir Ahi Evran University
Assoc. Prof. Dr. Hasan Hüseyin UZUNBACAĞ	Süleyman Demirel University
Assoc. Prof. Dr. İbrahim Erem ŞAHİN	Selçuk University
Assoc. Prof. Dr. Murat ERDOĞAN	Akdeniz University
Assoc. Prof. Dr. Nur ŞAT	Hitit University
Assoc. Prof. Dr. Onur SUNGUR	Süleyman Demirel University
Assoc. Prof. Dr. Tahsin AKÇAKANAT	Süleyman Demirel University
Asst. Prof. Dr. Çağatay KARAKÖY	Sivas Cumhuriyet University
Asst. Prof. Dr. Ecem Buse SEVİNÇ ÇUBUK	Aydın Adnan Menderes University
Asst. Prof. Dr. Ercüment DOĞRU	Burdur Mehmet Akif Ersoy University
Asst. Prof. Dr. Osman Şenol	Karadeniz Technical University
Asst. Prof. Dr. Özlem EŞTÜRK	Ardahan University

Dizinler ve Platformlar (Indexes and Platforms)

Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Dergisi, uluslararası hakemli ve indeksli bir dergi olup aşağıdaki dizinlerde taranmaktadır.

Google Scholar

Sobiad (Sosyal Bilimler Atıf Dizini)

DRJI (Directory of Research Journals Index)

ASOS Index (Academia Sosyal Bilimler İndeksi)

Index Copernicus

MAKÜ UYGULAMALI BİLİMLER DERGİSİ

(MAKÜ-Uyg. Bil. Derg.)

Cilt/Volume 7, Sayı/Issue 1, Yıl/Year 2023

İÇİNDEKİLER

Danışma Kurulu-Bilim Kurulu	
Derginin Amacı ve Kapsamı, Dergi Kurulları, Dergi Yayım Süreci ve Kuralları	
Editörler'den	
Bu Sayının Hakemleri	
Dizinler ve Platformlar.....	
İÇİNDEKİLER	

Araştırma Makaleleri/Research Articles

Muhasebe Mesleğinde E-Dönüşümün Muhasebe Meslek Mensuplarının Mutluluk ve İş Tatmini Seviyeleri Üzerine Etkisi (The Effect of E-Transformation in Accounting Profession on Happiness and Job Satisfaction Levels of Professional Accountants) <i>Vesile ÖMÜRBEK, Özen AKÇAKANAT, Zehra KILINÇ</i>	1
Kadın Çalışanlarda İş Stresinin ve İşe Yabancılaşmanın Umut ve İyimserlik ile Olan İlişkisi (The Relationship of Work Stress and Work Alienation with Hope and Optimism in Female Employees) <i>Koray ÇETİNCELİ, Muhammet Hamdi MÜCEVHER</i>	24
Reel Konut Fiyatlarında Balon Analizi: Türkiye Geneli, İstanbul, Ankara ve İzmir Uygulaması (Bubble Analysis in Real Housing Prices: Application Across Türkiye, İstanbul, Ankara, and İzmir) <i>Gizem VERGİLİ</i>	44
Türkiye'de 1960 Sonrası Uygulanan Sanayileşme Stratejilerinin Dış Ticaret Üzerine Etkileri (The Impact of Turkey's Post-1960 Industrialization Strategies on Foreign Trade) <i>Adnan ÇALIŞKAN</i>	67
Dijital Pazarlama Teknolojilerinin PIV ve CODAS Yöntemleri ile Analizi (Analysis of Digital Marketing Technologies with PIV and CODAS Methods) <i>Murat Kemal KELEŞ, Duygu ALACA</i>	84
Yapılandırmacı Öğrenme-Öğretme Teorisi ile ilgili Deneysel Çalışmaların Bir Analizi (An Analysis of Experimental Studies with Constructive Learning-Teaching Theory) <i>Hasan ÇETİNKAYA</i>	102

Dergi Yayım İlkeleri	
HAKEM DEĞERLENDİRME FORMU	

Muhasebe Mesleğinde E-Dönüşümün Muhasebe Meslek Mensuplarının Mutluluk ve İş Tatmini Seviyeleri Üzerine Etkisi¹

Vesile ÖMÜRBEK¹ , Özen AKÇAKANAT² , Zehra KILINÇ^{3*}

¹ Prof. Dr., Süleyman Demirel University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Business Administration, Isparta, Türkiye

² Assoc. Prof. Dr., Süleyman Demirel University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Banking and Finance, Isparta, Türkiye

³ Lecturer Dr., Süleyman Demirel University, Scientific Research Projects Coordinatorship, Isparta, Türkiye

Geliş Tarihi/Received: 30.12.2022

Doi: 10.31200/makuubd.1226881

Kabul Tarihi/Accepted: 14.02.2023

Araştırma Makalesi/Research Article

ÖZET

Günümüzde teknolojik gelişme birçok alanda yaşanmakta ve bu gelişmeler sürekli olarak kendini güncellemektedir. Teknolojik ilerleme birçok mesleği etkilediği gibi muhasebe mesleğini de büyük ölçüde etkilemiştir. Dijital ortama entegre edilen muhasebe bilgileri, fiziksel evrakların yanı sıra yeni bilgisayar programları ile işlem görmektedir. Bu durum, bilindik muhasebe mesleğini icra eden meslek mensuplarının da profilini değiştirmiştir. Önceleri elle yapılan birçok iş, dijital ortama aktarıldığı için muhasebe meslek mensupları dijital ortamda işlem yapma konusunda adapte olma süreci yaşamaktadır. Bu çalışmanın amacı ise, muhasebe alanında yaşanan e-dönüşümün, muhasebe meslek mensuplarının mutluluk ve iş tatmini seviyeleri üzerinde nasıl bir etki yarattığını tespit etmektir. Bu doğrultuda, Antalya ilinde mesleklerini icra eden 154 muhasebe meslek mensuplarına anket uygulanmıştır. Analiz sonucunda ise, kullanılan hipotezler desteklenmiş ve e-dönüşüm öncesi muhasebe meslek mensuplarının mutluluk ve iş tatmin düzeyleri e-dönüşüm sonrasına göre anlamlı bir şekilde daha yüksek seviyede gerçekleştiği tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: E-Dönüşüm, İş Tatmini, Mutluluk, Dijitalleşme.

¹ Çalışma ile ilgili etik kurul onayı alınmıştır. Etik Kurul Onayı Veren Kurul: Süleyman Demirel Üniversitesi Etik Kurulu, Etik Kurul Tarih: 30/06/2020, Karar No: 93/5.

* Sorumlu yazar/Corresponding author
E-mail/e-ileti: zehrakilinc@sdu.edu.tr

The Effect of E-Transformation in Accounting Profession on Happiness and Job Satisfaction Levels of Professional Accountants

ABSTRACT

Today, technological development is experienced in many areas, and these developments are constantly updating themselves. Technological progress has greatly affected the accounting profession as it has affected many professions. Accounting information integrated into the digital environment is processed with new computer programs as well as physical documents. This situation has also changed the profile of members of the profession who practice the familiar accounting profession. Since many works that were previously done manually have been transferred to the digital environment, professional accountants are in the process of adapting to transacting in the digital environment. The purpose of this study is to determine how e-transformation in the field of accounting has an effect on the happiness and job satisfaction levels of accountants. In this direction, a questionnaire was applied to 154 professional accountants practicing their profession in Antalya. As a result of the analysis, the hypotheses used were supported, and it was determined that the happiness and job satisfaction levels of professional accountants before e-transformation were significantly higher than after e-transformation.

Keywords: E-Transformation, Job Satisfaction, Happiness, Digitalization.

1. GİRİŞ

Filozof Herakleitos'a göre; "*değişmeyen tek şey değişimin kendisidir.*" İnsanlık tarihi boyunca insanın sürekli değişim ve gelişim içerisinde olduğu gözlemlenmektedir. Günümüz çağının toplumu bilgi toplumu olarak adlandırılmaktadır. Gelişen teknoloji tüm hayatımızı etkilemekte ve hemen hemen birçok meslekte teknolojik gelişmeler kullanılmaktadır. Dijital çağ sayesinde muhasebe alanında da oldukça önemli değişimler yaşanmaktadır.

30 yılı aşkın süre önce muhasebe alanında kullanılan en ileri teknoloji hesap makinesiyle günümüzde neredeyse muhasebe ile ilgili işlemlerin hemen hemen birçoğu teknoloji kullanılarak yapılmaktadır. Muhasebe işlemleri yapılırken teknoloji kullanımı ihtiyaçtan ziyade zorunlu hale gelmiştir.

Teknolojinin gelişmesiyle birlikte bilgilerin ve verilerin elde edilmesi, işlenmesi ve analiz edilip raporlar haline getirilmesi daha hızlı ve kolay olmaktadır. Bu durum tüm dünyada dijitalleşmenin kaçınılmaz hale gelmesine sebep olmuştur (Gökçen & Özdemir, 2016, s.138;

Erdoğan, 2020, s.6). İşletmeler faaliyetlerini verimli ve etkin hale getirebilmek için mevcut sistemlerinde yeniliğe gitmiştir. Böylelikle işletmeler dijital dönüşümü gerçekleştirmeye başlamıştır. Bu değişimden en çok etkilenen alanlardan birisi de muhasebe alanıdır. Geleneksel kayıt tutma yöntemlerinin sınırlılıklarını ortadan kaldıran dijital dönüşüm bilginin ulaşımını, saklanmasını, kontrolünü ve karşılaştırma yapılmasını da kolaylaştırmıştır. Bu sayede muhasebe anlayışı değişime uğramış yenilikçi bir yaklaşım ortaya çıkmıştır (Arslan & Karkacier, 2019, s.430).

Bu çalışmanın amacı, ülkemizde muhasebe alanında yaşanan e-dönüşümün, muhasebe meslek mensuplarının mutluluk ve iş tatmini seviyeleri üzerinde nasıl bir etki yarattığını tespit etmektir. Bu doğrultuda dört başlık şeklinde ilgili konu başlıklarına ve analiz sonuçlarına yer verilmiştir.

Çalışmanın birinci başlığı muhasebe meslek mensupları ve muhasebede e-dönüşüm olup, bu başlıkta e-dönüşüm sayesinde muhasebe alanında yapılan yeniliklerden söz edilmektedir. Çalışmanın ikinci kısmında iş tatmini ve mutluluk kavramlarının tanımları yapılmıştır. Bu kavramlar muhasebe meslek mensupları açısından incelenmiştir. Üçüncü başlıkta ise, muhasebe alanında yaşanan e-dönüşüm, muhasebe meslek mensuplarının mutluluk ve iş tatmini ile ilgili konularda yapılan bazı çalışmalardan elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Çalışmanın dördüncü bölümünde ise, ülkemizde muhasebe alanında yaşanan e-dönüşüm, muhasebe meslek mensuplarının mutluluk ve iş tatmini seviyeleri üzerinde nasıl bir etki yarattığını tespit etmek için Antalya ilinde mesleklerini icra eden 154 muhasebe meslek mensubuna uygulanan anket sonuçları değerlendirilmiştir.

2. MUHASEBE MESLEK MENSUPLARI VE MUHASEBEDE E-DÖNÜŞÜM

En genel tanımıyla, muhasebe, bir işletmenin finansal sonuçlardan elde ettiği doneleri sayısal veriler halinde toplayan, kayıt altına alan, sınıflandıran, analizler yapan ve raporlayan sistemdir (Büyükmirza, 2008, s.27). Yıllar içerisinde gelişimine devam eden muhasebe bu süreçler içerisinde meslek haline gelmiştir. Bu mesleği icra eden meslek dalı çalışanlarına muhasebeci denilmektedir (Gökgöz, 2011, ss.167-170).

1990'lı yılların ortalarına kadar mürekkepli kalemle defter tutma işlemleri yapılmaktaydı. Aynı şekilde beyannameler ve bildirge mürekkep kalemle beyan edilmekteydi. Bir işlem yapıldığında hata tespit edilmişse mevzuat kurallarına uyularak hataların üzeri çizilmekte ve doğrusu yazılarak düzetme yapılmaktaydı. Bu durum manuel olarak yapıldığı için

işlemlerin düzeltilmesi uzun zaman almaktaydı. 1994 yılında tek düzen hesap planının yürürlüğe girmesiyle muhasebe kayıtlarının standartlaştırılması sağlanmıştır. Yazılım işletmeleri muhasebe işlemleri için paket programlar geliştirmeye başlamıştır. Teknolojinin gelişmesiyle birlikte işlemler daha kolay yapılmaya başlamıştır. Böylelikle yapılan hata payı asgari düzeye düşmüştür. Yazılım firmalarının geliştirmiş oldukları paket programlar sayesinde, e-fatura, e-defter, sosyal güvenlik yazılımları gibi programlar geliştirilmiş ve hala günümüzde geliştirilmeye devam edilmektedir. Bu gelişmeler, iş ve evrak yükü fazla olan muhasebe mesleğinin yükünü önemli ölçüde azaltmasına yardımcı olmuştur. Ayrıca, sürekli değişen muhasebe mevzuatlarını da meslek mensupları teknoloji sayesinde daha kolay takip edebilmektedir. Muhasebe yazılım programları sayesinde birden fazla mükellefi olan meslek mensuplarının belli zaman aralıklarında vermesi gereken beyannameleri ve bildirgeleri dijitalleşmiştir. Bu durum meslek mensuplarının yapması gereken işleri zamanlama konusunda yardımcı olmaktadır (Emer, 2022, ss.223-224).

Kayıt etme, belgeleme, arşivleme, raporlama gibi muhasebe uygulamalarında dijital dönüşümle birlikte köklü değişimler olmuştur. Ayrıca muhasebe meslek mensuplarının da çalışma sistemleri değişmiştir. Geleneksel defter kayıtları yerini teknolojik ortamda kayıt etmeye devretmiştir. Artık belgeler elektronik ortamda hazırlanmaya ve alıcısına ulaştırılmaya başlanmıştır. Islak imza yerine dijital imza kullanılmakta olup işlemler daha güvenli bir ortama taşınmıştır. Arşivler fiziki ortamdaki dijital ortama aktarılmış güvenli bir ortamda verilerin korunması sağlanmıştır. Eskiden raporlama süreci çok zaman almasına karşın dijital ortama muhasebe kayıtlarının aktarılmasıyla raporlama süreci hızlı bir şekilde gerçekleşmeye başlamıştır. Meslek mensuplarının mesleki bilgilerinin yanı sıra dijital ortamın kullanması zorunlu hale gelmiştir (Güney & Özyiğit, 2015, s.290; Erdem & Gülten, 2021, s.7). Yazılım programları ve elektronik uygulamalar bu gelişmeler sayesinde muhasebe uygulamalarında kullanılmaya başlanmıştır. E-dönüşüm 2003-2004 yıllarında ilk olarak, vergi beyanı, tahakkuku ve ödemelerinin elektronik ortamda yapılması gibi yenilikler eylem planında açıklanmıştır. Daha sonra ise, 2005 yılından itibaren elektronik beyanname ile uygulanmaya başlanmıştır (Alptürk, 2008, s.12). Yıllara göre değişkenlik gösteren muhasebe alanındaki teknolojik gelişmeler sayesinde, 2010 yılında e-faturaya, 2013 yılında e-defter ve e-arşiv faturasına, 2018 yılında e-irsaliyeye, e-müstahsil makbuzu ve e-serbest meslek makbuzuna geçiş yapılmış ve bu alandaki dijital uygulamalar kullanılmaya başlanmıştır (Şençiçek Tektüfekçi, 2013, s.92; Tektüfekçi, 2019, s.45).

E-dönüşüm sistemi her alanda olduğu gibi muhasebe alanında da meslek mensupları açısından hem avantaj hem de dezavantaj sağlamaktadır. Avantajları açısından bakıldığında meslek mensuplarının iş performansına olumlu yönde katkı sağladığını, iş yükünü azalttığını ve mesleği daha verimli hale getirdiği gibi özelliklerinden bahsetmek mümkündür. Defterleri arşivleme ve kâğıt masrafları gibi maliyet yükleri ortadan kalkmıştır. Elle yapılan muhasebe kayıtları teknolojik gelişmeler sayesinde elektronik ortamda tutulması, meslek mensuplarının daha az zamanda daha fazla iş yapabilmelerini sağlamaktadır. Ayrıca, elektronik ortamda yapılan kayıtlar sayesinde hata tespiti elle yapılan kayıtlara göre daha kolay bulunabilmekte ve hata payı azalmaktadır. Dezavantaj olarak ise, ofis ortamındaki teknolojik altyapının iyileştirilmesinden kaynaklı maliyet yükünün artması, teknolojiyi iyi düzeyde kullanmasını bilen personele ihtiyacın artması ve personele ödenecek ücretinde vasıflı eleman düzeyinde olmasından kaynaklı ücretinin artması gibi maliyetlerden bahsedilmektedir (Orhan, 2017, s.25).

Teknoloji alanındaki hızlı değişimler muhasebe mesleğini de değişimlere uğratarak daha çok veri analizi ve danışmalık konularına yöneltecektir. Geleceğin muhasebecileri teknolojik gelişmelerle uyum içerisinde olan kişiler olacaktır. Meslek mensuplarının dijital çağa uyum sağlaması mesleki açıdan uzun süre kalıcı olabilmelerini sağlayacaktır (Akdoğan & Akdoğan, 2018, s.12).

Yapay zekâ, insana özgü hareketleri robotlara yâda bilgisayarlara yaptırabilme kabiliyeti olarak tanımlanmaktadır. Son yıllarda farklı meslek dallarında yapay zekâ önemli rol oynamaktadır. Yapay zekânın değiştireceği meslek dallarından birisi de muhasebe mesleğidir. Cherry Ventures, Rocket Internet gibi işletmelerin geliştirmiş olduğu Smacc adlı yapay zekâ muhasebe programı vardır. Smacc adlı bu program yüksek güvenlik önlemleri ile korunan, işletmeye gelen faturaları otomatik okuyan ve dışarıdan bir etken olmadan kayıt altına alan bir programdır. Bu program, likidite hesaplama, satış ve maliyetlerin hesaplanması vb. işlemleri de kendi yapmakta ve kendi kendine öğrenme özelliğine sahiptir (Tekbaş, 2018). Bu gibi programların yapay zekâ sayesinde muhasebe işlemlerini yapması, yapay zekâ ile gelişimin tamamlanmasının çok uzun vadede olmadığı düşünülmektedir. Uzmanlara göre 2030 yılında kadar 800 milyon işin yapay zekâ sayesinde işleniş şekli değişeceğini tahmin etmektedirler. Yapay zekâ teknolojisinin ilerlemesiyle birçok sektörde çalışan insanların işsiz kalacağı düşünülmektedir. Bu teknolojinin güçlü hale gelmesi muhasebeciler de dâhil olmak üzere gelecekteki kariyerleri ile ilgili endişe duymaktadırlar. Temeldeki sorunun değişen ve gelişen teknoloji karşısında muhasebe sektörünün nasıl bir yöne evrileceği ve mesleğin geleceğinin nasıl etkileneceği hususundadır (Bozdemir & Cabar, 2021, s.49).

3. İŞ TATMİNİ VE MUTLULUK

İş tatmini, işi yapan emekçinin yaptığı işin bütününe ve çalıştığı ortama göstermiş olduğu olumlu yönlü tepkidir. İş tatmini, kişinin bir işten edindiği mutluluk ve mutsuzluk durumunu da ifade etmektedir. İşin niteliğiyle çalışan emekçinin beklentileri ne kadar uyum içerisinde ise o kadar fazla iş tatmini gerçekleşmektedir (Özdemir, 2006, s.3). Bir başka ifade ile iş tatmini, çalışanın işten elde edilen maddi çıkarlarının, iş arkadaşlarıyla beraber çalışmaktan zevk almasının ve bir eser meydana getirme hissinin ona sağladığı mutluluktur (Bingöl, 1997, s.270).

İnsanların meslek hayatları kendi hayatlarının önemli bir kısmını oluşturmakta ve insan ömrünün çoğu kısmını çalışarak sürdürmektedir. Eğer çalışma hayatındaki istediği performansı elde ederse kişi iş tatmini elde etmekte, fakat isteği gibi beklentisi dışında olursa da iş tatminsizliği ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, işi yapan emekçi yeteri düzeyde iş tatmini sağlarsa performansına yansır ve bu durumda da üretkenliği artar, ürün ve hizmet üretiminde verim alınır (Köroğlu, 2012, ss.275-276).

Çalışanların iş tatminini etkileyen faktörlerden biri iş ile ilgili faktörlerdir. Bu faktörler, işin toplumdaki saygınlığı, kariyer imkânı, yaptığı iş için almış olduğu mükâfatı ve ceza sistemi gibi etmenler şeklinde sıralanmaktadır (Sevimli & İşcan, 2005, ss.56-58). İş tatmini ayrıca içsel ve dışsal tatmin diye ikiye ayrılmaktadır. Çalışanların “terfi, ücret” gibi dışsal kaynaklardan edindikleri tatmin dışsal iş tatmini olarak adlandırılmaktadır. Çalışanların vicdan, meşguliyet, karar verme gibi içsel kaynaklardan edindikleri tatmin içsel iş tatmini olarak isimlendirilmektedir (Erkuş vd., 2011, s.246).

Günden güne birçok alanda olduğu gibi muhasebe alanında da elektronik uygulamalarının kullanımının artması, meslek mensuplarının dijital ortamdaki yeterlilikleri veya yetersizlikleri iş tatmini düzeylerini olumlu veya olumsuz yönde etkileyecektir. Muhasebe meslek mensupları yazılım programlarıyla muhasebe işlemlerini kolay ve hızlı bir biçimde yapabilmektedir. Ayrıca, işlem esnasında ya da sonrasında karşılaştığı sorunlara çözümler üretebilmekte, bu sayede mesleki açıdan kendilerini yetkin görmekte ve yaptıkları işten tatmin olmaktadır. Dijital ortama uyum sağlayamayan muhasebe meslek mensupları ise bilişim sistemleriyle herhangi bir sorunla karşı karşıya kaldıklarında çözüm üretememesinden dolayı hem kendilerini mesleki açıdan yetersiz hissetmekte hem de yaptıkları işten tatmin olamamaktadırlar (Emer, 2022, s.224).

Ağır iş yükü, bir işin zaman baskısı altında yapılması zorunluluğunun olması, yapılan işten beklentinin yüksek olması ve işin gerektirdiği tüm yeteneklerin emekçinin üzerinde olması olarak tanımlanmaktadır. Emekçilerin iş tatmin düzeylerini ağır iş yükü olumsuz yönde etkilemektedir (Kanbur, 2018, s.127). Muhasebe meslek mensuplarının işlerini yaparken kısıtlı zaman aralığında çalışmaları, mevzuatın devamlı değişmesi ve iş yüklerinin birbirinden farklı olması ağır işi yükü altında olduklarını göstermektedir. Teknoloji kullanımı sayesinde meslek mensuplarının iş yükü hafiflemektedir. Bu durum ise, meslek mensuplarının iş tatmini üzerinde olumlu etki göstermektedir. Ayrıca, mesleki gelişimleri için meslek mensupları kendilerine daha fazla zaman ayırabilmektedir.

Muhasebe meslek mensuplarından dijital dönüşüme uyum sağlayabilenler olabileceği gibi uyum sağlayamayanlarda olabilecektir. Dijital dönüşümle teknolojik aletleri kullanabilme yeteneği, meslek mensuplarının mesleki ustalıklarının önemini etkileyebilmekte ve teknolojik gelişmelere uyum sağlayamayanların iş tatmini düzeylerini olumsuz etkilemelerinden kaynaklı kendilerini mutsuz hissetmelerine neden olacaktır. Mesleki tecrübeleri teorik anlamda ne kadar güçlü olursa olsun teknolojik beceri eksikliği meslek mensuplarında mutsuzluk yaratacaktır. Ayrıca bu durum, eskiyi özleme, teknolojiye direnme ve teknolojiyi benimseyememe gibi sorunlarını da beraberinde getirecektir. Muhasebe işlemleri yapılırken günümüzde teknolojiyi kullanmanın yasal zorunlulukları bulunmaktadır. Örneğin, elektronik ortamda hazırlanması gereken belgeler kâğıt üzerinde hazırlanıyorsa Vergi Usul Kanunu'nun 353. maddesi hükümlerine göre cezai yaptırımları vardır. Muhasebe işlemleri yapılırken, teknolojiyi gerektirdiği düzeyde kullanamazlarsa meslek mensupları cezalara maruz kalmaktadırlar. Bu durum meslek mensuplarını iş tatmini yönünden olumsuz etkilenmekte ve mutsuz etmektedir (Emer, 2022, s.225).

4. LİTERATÜR TARAMASI

Muhasebe alanında yaşanan e-dönüşüm, muhasebe meslek mensuplarının mutluluk ve iş tatmini ile ilgili konularda yapılan bazı çalışmalardan elde edilen bulgulara aşağıda değinilmiştir.

Eş ve Atasoy (2022), çalışmalarında Ankara ilinde mesleklerini icra eden 403 muhasebe meslek mensubuna e-dönüşüme uyum sağlayıp sağlamadıklarını, e-dönüşüm bilgi düzeylerini ve dijitalleşme sonucu oluşan kaygı düzeylerini ölçmek için anket yöntemi uygulamışlardır. Yapmış oldukları analiz sonuçlarına göre ise, muhasebe meslek mensuplarının demografik

özelliklere göre e-dönüşüm bilgi ve uyum düzeylerinin, memnuniyet düzeylerinin ve dijitalleşme sonucu oluşan kaygı düzeylerin farklılık göstermediğini tespit etmişlerdir. Ayrıca, lisansüstü eğitim gören katılımcıların lisans eğitimi gören katılımcılara göre kaygı düzeylerinin düşük olduğunu belirtmişlerdir. Diğer kullandıkları analizlerden biri olan regresyon analizi bulgularına göre ise, e-dönüşüm bilgi ve uyum düzeyinin memnuniyet düzeyine pozitif yönde anlamlı etkisi olduğunu belirtmişlerdir. Dijitalleşme sonucu oluşan kaygı düzeyine ise, negatif yönde anlamlı etkisi bulunduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Mert vd. (2022), yapmış oldukları araştırmada, muhasebe alanındaki dijitalleşme sürecini, gelişimini ve dijitalleşmenin muhasebe uygulamalarına etkilerini incelemişlerdir. Bu doğrultu da İstanbul'da mesleklerini devam ettiren serbest mali müşavirlere anket uygulamışlardır. Elde ettikleri bulgular sonucunda ise, katılımcıların dijital teknoloji ile ilgili değişimleri mesleki uygulamalarda takip ettikleri sonucuna varmışlardır. Ayrıca, meslek mensupları dijital teknolojiyi mesleki uygulamalarda önemli derecede kullandıklarını belirtmişlerdir.

Emer (2022), Kahramanmaraş ilinde mesleklerini icra eden 256 muhasebe meslek mensubunun teknoloji kullanım seviyelerinin iş tatminleri üzerine etkisini ölçmek için anket uygulamıştır. Analiz bulgularına göre, muhasebe meslek mensuplarının teknoloji kullanım seviyelerinin iş tatmine olumlu etkisi olduğunu tespit etmiştir.

Şeker ve Hoş (2021), yapmış oldukları çalışmada Çorum ilinde mesleklerini icra eden Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlerin dijital muhasebe uygulamalarını kullanmadaki bakış açılarını ve kullanıma etki eden faktörleri tespit etmek için meslek mensuplarına anket uygulamışlardır. Çalışmanın sonucunda ise, dijital muhasebe uygulamalarının meslek mensupları için faydalı olacağını ve bu uygulamaları kullanma konusunda niyetlerinin olduğu konusunda pozitif yönlü bir etkinin olduğunu tespit etmişlerdir.

Akçakanat ve Kılınç (2021), çalışmalarında Antalya, Isparta ve Burdur illerinde faaliyet gösteren 250 muhasebe meslek mensubu üzerine işin ve yaşamın anlamının mutlulukları üzerine etkisini anket yöntemiyle ölçmüşlerdir. Araştırmanın bulgularına göre ise, muhasebe meslek mensuplarının mutluluk düzeyleri, işlerinin ve yaşamlarının da orta düzeyin üzerinde anlamlı bulduklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca, katılımcıların mutlulukları üzerine pozitif ve anlamlı etkiler yaptıklarını da ifade etmişlerdir.

Tekin ve Deniz (2019), yapmış oldukları çalışmada 178 muhasebe çalışanın iş tatmini, iş stresi ve iş performansı düzeylerini nasıl etkilediğini ölçmek için anket uygulamışlardır. Yapılan anket sonucuna göre, çok sayıda katılımcının iç kontrolü yüksek düzeyde kişilik yapısına sahip olduklarını tespit etmişlerdir.

Tekbaş vd. (2018), çalışmalarında dijital sistemlere yönelik yenilikleri kullanmada muhasebe meslek mensuplarının tutumlarını ve dijital muhasebe okuryazarlığının gerekliliğini araştırmak için 238 muhasebe meslek mensubuna anket uygulamışlardır. Analiz sonuçlarına göre ise, katılımcıların geneli dijital ürünleri verimli bulduklarını, ürünleri kullanma da zorluk yaşamadıklarını ve mesleklerindeki teknolojik gelişmeleri yakından takip ettiklerini tespit etmişlerdir. Ayrıca muhasebe meslek mensuplarının dijital muhasebe okuryazarlığının gerekli olduğunu belirttikleri ifade edilmiştir.

Lian (2015), çalışmasında Tayvan'da bulut tabanlı e-faturanın benimsenmesine ilişkin görüşleri inceleyebilmek için 251 katılımcıya anket uygulaması yapmıştır. Çalışma sonucunda ise, yeni bir uygulama olan e-fatura sistemini katılımcıların henüz benimsemediğini ve e-devlet sistemine olan güven ve algılanan risk düzeyinin e-fatura uygulamasının benimsenmesinde belirleyici faktör olarak görüldüğü belirlenmiştir.

Marinagi vd. (2015), Yunanistan'da faaliyetlerini sürdüren 42 Yunan işletmesine e-fatura kullanıp kullanmadıkları ve muhasebe uygulamaları üzerinde dijitalleşmenin benimsenip benimsenmediğini incelemek için anket uygulamışlardır. Analiz sonucuna göre ise, katılımcıların e-fatura kullanım oranlarının düşük seviyelerde olduğunu ve muhasebe uygulamalarında dijital teknolojiyi benimsemeleri konusunda ise gelişmelere sıcak baktıklarını belirtmişlerdir.

Spoz (2014), yapmış olduğu çalışmada, Avrupa Birliği'ndeki ülkelerin bir yıl içerisinde e-fatura kullanım düzeylerini incelemiştir. Analiz bulgularına göre, dijital uygulamaların mesleki uygulamalarda kullanımı sayesinde bir yılda 240 milyon Euro'luk faturalama maliyetinin azaldığını yani tasarruf edildiğini ifade etmiştir. Elektronik ortamda hazırlanan bir faturanın kâğıt faturaya göre alternatif bir teknolojik ilerleme olduğunu belirtmiştir. Ayrıca muhasebe meslek mensuplarının dijitalleşme sayesinde hem zamanlarını daha verimli kullandıklarını hem de faturalama işlemlerini daha kolay yapabildiklerini tespit etmiştir.

5. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

5.1. Araştırmanın Amacı ve Hipotezleri

Bu çalışmada, ülkemizde muhasebe alanında yaşanan e-dönüşümün, muhasebe meslek mensuplarının mutluluk ve iş tatmini seviyeleri üzerinde nasıl bir etki yarattığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda e-dönüşüm öncesi ve sonrası şeklinde katılımcıların görüşleri alınmıştır. Araştırmada, aşağıdaki hipotezler test edilmeye çalışılacaktır.

H1: Muhasebe meslek mensuplarının mutluluk algıları, muhasebe uygulamalarında yaşanan e-dönüşüm öncesi ve sonrasına göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H2: Muhasebe meslek mensuplarının iş tatmini algıları, muhasebe uygulamalarında yaşanan e-dönüşüm öncesi ve sonrasına göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

5.2. Örneklem

Araştırma, Antalya ilinde muhasebe meslek mensubu olarak çalışan kişiler örnekleminde yapılmıştır. Araştırmada, örnekleme tekniklerinden tesadüfi olmayan yöntemlerden birisi olan kolayda örnekleme metodu kullanılmıştır. Bu kapsamda ulaşılan muhasebe meslek mensubu sayısı 154'tür. Antalya Serbest Muhasebeci ve Mali Müşavirler Odası 2019 yılı verilerine göre, serbest muhasebeci sayısı 197 iken serbest muhasebeci mali müşavir sayısı ise 3056'dır (Türkiye Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirler Odaları Birliği [TURMOB], 2020). Veriler bizzat araştırmacılar tarafından, muhasebe meslek mensupları işyerlerinde ziyaret edilerek toplanmıştır. Çalışmaya katılmayı kabul eden muhasebe meslek mensuplarına öncelikle araştırmanın amacı hakkında bilgi verilmiş, ardından anket uygulamasına geçilmiştir. Çalışmanın saha araştırmasının gerçekleştirilebilmesi için Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurulu'ndan 30.06.2020 tarih ve 93/4 sayılı yazı ile etik onay alınmıştır.

Katılımcıların Sosyo-Demografik özelliklerine ilişkin veriler Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Tanımlayıcı özellikler

Değişkenler	N	%
Cinsiyet		
Kadın	46	29.9
Erkek	108	70.1
Medeni Durum		
Evli	113	73.4
Bekâr	41	26.6
Mesleki Unvan		
SM	44	28.6
SMMM	110	71.4
Eğitim Düzeyi		
Lise	21	13.6
Önlisans	19	12.3
Lisans	101	65.6
Yüksek Lisans	13	8.4
Yaş		
30 yaş ve altı	40	26.0
31-40 yaş arası	60	39.0
41 yaş ve üzeri	54	35.1
Kıdem		
10 yıl ve altı	63	40.9
11-20 yıl arası	60	39.0
21 yıl ve üzeri	31	20.1

Tablo 1'den görülebileceği gibi katılımcıların 46'sı (%29.9) kadın, 108'i ((%70.1) erkektir. Yine katılımcıların 113'ü (%73.4) evli iken 41'i (%26.6) bekârdır. Mesleki unvan açısından katılımcıların dağılımına bakıldığında 44'ü (%28.6) serbest muhasebeci, 110'u (%71.4) ise serbest muhasebeci mali müşavir olarak görev yapmaktadır. Eğitim seviyesi açısından Tablo 1 incelendiğinde, katılımcıların 21'inin (%13.6) lise, 19'unun (%12.3) meslek yüksekokulu, 101'inin (%65.6) lisans ve 13'ününün (%8.4) yüksek lisans mezunu olduğu görülmektedir. Katılımcıların yaş gruplarına bakıldığında, 30 yaş ve altında bulunan katılımcılar 40 (%26) kişi iken 31-40 yaş arasında 60 (%39) kişi, 41 yaş ve üzerinde ise 54 (%35.1) kişi bulunmaktadır. Tablo 1'den son olarak muhasebe meslek mensubu olarak kıdem sürelerine bakıldığında, 10 yıl ve altı kıdeme sahip 63 (%40.9) katılımcı olduğu bunu sırasıyla 11-20 yıl arası 60 (%39) ve 21 yıl ve üzeri 31 (%20.1) katılımcının izlediği görülmüştür.

5.3. Veri Toplama Araçları

Katılımcıların demografik nitelikli özellikleri, kişisel bilgi formu ile toplanmıştır. Bu kapsamda yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim durumu, unvan ve kıdemden oluşan 6 adet soruya katılımcıların cevap vermesi istenmiştir. Ayrıca çalışmada katılımcıların mutluluk ve iş tatmini seviyelerini ölçmek maksadıyla birer soru yöneltilmiştir. Katılımcıların bu sorulara e-dönüşüm öncesini ve sonrasını düşünerek yanıt vermeleri istenmiştir. Bu sorulara aşağıda yer verilmiştir.

Soru 1: Ülkemizde muhasebe uygulamalarında e-dönüşüm öncesi mesleki kariyerinizi düşünerek, mutluluk düzeyinizi belirtiniz.

Soru 2: Ülkemizde muhasebe uygulamalarında e-dönüşüm sonrası mesleki kariyerinizi düşünerek, mutluluk düzeyinizi belirtiniz.

Soru 3: Ülkemizde muhasebe uygulamalarında e-dönüşüm öncesi mesleki kariyerinizi düşünerek, iş tatmini düzeyinizi belirtiniz.

Soru 4: Ülkemizde muhasebe uygulamalarında e-dönüşüm sonrası mesleki kariyerinizi düşünerek, iş tatmini düzeyinizi belirtiniz.

Katılımcılara, soruların altında 10'lu Likert şeklinde ölçeklendirilmiş bir skala sunulmuştur. Bu skalada 1 en düşük 10 en yüksek seviyeyi göstermektedir. Ölçekten elde edilecek puanların artışı yükselen mutluluk ve iş tatminini işaret etmektedir.

5.4. Verilerin Analizi

Verilerin analizinde SPSS 22 paket programı kullanılmıştır. Öncelikle programa girilen verilerin hatalı olanları düzeltilmiştir. Ardından mutluluk ve iş tatminini ölçen 4 adet sorunun çarpıklık ve basıklık değerleri hesaplanmıştır. Verilerin normal dağılım gösterdiği anlaşıldıktan sonra betimleyici istatistiklere yer verilmiştir. Ardından eşleştirilmiş iki örnek t-testi analizi gerçekleştirilerek, çalışmanın hipotezleri sınanmıştır. Son olarak ise katılımcılara yöneltilen 4 soru bağlamında demografik özelliklere göre farklılaşmanın olup olmadığını test etmek için bağımsız örneklem t-testi ve tek yönlü varyans analizi gerçekleştirilmiştir.

6. BULGULAR

Verilerin analizine geçmeden önce soruların normallik varsayımını sağlayıp sağlamadıkları araştırılmıştır. Bu kapsamda elde edilen çarpıklık ve basıklık katsayıları Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. Soruların çarpıklık ve basıklık katsayıları

Değişkenler	Çarpıklık		Basıklık	
	Katsayı	Standart Hata	Katsayı	Standart Hata
Soru 1	-.466	.195	.233	.389
Soru 2	-.054	.195	-.867	.389
Soru 3	-.443	.195	-.098	.389
Soru 4	-.076	.195	-.998	.389

Tablo 2’den de anlaşılacağı üzere sorulara ait çarpıklık ve basıklık katsayıları +1 ile -1 değerleri aralığındadır. Morgan ve arkadaşları değişkenlerin normal dağılım göstermesi için bu değerlerin yeterli olduğunu söylemektedir (Morgan vd., 2004, s.49).

Muhasebe meslek mensuplarına yöneltilen 4 adet soruya ilişkin betimleyici istatistikler Tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 3. Değişkenlere ilişkin betimleyici istatistikler

	Minimum	Maksimum	Ort.	SS
Soru 1	1.00	10.00	6.48	2.124
Soru 2	1.00	10.00	5.18	2.583
Soru 3	1.00	10.00	6.50	2.247
Soru 4	1.00	10.00	5.27	2.680

Ort: Ortalama, SS: Standart sapma

Katılımcıların sorulara vermiş oldukları yanıtların ortalamaları, standart sapmaları, minimum ve maksimum değerleri verildikten sonra hipotezlerin test edilmesi aşamasına geçilmiştir.

Muhasebe meslek mensuplarının, ülkemizde muhasebe uygulamalarında yaşanan e-dönüşüm öncesi ve sonrası mutluluk ve iş tatmini algı puanları ortalamaları arasındaki farklılığın belirlenmesi amacıyla eşleştirilmiş iki örnek t-testi gerçekleştirilmiştir. Tablo 4’de analiz sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 4. Eşleştirilmiş iki örnek t-testi sonuçları

Değişkenler	Öncesi	Sonrası	İstatistiksel Değerlendirme	
	Ort. ± SS	Ort. ± SS	T	p
Mutluluk	6.48±2.124	5.18±2.583	5.809	< .001
İş Tatmini	6.50±2.247	5.27±2.680	5.351	< .001

Ort: Ortalama, SS: Standart sapma

Tablo 4 incelendiğinde, muhasebe meslek mensuplarının mutluluk seviyelerine ilişkin geçmişe yönelik ve şu anki algı puanları ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir ($t(154)= 5.809$, $p < .001$). Ulaşılan bu bulguya göre, muhasebe meslek mensuplarının mutluluk seviyelerine ilişkin geçmişe yönelik algı puanları ortalaması (6.48 ± 2.124), şimdiki algı puanları ortalamasına göre (5.18 ± 2.583) daha yüksektir. Bu durumda katılımcıların, muhasebe uygulamalarında yaşanan e-dönüşüm öncesi daha mutlu oldukları sonucuna varılmıştır.

Yine Tablo 4’de görülebileceği gibi, muhasebe meslek mensuplarının iş tatmini seviyelerine ilişkin geçmişe yönelik ve şu anki algı puanları ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir ($t(154)= 5.351, p< .001$). Ulaşılan bu bulguya göre, muhasebe meslek mensuplarının iş tatmini seviyelerine ilişkin geçmişe yönelik algı puanları ortalaması (6.50 ± 2.247), şimdiki algı puanları ortalamasından (5.27 ± 2.680) daha yüksektir. Bu bağlamda katılımcıların, muhasebe uygulamalarında yaşanan e-dönüşüm öncesi işlerinde daha fazla tatmin yaşadıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Elde edilen sonuçlar uyarınca çalışmanın bir ve iki numaralı hipotezleri desteklenmiştir.

Bu çalışmada ayrıca, katılımcıların kendilerine yöneltilen dört adet soruya verdikleri cevapların puan ortalamalarının, demografik değişkenlere göre farklılık gösterip göstermediği de analiz edilmiştir. Bu kapsamda, iki gruptan oluşan demografik değişkenlerde bağımsız örneklem t-testi, ikiden fazla gruptan oluşan demografik değişkenlerde ise tek yönlü varyans analizi kullanılmıştır.

Öncelikle cinsiyet değişkeni ele alınmış olup ulaşılan sonuçlar Tablo 5’de aktarılmıştır.

Tablo 5. Cinsiyet değişkeni açısından bağımsız örneklem t-testi sonuçları

		Varyansların Eşitliği İçin Levene Testi		Ortalamaların Eşitliği İçin t-testi		
		F	p	t	sd	p
Önceki Mutluluk Seviyesi	Eşit Varyanslar İçin	1.783	.184	.405	152	.686
	Eşit Olmayan Varyanslar İçin			.381	74.862	.704
Sonraki Mutluluk Seviyesi	Eşit Varyanslar İçin	.003	.956	.431	152	.667
	Eşit Olmayan Varyanslar İçin			.430	84.640	.668
Önceki İş Tatmini Seviyesi	Eşit Varyanslar İçin	.047	.829	.547	152	.585
	Eşit Olmayan Varyanslar İçin			.531	79.673	.597
Sonraki İş Tatmini Seviyesi	Eşit Varyanslar İçin	.173	.678	1.261	152	.209
	Eşit Olmayan Varyanslar İçin			1.287	89.050	.202

Tablo 5 incelendiğinde, Levene testi sonuçlarına göre $p> .05$ olduğu için tüm değişkenler açısından varyansların homojen olduğu söylenebilir (Gürbüz & Şahin, 2016, s.237). Bu sebeple t-test istatistiğinin anlamlı olup olmadığını anlamak için birinci satırda bulunan p değerlerine bakılmıştır. Tablodan da görüleceği üzere tüm değişkenler için p değeri anlamlı değildir ($p> .05$). Bu sebeple cinsiyetin, katılımcıların mutluluk ve iş tatmini seviyeleri üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığı sonucuna varılmıştır.

Aşağıda yer alan Tablo 6’da cinsiyet değişkenine göre katılımcıların elde ettikleri aritmetik ortalama ve standart sapma değerlerine yer verilmiştir.

Tablo 6. Cinsiyete göre ortalama ve standart sapma değerleri

	Cinsiyet	N	Ort.	SS
Önceki Mutluluk Seviyesi	Kadın	46	6.58	2.353
	Erkek	108	6.43	2.029
Sonraki Mutluluk Seviyesi	Kadın	46	5.32	2.599
	Erkek	108	5.12	2.587
Önceki İş Tatmini Seviyesi	Kadın	46	6.65	2.368
	Erkek	108	6.43	2.201
Sonraki İş Tatmini Seviyesi	Kadın	46	5.69	2.580
	Erkek	108	5.10	2.713

Tablo 6’dan görülebileceği gibi gerek kadın olsun gerek erkek tüm muhasebe meslek mensuplarında mutluluk ve iş tatmini seviyeleri, e-dönüşüm öncesinde daha yüksek iken sonrasında düşüşe geçmiştir. Tablo 6’da bir diğer ilgi çekici istatistik, kadın muhasebe meslek mensuplarının erkeklere nazaran daha mutlu ve iş tatminlerinin daha yüksek olmasıdır. Ancak aradaki fark Tablo 5’de de vurgulandığı gibi anlamlı değildir.

Medeni durum değişkeni açısından evli ve bekâr muhasebe meslek mensupları arasında gerçekleştirilen fark analizi sonuçları Tablo 7’de gösterilmiştir.

Tablo 7. Medeni durum değişkeni açısından bağımsız örneklem t-testi sonuçları

		Varyansların Eşitliği İçin Levene Testi		Ortalamaların Eşitliği İçin t-testi		
		F	p	t	sd	p
Önceki Mutluluk Seviyesi	Eşit Varyanslar İçin	.484	.488	-.970	152	.334
	Eşit Olmayan Varyanslar İçin			-.939	66.888	.351
Sonraki Mutluluk Seviyesi	Eşit Varyanslar İçin	.845	.360	.473	152	.637
	Eşit Olmayan Varyanslar İçin			.483	73.911	.630
Önceki İş Tatmini Seviyesi	Eşit Varyanslar İçin	.001	.976	-.364	152	.716
	Eşit Olmayan Varyanslar İçin			-.367	72.109	.715
Sonraki İş Tatmini Seviyesi	Eşit Varyanslar İçin	1.963	.163	.710	152	.479
	Eşit Olmayan Varyanslar İçin			.741	77.238	.461

Tablo 7 incelendiğinde, Levene testi sonuçlarına göre $p > .05$ olduğu için tüm değişkenler açısından varyansların homojen olduğu söylenebilir. Bu sebeple t-test istatistiğinin anlamlı olup olmadığını anlamak için birinci satırda bulunan p değerlerine bakılmıştır.

Tablodan da görüleceği üzere tüm değişkenler için p değeri anlamlı değildir ($p > .05$). Bu sebeple medeni durumun, katılımcıların mutluluk ve iş tatmini seviyeleri üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığı sonucuna varılmıştır.

Tablo 8’de medeni durum değişkenine göre katılımcıların elde ettikleri aritmetik ortalama ve standart sapma değerlerine yer verilmiştir.

Tablo 8. Medeni duruma göre ortalama ve standart sapma değerleri

	Medeni Durum	N	Ort.	SS
Önceki Mutluluk Seviyesi	Evli	113	6.38	2.084
	Bekâr	41	6.75	2.233
Sonraki Mutluluk Seviyesi	Evli	113	5.24	2.620
	Bekâr	41	5.02	2.504
Önceki İş Tatmini Seviyesi	Evli	113	6.46	2.263
	Bekâr	41	6.60	2.223
Sonraki İş Tatmini Seviyesi	Evli	113	5.37	2.745
	Bekâr	41	5.02	2.504

Tablo 8’den de anlaşılacağı gibi hem evli hem de bekâr çalışanların, mutluluk ve iş tatmini seviyeleri, e-dönüşüm sonrasına nazaran e-dönüşüm öncesinde daha yüksek seviyededir.

Unvan değişkeni açısından gerçekleştirilen fark analizi sonuçları Tablo 9’da gösterilmiştir.

Tablo 9. Unvan değişkeni açısından bağımsız örneklem t-testi sonuçları

		Varyansların Eşitliği İçin Levene Testi		Ortalamaların Eşitliği İçin t-testi		
		F	p	t	sd	p
Önceki Mutluluk Seviyesi	Eşit Varyanslar İçin	.088	.768	-.431	152	.667
	Eşit Olmayan Varyanslar İçin			-.433	80.031	.666
Sonraki Mutluluk Seviyesi	Eşit Varyanslar İçin	.276	.600	-1.125	152	.262
	Eşit Olmayan Varyanslar İçin			-1.160	84.643	.249
Önceki İş Tatmini Seviyesi	Eşit Varyanslar İçin	.029	.864	-.713	152	.477
	Eşit Olmayan Varyanslar İçin			-.730	83.382	.467
Sonraki İş Tatmini Seviyesi	Eşit Varyanslar İçin	.071	.790	-.284	152	.777
	Eşit Olmayan Varyanslar İçin			-.292	83.837	.771

Tablo 9 incelendiğinde, Levene testi sonuçlarına göre $p > .05$ olduğu için tüm değişkenler açısından varyansların homojen olduğu söylenebilir. Bu sebeple t-test istatistiğinin anlamlı olup olmadığını anlamak için birinci satırda bulunan p değerlerine bakılmıştır.

Tablodan da görüleceği üzere tüm değişkenler için p değeri anlamlı değildir ($p > .05$). Bu sebeple unvanın, katılımcıların mutluluk ve iş tatmini seviyeleri üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığı sonucuna varılmıştır.

Tablo 10’da unvan değişkenine göre katılımcıların elde ettikleri aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri görülebilir.

Tablo 10. Unvana göre ortalama ve standart sapma değerleri

	Unvan	N	Ort.	SS
Önceki Mutluluk Seviyesi	SM	44	6.36	2.114
	SMMM	110	6.52	2.136
Sonraki Mutluluk Seviyesi	SM	44	4.81	2.452
	SMMM	110	5.33	2.631
Önceki İş Tatmini Seviyesi	SM	44	6.29	2.162
	SMMM	110	6.58	2.284
Sonraki İş Tatmini Seviyesi	SM	44	5.18	2.572
	SMMM	110	5.31	2.732

Tablo 10’da görülebileceği üzere hem serbest muhasebecilerde hem de serbest muhasebeci mali müşavirlerde mutluluk ve iş tatmini seviyeleri, e-dönüşüm öncesinde daha yüksek seviyede gerçekleşmiştir. Tablo 10’dan çıkarılabilecek bir başka sonuç ise serbest muhasebeci mali müşavirlerin, serbest muhasebecilere nazaran daha mutlu ve iş tatminlerinin daha yüksek olmasıdır. Ancak aradaki fark Tablo 9’da da vurgulandığı gibi anlamlı değildir.

Muhasebe meslek mensuplarının eğitim seviyeleri açısından gruplar arasında anlamlı farklılık olup olmadığı tek yönlü varyans analizi ile test edilmiştir. Bunun için öncelikle tek yönlü varyans analizinin ön şartını sağlamak adına varyansların homojen olup olmadığına bakılmıştır. Ulaşılan sonuçlar Tablo 11’de özetlenmiştir.

Tablo 11. Eğitim durumu için değişkenlerin levene testi sonuçları

	Levene Test İstatistiği	sd 1	sd 2	p
Önceki Mutluluk Seviyesi	1.585	3	150	.195
Sonraki Mutluluk Seviyesi	1.188	3	150	.317
Önceki İş Tatmini Seviyesi	2.374	3	150	.053
Sonraki İş Tatmini Seviyesi	1.266	3	150	.288

Tablo 11’de anlamlılık değerleri incelendiğinde, tüm değişkenler için varyansların eşit olduğu ($p > .05$) ve dolayısı ile tek yönlü varyans analizinin ön şartının sağlandığı görülmüştür. Bu kapsamda tek yönlü varyans analizi sonuçları Tablo 12’de gösterilmiştir.

Tablo 12. Eğitim durumu değişkeni açısından tek yönlü varyans analizi sonuçları

	Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p
Önceki Mutluluk Seviyesi	Gruplar arası	12.189	3	4.063	.899	.444
	Grup içi	678.253	150	4.522		
	Toplam	690.442	153			
Sonraki Mutluluk Seviyesi	Gruplar arası	35.000	3	11.667	1.774	.155
	Grup içi	986.539	150	6.577		
	Toplam	1021.539	153			
Önceki İş Tatmini Seviyesi	Gruplar arası	5.859	3	1.953	.382	.766
	Grup içi	766.641	150	5.111		
	Toplam	772.500	153			
Sonraki İş Tatmini Seviyesi	Gruplar arası	26.814	3	8.938	1.250	.294
	Grup içi	1072.180	150	7.148		
	Toplam	1098.994	153			

Tablo 12’deki sonuçlar incelendiğinde, p anlamlılık değerleri .05’den büyük olduğu için farklı eğitim seviyesine sahip muhasebe meslek mensuplarının, mutluluk ve iş tatmini seviyelerinin farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır.

Muhasebe meslek mensuplarının yaş düzeyleri açısından gruplar arasında anlamlı farklılık olup olmadığı tek yönlü varyans analizi ile test edilmiştir. Bunun için öncelikle tek yönlü varyans analizinin ön şartını sağlamak adına varyansların homojen olup olmadığına bakılmıştır. Ulaşılan sonuçlar Tablo 13’de özetlenmiştir.

Tablo 13. Yaş düzeyi için değişkenlerin levene testi sonuçları

	Levene Test İstatistiği	sd 1	sd 2	p
Önceki Mutluluk Seviyesi	.039	2	151	.961
Sonraki Mutluluk Seviyesi	1.614	2	151	.203
Önceki İş Tatmini Seviyesi	.082	2	151	.922
Sonraki İş Tatmini Seviyesi	2.448	2	151	.090

Tablo 13’deki anlamlılık değerlerinden de anlaşılacağı gibi, tüm değişkenler için varyansların eşit olduğu ($p > .05$) ve dolayısı ile tek yönlü varyans analizinin ön şartının sağlandığı görülmüştür. Bu kapsamda tek yönlü varyans analizi sonuçları Tablo 14’de gösterilmiştir.

Tablo 14. Yaş değişkeni açısından tek yönlü varyans analizi sonuçları

	Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p
Önceki Mutluluk Seviyesi	Gruplar arası	14.735	2	7.368	1.646	.196
	Grup içi	675.706	151	4.475		
	Toplam	690.442	153			
Sonraki Mutluluk Seviyesi	Gruplar arası	16.794	2	8.397	1.262	.286
	Grup içi	1004.745	151	6.654		
	Toplam	1021.539	153			
Önceki İş Tatmini Seviyesi	Gruplar arası	10.382	2	5.191	1.029	.360
	Grup içi	762.118	151	5.047		
	Toplam	772.500	153			
Sonraki İş Tatmini Seviyesi	Gruplar arası	2.143	2	1.071	.147	.863
	Grup içi	1096.851	151	7.264		
	Toplam	1098.994	153			

Tablo 14'deki sonuçlar incelendiğinde, p anlamlılık değerleri .05'den büyük olduğu için farklı yaş gruplarına dâhil muhasebe meslek mensuplarının, mutluluk ve iş tatmini seviyelerinin farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır.

Muhasebe meslek mensuplarının mesleki kıdem süreleri açısından gruplar arasında anlamlı farklılık olup olmadığı tek yönlü varyans analizi ile test edilmiştir. Bunun için öncelikle tek yönlü varyans analizinin ön şartını sağlamak adına varyansların homojen olup olmadığına bakılmıştır. Ulaşılan sonuçlar Tablo 15'de özetlenmiştir.

Tablo 15. Kıdem seviyesi için değişkenlerin levene testi sonuçları

	Levene Test İstatistiği	sd 1	sd 2	p
Önceki Mutluluk Seviyesi	.140	2	151	.870
Sonraki Mutluluk Seviyesi	1.690	2	151	.188
Önceki İş Tatmini Seviyesi	.272	2	151	.762
Sonraki İş Tatmini Seviyesi	1.336	2	151	.266

Tablo 15'de anlamlılık değerleri incelendiğinde, tüm değişkenler için varyansların eşit olduğu ($p > .05$) ve dolayısı ile tek yönlü varyans analizinin ön şartının sağlandığı görülmüştür. Bu kapsamda tek yönlü varyans analizi sonuçları Tablo 16'da gösterilmiştir.

Tablo 16. Kıdem değişkeni açısından tek yönlü varyans analizi sonuçları

	Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p
Önceki Mutluluk Seviyesi	Gruplar arası	26.804	2	13.402	3.049	.050
	Grup içi	663.638	151	4.395		
	Toplam	690.442	153			
Sonraki Mutluluk Seviyesi	Gruplar arası	5.759	2	2.879	.428	.653
	Grup içi	1015.780	151	6.727		
	Toplam	1021.539	153			
Önceki İş Tatmini Seviyesi	Gruplar arası	13.823	2	6.911	1.376	.256
	Grup içi	758.677	151	5.024		
	Toplam	772.500	153			
Sonraki İş Tatmini Seviyesi	Gruplar arası	.619	2	.310	.043	.958
	Grup içi	1098.374	151	7.274		
	Toplam	1098.994	153			

Tablo 16'dan da görülebileceği gibi, muhasebe meslek mensuplarının e-dönüşüm öncesi mutluluk seviyeleri kıdem süresi değişkeni açısından anlamlı farklılık göstermektedir ($F(2, 151) = 3.049, p < .05$). Farkın hangi gruplardan kaynaklandığını test etmek için post-hoc testlerinden Tukey testi kullanılmıştır. Buna göre farkın kaynağı, 10 yıl ve altı kıdeme sahip çalışanlar (6.96 ± 2.071) ile 21 yıl ve üzeri kıdeme sahip çalışanlar (5.96 ± 2.198) arasındaki farktan kaynaklanmaktadır. Diğer değişkenler açısından ise p anlamlılık değerleri .05'den büyük olduğu için farklı kıdem seviyesine sahip muhasebe meslek mensuplarının e-dönüşüm sonrası mutluluk ve iş tatmini seviyelerinin farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır.

7. SONUÇ VE TARTIŞMA

Teknolojinin gelişmesiyle pek çok meslek değişim ve gelişim geçirmektedir. Muhasebe meslek mensupları da değişime ayak uydurmak zorunda kalmaktadır. Muhasebe meslek mensuplarının belgeleme, kayıt, sınıflandırma ve analiz ederek yorumlama süreci de dijitalleşme ile birlikte değişime uğramıştır. Elektronik ortamda belgelere ulaşım, e-deftere kayıt, e-tebligat, e-denetim, e-imza, e-fatura gibi dönüşümler gerçekleşmektedir. Muhasebe meslek mensuplarının e-dönüşüme ayak uydurması zorunluluk haline gelmiştir. Ağır iş yükü, zaman baskısı altında işten beklentinin yüksek olması iş tatmin düzeylerini ve mutlulukları etkilemektedir.

Bu çalışmada, e-dönüşüm sürecinde muhasebe meslek mensuplarının iş tatmini ve mutluluk düzeylerinde anlamlı bir değişim olup olmadığını incelemek üzere Antalya ilinde faaliyet gösteren meslek mensuplarının görüşleri analiz edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre araştırmada geliştirilen iki hipotez de desteklenmiştir. Buna göre, e-dönüşüm öncesi muhasebe meslek mensuplarının mutluluk ve iş tatmin düzeyleri e-dönüşüm sonrasına göre anlamlı bir şekilde daha yüksek seviyede gerçekleşmiştir. Teknolojinin getirmiş olduğu hız, belgelere

ulaşım kolaylığı vb. avantajlara karşın böyle bir sonucun ortaya çıkmış olması şaşırtıcı gelebilir. Bu sonucun ortaya çıkmamasında muhasebe meslek mensuplarının teknoloji kullanımına yönelik önyargılarının etkili olduğu düşünülmektedir. Meslek mensuplarının değişime karşı direnç göstermeleri ve geliştirdikleri önyargı sebebiyle iş tatminlerinde ve mutluluklarında bir düşüş ortaya çıkmaması muhtemel görülmektedir.

Çalışmada ayrıca e-dönüşüm öncesi ve sonrası düşünülerek muhasebe meslek mensuplarının iş tatmini ve mutluluk düzeylerinin cinsiyet, medeni durum, unvan, eğitim durumu, yaş düzeyine göre anlamlı farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır. Kıdeme göre ise gruplar arasında anlamlı farklılık görülmektedir. Bu farklılığın, 10 yıl ve altı kıdeme sahip muhasebe meslek mensupların, 20 yıl ve üzeri kıdeme sahip muhasebe meslek mensuplarına göre farklı mutluluk seviyelerine sahip olmasından kaynaklandığı sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırmanın kısıtlarından belki de en önemlisi çalışmanın kesitsel bir dizayn içermiş olmasıdır. ncesi ve sonrası karşılaştırmalarının yapıldığı araştırmalarda, boylamsal araştırma dizaynının kullanılması daha anlamlı sonuçlar elde edilmesine olanak tanımaktadır. Çalışmada bir başka kısıt ise örneklem ile ilgilidir. Örneklem, ulaşılması zor bir gruptan seçildiği ve ayrıca çalışma pandemi döneminde gerçekleştirildiği için çok fazla sayıda katılımcıya ulaşılamamıştır. Sonraki çalışmalarda araştırmacılara boylamsal araştırma dizaynı kullanmaları ve evreni daha iyi temsil eden nitelikte ve nicelikte örneklem seçmeleri önerilmektedir. Bununla birlikte araştırmacılar, e-dönüşümün muhasebe meslek mensuplarının iş tatmini ve mutluluk düzeylerini neden azalttığını ortaya çıkaracak fenomenolojik desende nitel araştırmalara yönelebilirler. Bu sayede ortaya konulacak bilgi birikimi ile muhasebe meslek mensupları üzerinde e-dönüşümün yarattığı olumsuz etkileri ortadan kaldıracak önlemlerin de alınması mümkün olabilir. Yine bir başka öneri olarak, e-dönüşüm olgusu farklı kuşaklar bağlamında ele alınarak incelenebilir. Z kuşağı yavaş yavaş niversite eğitimlerini tamamlamakta olup önümüzdeki birkaç yıl içerisinde muhasebe meslek mensubu olarak işe başlamaları muhtemel görünmektedir. Z kuşağının diğer kuşaklara göre e-dönüşüm ya da teknoloji kullanımını bağlamında farklılığını ortaya koyabilecek çalışmalar yapılması değerli sonuçlar ortaya koyacaktır. Burada sadece iş tatmini ve mutluluk değişkenleri değil işin anlamı, iş stresi, psikolojik iyi oluş gibi çeşitli psikolojik değişkenlerin de ele alınması uygun olabilir.

ARAşTIRMACILARIN KATKI ORANI BEYANI

Makalenin hazırlanması ilgili yazarlar tarafından yapılmıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Makalenin yazarları arasında, çalışma kapsamında herhangi bir kişisel ve finansal çıkar çatışması bulunmamaktadır.

REFERENCES / KAYNAKLAR

- Akçakanat, Ö., & Kılınç, Z. (2021). Muhasebe meslek mensupları mutlu mu? İşin anlamı ve yaşamın anlamının mutluluk üzerine etkisi. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, 14(2), 665-693.
- Akdoğan, N., & Akdoğan, M. U. (2018). Büyük veri bilişim teknolojisindeki gelişmelerin muhasebe uygulamalarına ve muhasebe mesleğine etkisi. *Muhasebe ve Denetime Bakış*, 18(55), 1-14.
- Alptürk, E. (2008). *Elektronik denetim rehberi*. Ankara: Gelirler Kontrolörleri Derneği Yayınevi.
- Arslan, M. C., & Karkacier, A. (2019). Dijital dönüşüm sürecinde yönetim muhasebesinin geleceğini etkileyen faktörlere kavramsal bir bakış. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6(6), 430-442.
- Bingöl, D. (1997). *Personel yönetimi*. Beta Yayıncılık.
- Bozdemir, E., & Cabar, H. (2021). Dijital devrim sürecinde muhasebe alanında yapay zekâ uygulamalarına bakış. *42. Yılında XXXIX. Türkiye Muhasebe Eğitimi Sempozyumu Değişen Teknoloji ve İş Ortamında Muhasebe Bildiriler Kitabı*, 48-57.
- Büyükmirza, K. (2008). *Maliyet ve yönetim muhasebesi tek düzene uygun bir sistem yaklaşımı*. Ankara: Gazi Kitapevi.
- Emer, A. E. (2022). Teknoloji kullanım düzeyinin iş tatmini üzerine etkisi: Muhasebe meslek mensupları üzerinde bir araştırma. *Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi*, 66, 219-238.
- Erdem, A., & Gülten, S. (2021). *Dijital muhasebe uygulamaları*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Erdoğan, E. (2020). *Dijital muhasebe uygulamaları kullanımının teknoloji kabul modeli ile incelenmesi: Muhasebe meslek mensupları üzerine bir araştırma* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İnönü Üniversitesi, Malatya.
- Erkuş, A., Turunç, Ö., & Yücel, R. (2011). Örgütsel adalet ve örgütsel bağlılık arasındaki ilişkilerde içsel ve dışsal iş tatmininin aracılık rolü: Bankacılık sektöründe bir araştırma. *Osmangazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 6(1), 245-270.
- Eş, A., & Atasoy, A. (2022). Dijitalleşmenin muhasebe meslek mensuplarına etkisi: Ankara ili örneği. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, 15(2), 247-279.
- Gökçen, G., & Özdemir, M. (2016). Türkiye’de muhasebe uygulamalarından e-defter ve e-fatura uygulaması. *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, 12(46), 137-154.
- Gökgöz, A. (2011). Tarihsel perspektifte muhasebenin doğuşunu ve gelişimini etkileyen faktörler. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 167-177.
- Güney, S., & Özyiğit, H. (2015). Muhasebedeki verilerin yönetimde kullanılması ve elektronik muhasebe verilerinin yönetim kararlarına etkisi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(53), 279-297.
- Gürbüz, S., & Şahin, F. (2016). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Kanbur, E. (2018). Aşırı iş yükünün iş ve yaşam doyumu üzerindeki etkisi: İşe bağlı gerginliğin aracı rolü. *İş ve İnsan Dergisi*, 5(2), 125-143.

Koroğlu, Ö. (2012). İçsel ve dışsal iş doyum düzeyleri ile genel iş doyum düzeyi arasındaki ilişkinin belirlenmesi: Turist rehberleri üzerinde bir araştırma. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 13(2), 275-289.

Lian, J. W. (2015). Critical factors for cloud based e-invoice service adoption in Taiwan: An empirical study. *International Journal of Information Management*, 35(1), 98-109.

Marinagi, C., Trivellas, P., Reklitis, P., & Skourlas, C. (2015). Adoption and use of e-invoicing in greece. *AIP Conference Proceedings*, 1644(1), 279-286.

Mert, H., Güner, M., & Duyar, G. (2022). Dijitalleşme sürecinin gelişimi ve muhasebe uygulamalarına etkileri yönünden İstanbul ilinde SMMM'ler üzerinde bir araştırma. *Muhasebe Denetime Bakış Dergisi*, 66, 195-218.

Morgan, G. A., Leech, N. L., Gloeckner, G. W., & Barret, K. C. (2004). *SPSS for introductory statistics: Use and interpretation* (Second Edition). New Jersey: Lawrance Erlbaum Associates Publishers.

Orhan, B. (2017). *Bilgi teknolojilerindeki gelişmelerin muhasebe meslek mensuplarının verimliliğine etkileri*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hitit Üniversitesi, Çorum.

Özdemir, F. (2006). *Örgütsel iklimin iş tatmin düzeyine etkisi: Tekstil sektöründe bir araştırma* (Yayımlanmamış doktora tezi). Çukurova Üniversitesi, Adana.

Sevimli, F., & İşcan, Ö. (2005). Bireysel ve iş ortamına ait etkenler açısından iş doyumu. *Ege Academic Review*, 5(1), 55-64.

Spoz, A. (2014). A look at e-invoices from enterprices's and government's perspective. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego We Wrocławiu*, (365), 254-264.

Şeker, Y., & Hoş, S. (2021). Muhasebe meslek mensuplarının dijital muhasebe uygulamalarını kullanımlarına ilişkin bir araştırma. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(4), 953-972.

Şenççek Tektüfekçi, F. (2013). Bilişim teknolojilerindeki gelişmelerin muhasebe uygulamalarına etkisi: E-muhasebe. *Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi*, 5(2), 89-102.

Tekbaş, İ. (2018). Yapay zekâ tarafından yapılan beyanlar geçerli mi? Erişim tarihi: 10.08.2022, <http://www.muhasebetr.com/yazarlarimiz/ismailtekbas/033/>.

Tekbaş, İ., Kurnaz, E., & Azaltun, M. (2018). Dijital muhasebe okuryazarlığı: Muhasebe meslek mensupları üzerine bir araştırma, *5TH International Congress on Accounting and Finance Research*, 223-238.

Tekin, B., & Deniz, B. (2019). Muhasebe meslek mensuplarının iş stresi, iş performansı ve iş tatmini düzeyleri üzerinde kontrol odağı etkili bir faktör mü? *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (84), 65-94.

Tektüfekçi, F. (2019). Endüstri 4.0 kapsamında dijital dönüşümün güncel elektronik muhasebe uygulamalarına yansımaları ve pragmatik yaklaşım olarak mali mühendislik. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 14(1), 43-56.

Türkiye Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirler Odaları Birliği [TURMOB]. (2020). Üye istatistikleri. Erişim tarihi: 12.07.2020, [https://www.turmob.org.tr/istatistikler/c8172e63-2bef-4919-a863-86e403bfdf0a/meslek-mensubu-dagilim-tablosu-\(sm-smmm\)](https://www.turmob.org.tr/istatistikler/c8172e63-2bef-4919-a863-86e403bfdf0a/meslek-mensubu-dagilim-tablosu-(sm-smmm)).

Kadın Çalışanlarda İş Stresinin ve İşe Yabancılaşmanın Umud ve İyimserlik ile Olan İlişkisi¹

Koray ÇETİNCELİ¹ , Muhammet Hamdi MÜCEVHER^{2*}

¹ Asst. Prof. Dr., Süleyman Demirel University, Isparta, Türkiye

² Asst. Prof. Dr., Isparta University of Applied Sciences, Isparta, Türkiye

Geliş Tarihi/Received: 22.01.2023

Doi:10.31200/makuubd.1240544

Kabul Tarihi/Accepted: 21.02.2023

Araştırma Makalesi/Research Article

ÖZET

İşgörenler, örgütlerin sürdürülebilir rekabetçi ortamda hayatta kalmalarında önemli rol oynayan kilit taşlarıdır. İşgörenlerin sahip oldukları iş stresi ve işe yabancılaşma durumlarının verimlilik ve performanslarında meydana getireceği olumsuz sonuçların örgütün amaçlarına ulaşmasında engel teşkil edeceği olası bir durumdur. Bu araştırmanın amacı, özel sektörde çalışan kadınların yaşadıkları iş stresinin işe yabancılaşmaya olan etkisinde sahip oldukları umut ve iyimserliğin aracılık etkisini bir model eşliğinde test etmek ve incelemektir. Çalışmanın örneklemini, Isparta İlinde faaliyet gösteren özel sektör işletmelerinde çalışan kadınlar oluşturmaktadır. 296 kadın çalışan ile yapılan araştırmanın korelasyon sonuçlarına göre, katılımcıların algıladıkları iş stresi, işe yabancılaşma, umut ve iyimserlikleri arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Kurulan model ışığında yapılan YEM analizi sonuçlarına göre; kadın çalışanların algıladıkları iş stresinin işe yabancılaşma durumunu pozitif yönde anlamlı olarak etkilediği, umut ve iyimserlik durumlarını da negatif yönlü anlamlı olarak etkilediği belirlenmiştir. Yine katılımcıların sahip oldukları umut ve iyimserlik halinin işe yabancılaşmayı negatif yönlü anlamlı olarak etkilediği, elde edilen bir diğer sonuçtur. Aracılık modeli sonuçlarına göre, kadın çalışanların algıladıkları iş stresi ile işe yabancılaşma arasındaki ilişkide umudun aracılık rolü oynadığı tespit edilmiştir. Ek olarak çalışan pozisyonundaki kadın çalışanların algıladıkları iş stresi ve işe yabancılaşmanın yönetici pozisyonundaki kadın çalışanlara göre daha fazla olduğu, umut ve iyimserlik ortalamalarının ise yönetici

¹ Bu araştırma için Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'ndan 18.01.2023 tarihli, 132/5 sayılı karar ile etik kurul izni alınmıştır.

pozisyonunda çalışan kadınlarda daha fazla olduğu belirlenmiştir. Çalışmadan elde edilen sonuçlar önceki çalışmalardan elde edilen bulgular ışığında tartışılmıştır.

Anahtar kelimeler: İş Stresi, İşe Yabancılaşma, Umut-iyimserlik, Kadın Çalışanlar, Aracı Etki.

The Relationship of Work Stress and Work Alienation with Hope and Optimism in Female Employees

ABSTRACT

Employees are one of the keystones that play an important role in the survival of organizations in a sustainable competitive environment. It is a possible situation that the negative consequences of the work stress and work alienation of the employees on their productivity and performance will prevent the organization from reaching its goals. The goal of this study is to test and examine the mediating effect of hope and optimism on the effect of job stress on job alienation in women working in the private sector using a model. The study's sample consists of women who work in private sector enterprises in Isparta Province. Significant relationships were discovered between the participants' perceived job stress, job alienation, hope, and optimism, according to the correlation results of a study conducted with 296 female employees. According to the findings of a SEM analysis conducted in light of the established model, job stress perceived by female employees significantly positively influenced job alienation and significantly negatively influenced hope and optimism. It is also another result of the research that the hope and optimism of the participants affects work alienation negatively and significantly. According to the findings of the mediation model, hope acted as a moderator in the relationship between job stress perceived by female employees and job alienation. Furthermore, it was discovered that female employees in the employee position had higher levels of perceived job stress and job alienation than female employees in the managerial position, while female employees in the managerial position had higher levels of hope and optimism. The study's findings are discussed in the context of previous research findings.

Keywords: Work Stress, Work Alienation, Hope-Optimism, Female Employees, Mediating Effect.

1. GİRİŞ

İşgörenlerin iş stresi yaşamaları, örgütlerde en çok karşılaşılan ve gerek bireysel gerekse örgütsel birçok olumsuz sonuçları olan ciddi bir sorundur. Bu sonuçlardan bir tanesi de işgörenlerin işe yabancılaşmasıdır. Diğer taraftan iş stresi düzeyi, cinsiyete göre farklılık gösterebilmektedir. Erkek işgörelere nazaran kadın işgörelere, iş stresi ile daha fazla yüzleşmektedir. Çünkü özellikle kadınlara yüklenen toplumsal cinsiyet rolleri, kadın işgörelere iş-yaşam dengesi kurmalarını zorlaştırmaktadır. Kadınlar, bir yandan örgütteki görevlerini yerine getirmek için birtakım roller üstlenirken, bir yandan aile-ev yaşamındaki sorumluluklarının üstesinden gelmek zorundadır. Kadınların yaşamında, karşılaştığı sorun ve zorluklarla başa çıkması için bürüneceği roller ise durumu daha da güç hale getirmektedir.

Kadının geleneksel rollerden kurtularak iş hayatına dâhil olması ile beraber kadınlar; çalışan, yönetici, anne, eş, ev kadını gibi rolleri üstlenmek ve bu rolleri belli bir dengede tutmak zorunda kalmışlardır. Bu zorunluluk ve yükler, kadınların daha çok stres yaşamalarına neden olabilmektedir. Kadınların iş yaşamına yansıyan streslerinin ise işe yabancılaşma gibi bazı olumsuz sonuçları olabilecektir. İşe yabancılaşma, işin mahiyeti, iş şartları, örgütsel koşullar ve örgüt kültürü gibi nedenlerden dolayı işgörelere yaptığı görev, sorumluluk ve işine karşı, bilerek ve zamanla geliştirdiği kayıtsızlık, soğukluk ve ilgisizlik durumu olarak ifade edilebilir. İşe yabancılaşmanın en büyük nedenlerinden birisi de iş stresidir.

Diğer taraftan bireyin yaşamının geri kalanı ile ilgili isteklerini, beklentilerini şekillendiren, etkileyen temel yeteneklerinin başında umut ve iyimserlik gelmektedir. İşgörelere, örgüte, örgütsel gelişmelere, örgüt içindeki bireysel rollerine ilişkin umut ve iyimserlikleri, bunun derecesi, örgütsel kaynaklı birçok sorunla başa çıkmalarını sağlamaktadır. Umutlu ve iyimser işgörelere; daha mutlu, başarılı, ilişkilerinde uzun soluklu ve işbirlikçi olma, içinde buldukları örgüt ve gruba daha çok katkı yapmaya çalışma, daha yüksek amaçlar edinme, daha çok çalışma, daha iyi performans gösterme, zorluklarla daha kolay başa çıkma, sıkıntılara daha fazla dayanabilme, daha üretken olma, yaşamın olumlu taraflarına odaklanma, şükran duyma, kararlı ve sahip oldukları ile yetinme gibi özellikleri ile öne çıkan bireylerdir. Bu özelliklerden dolayı, işgörelere sahip oldukları umut ve iyimserlik becerilerinin, iş stresinin işe yabancılaşmaya etkisini azaltacağı düşünülmektedir.

Bu düşünce ile ortaya çıkan araştırmanın amacı, kadın çalışanlarda, örgüt yaşamının bir sonucu olarak ortaya çıkan iş stresinin işe yabancılaşmaya olan etkisini araştırmaktır. Ayrıca iş stresi ve işe yabancılaşma ilişkisinde, işgörelere psikolojik sermayelerinin birer uzantıları

olan umut ve iyimserlik becerilerinin ne tür bir etkisi olacağını incelemek, bu araştırmanın amaçları arasındadır.

Bu doğrultuda, çalışmanın ilk kısmında, araştırmanın değişkenleri olan iş stresi, işe yabancılaşma, umut ve iyimserlik kavramları tanımlanmıştır. Çalışmanın ikinci kısmında, araştırmanın modeli ve hipotezleri, örnekleme, yöntem ve ölçüm araçları ile ilgili bilgilere değinilmiştir. Çalışmanın üçüncü kısmında ise araştırma bulguları verilmiştir. Bu kısımda araştırma değişkenlerine ait korelasyon analizi, araştırma modeline ait yapısal eşitlik modeli sonuçları, aracılık modeli sonuçları, araştırma değişkenlerinin çalışma pozisyonuna göre farklılık gösterip göstermediği ile ilgili sonuçlar aktarılmıştır. Çalışmanın son kısmında ise araştırmadan elde edilen bulgulara göre yazın bulguları arasında bir karşılaştırma yapılarak araştırma sonuçları özetlenmiş ve tartışılmıştır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. İş Stresi

Bireyin özel ve sosyal yaşamının dışında, yaptığı iş, üstlendiği görev ve sorumluluk, mesai arkadaşları ile yaşadığı çatışmalar, örgütsel roller ile ilgili belirsizlikler, yönetici desteğinin yetersizliği, ast-üst ilişkilerinden kaynaklı olan anlaşmazlıklar ve kariyer belirsizlikleri gibi örgütsel kaynaklı stres, iş stresi olarak tanımlanabilir. İş stresi, bir işgörenin iş hayatında karşılaştığı baskı, gerginlik ve güçlüklerle verdiği duygusal, fiziksel ve mental tepkilerdir. Kızgınlık, sinir, öfke, halsizlik, yorgunluk, kaygı, uyku bozukluğu işgörenin yaşadığı bu tepkilere örnek olarak verilebilir.

İş stresi, kendini geliştirme ve kariyer olanaklarının az olması, maddi ve manevi açılardan tatminsizlik yaşama (Güney, 2011, s.319), iş yükünün ve sorumluluklarının çok fazla olması, iş için gereken niteliklerin yetenekleri aşması, çalışma ortamının uygun olmaması, çalışma şartlarının zor olması, işyerinde iletişim sıkıntıları ve anlaşmazlıkların yaşanması gibi çok farklı sebeplerden kaynaklanabilir. İşgörenlerin örgütte yaşanan gelişmeler ve olaylar üzerinde kontrol sahibi olmadıklarına dair duydukları hissiyat da iş stresi düzeyini artıran etkenlerdendir (Troup & Dewe, 2002, s.342).

İş stresinin öncüllerini; (1) iş koşulları, (2) iş yoğunluğu, (3) iş ilişkileri, (4) iş rolü ve (5) özel yaşam başlıkları altında gruplandırmak mümkündür. Gürültü, yetersiz ısınma, havalandırma ve aydınlatma, işin ağır ve yorucu olması gibi olumsuz ve kötü iş koşulları, stres

oluşturabilir. Sürekli ve yoğun bir şekilde çalışmak zorunda kalmak, işgörenlerin enerjisini tüketmekte ve stres kaynağı olabilmektedir.

Diğer taraftan iş ortamında çatışmaların varlığı, iletişim eksiklikleri ve yöneticiler ile olan anlaşmazlık gibi iş ilişkilerinin olumsuz olması, işgörenlerde iş stresine sebep olabilmektedir. İşgörelere kaldıracağından çok fazla yetki ve sorumluluk verilmesi ve işgörelere beklentilerinin tam olarak karşılanamaması, iş performansını artırmasına karşılık iş stresini de artırmaktadır. İşgörelere iş ile ilgili bir beklenti içinde olmaları da iş stresi oluşturabilmektedir. Son olarak, mali sorunlar, aile içi anlaşmazlıklar, sağlık sorunları gibi işgörelere özel hayatına ilişkin zorluklar iş stresine neden olabilir. Stres yönetimi, sağlıklı yaşam tarzı benimseme, iş yükünü azaltma ve çalışma şartlarını iyileştirme gibi formüller ile iş stresi azaltılabilir.

İş stresi, bireye aşırı bir yükümlülük vererek, sorunları çözülemeyeceği hissiyatı yaşatır (Altıntaş, 2003, s.10). İş stresinin çok fazla bir seviyeye ulaşması, mental ve duygusal etkilerin yanında işgörelere fiziksel olarak da çok yıpratır. Baş ağrısı, uyku bozukluğu, eklem ve boyun ağrısı, kilo alma, kilo kaybetme, kalp ve mide rahatsızlığı ve solunum rahatsızlığı iş stresinin fiziksel etkileri içerisinde sayılabilir (Gillespie vd., 2001, s.58).

Bireysel etkilerin yanında, iş stresi, işe yabancılaşma, örgütsel aidiyetsizlik, iş doyumunda düşüklük, iş veriminde düşüklük, işten ayrılmayı düşünme, işe devamsızlık ve işe geç gelme gibi örgütsel sonuçlar doğurabilir (Sabuncuoğlu & Tüz, 2008). İş stresi, işgörelere performansının düşmesi (Akgündüz, 2006, s.16), çalışanlar arasında gerilim ve kavganın artması ve örgütte güven ortamının zedelenmesine de yol açabilir (Şimşek vd., 2006, s.575).

Belirli bir düzeye kadar olan stresi, kabul edilebilir bulan ve bu tür bir stresin işgörelere olumlu olarak etkilediği, performanslarını artırdığı, amaç ve hedeflerine ulaşma, işini en iyi şekilde yapma ve başarıya ulaşmak için işgörelere teşvik ettiği, işgörelere harekete geçmesi için itici bir unsur olduğuna yönelik görüşler de vardır (Akgündüz, 2006, s.16; Gök, 2009, s.431).

2.2. İşe Yabancılaşma

Seeman (1959) tarafından güçsüzlük, anlamsızlık, kuralsızlık, soyutlanma ve kendinden uzaklaşma olmak üzere beş alt başlıkta yorumlanan yabancılaşma, değerlerin yok olduğu ve yaşamın anlamsızlaştığı düşüncesi ile bireyin içine kapanması, sosyal ilişkilerden uzaklaşması anlamına gelen sosyo-psikolojik bir rahatsızlık (Pappenheim, 2000), bireyin diğer bireylerden,

belirli bir ortam ve süreçten uzaklaşmaları (Marshal, 1999) demektir. Horowitz (1966, s.231), yabancılaşmayı, bireyin dünyevi nesnelere, diğer insanlardan ve dünya görüşlerinden ayrılması olarak tanımlamıştır.

İşe yabancılaşma ise bir işgörenin işi ve örgütü ile duygusal bağının azalması, iş ortamına uyum sağlayamaması olarak değerlendirilebilir. İşe yabancılaşma, işgörenin işine karşı farkında olmayarak biriktirdiği ilgisizlik hali olarak ifade edilebilir (Hirschfeld & Feild, 2000). İşe yabancılaşma, çevresel, örgütsel ve kişisel sebeplerden dolayı, işgörenin işine karşı negatif tavır takınması, yaptığı işi anlamsız bulması, icra ettiği işe dair kendini güçsüz hissetmesi ve kendini mesai arkadaşlarından soyutlaması olarak da tanımlanabilir (Seeman, 1959). Kanungo'ya (1992, s.414) göre işe yabancılaşma; bireyi işinden uzaklaştıran, ideallerine ulaşmak için düştüğü yolda işinin bir anlam ve değeri kalmadığına dair bir inanç taşınmasına yol açan psikolojik bir gerilimdir.

İşe yabancılaşma, çalışma koşullarının uygunsuzluğu, örgüt içi sosyal ilişkilerin az olması, yetersiz takdir ve ödül, örgüt kültürü ile uyşamama, özgüven eksikliği, işi başaramayacağını düşünme gibi kişisel sorunlar yaşama gibi faktörlerden kaynaklanabilir. Bunların yanında, örgütte baskıcı bir yönetim tarzının varlığı, yetki ve sorumlulukların fazla olması, işgörenlerin gelişim ve kariyer beklentilerinin karşılanamaması, aşırı iş yükü işe yabancılaşmaya neden olacak örgütsel unsurlardır (Aiken & Hage, 1966).

Motivasyon, performans ve işe dair duygusal ilginin azalması, çalışma ortamında huzursuz ve mutsuzluk duyma gibi sonuçları olan işe yabancılaşma hem örgüt hem de işgören başarısı, verimliliği ve performansını olumsuz bir şekilde etkilemektedir. İş stresinin artması, örgütsel aidiyetin azalması, yaşam tatmininin kaybolması, düşük üretkenlik ve motivasyon, işgören devir hızının artması, işten ayrılma, işten soğuma ve işe devamsızlık, işe yabancılaşmanın diğer sonuçları içerisinde sayılabilir (Tutar, 2010).

Çalışma koşullarını iyileştirme, işgörenlerden yaptıkları işler ile ilgili geri bildirim alma, örgüt içinde sosyal ilişkileri geliştirme gibi önlemler ile işgörenlerin örgütsel aidiyet duyguları ve motivasyonları artırılarak işe yabancılaşmaları önlenir. Bu önlemler alınmaz ise işe yabancılaşma, (1) işgörenin işe ve iş ortamına ilgisini kaybetmesine yol açarak düşük motivasyon, (2) daha çok hata yapma ve işin niteliğinin azalmasına neden olarak düşük performans, (3) daha az miktarda hizmet ve ürün üretmeye sebep olarak düşük üretkenlik, (4)

işyerinde yalnız kalma ve iletişim kuramama gibi etkilere neden olarak örgüte uyum sağlayamama ve (5) işten ayrılmayı düşünme gibi sonuçlar doğurabilir.

2.3. İyimserlik

Güçlendirici yapı olarak da ifade edilen (Peterson, 2006, s.119) ve bireyin yaşamında olumlu bir görev üstlenen ve daha sağlıklı ve mutlu olmalarına imkân tanıyan iyimserlik, bir insanın genellikle olumlu sonuçlar bekleme yatkınlığı olarak tanımlanabilir. İyimserlik, olumlu sonuç beklentisine dair bir kişilik özelliği olarak ele alınmaktadır (Scheier, 1987). İyimserlik, istenen olayların olumlu etkilerini artırma, istenmeyen olayların ise olumsuz etkilerini azaltma ve bunlara karşı bireyi koruma yönelimli ve gelecek odaklıdır (Page & Donohue, 2004). İyimserlik, bireyi, kendi başarıları ve gelişimi için istediği hedeflere ulaşmaya sevk eden süreç olarak da aktarılmaktadır (Snyder, 2007).

Bireyin güç şartlara karşı uyumunu kolaylaştıran, amaç ve hedeflerine ulaşma ya da başarılı olması için bireyi motive eden ve iş performansını artıran iyimserlik, olumlu bir düşünüş ve pozitif bir bakış açısı ile ilişkilidir. İyimser yapıya sahip bir işgören, amaç ve hedeflerine ulaşmaya çalışırken, olumsuz bir durum ya da güçlük ile karşılaştığında mücadele etmeye devam eder (Carver, 1998; Schulman, 1999). İyimserliğin iş başarı ve motivasyonu artırıcı, ruhsal ve bedensel sağlığı iyileştirici etkilerinden söz edilebilir (Luthans, 2008).

İyimser bireyler, birçok konuda amaçlarına ulaşabilir, başarıyı yakalayabilir ve kendilerini geliştirebilir (Scheier & Carver, 1987). Olumlu düşünme, gelecek ile ilgili beklentilere odaklanan iyimserlik (Carver, 2001) için bireyin; (1) olumlu sonuçlar bekleme eğilimini ifade eden olumlu sonuç beklentisi, (2) amaçlarına ulaşmak için içinde barındırdığı enerji ve motivasyon, (3) zorlu şartlara daha çabuk ve kolay uyum sağlamasına imkan veren adapte olma, (4) zor zaman ve durumlarda daha dayanıklı olmasına imkan veren dayanma gücü, (5) hedeflerine ulaşması için ihtiyaç duyduğu düşünme, karar verme ve öğrenme becerisi ve (6) pozitif bir düşünce ve olumlu bakış açısına sahip olması gerekmektedir. Carver ve Scheier (1998), bu tür özelliklere sahip iyimserlerin, ne tür zorluklarla karşılaşsın, amaç ve hedeflere ulaşma uğruna, çabalamaya devam edeceklerini, bu özelliklere sahip olmayan kötümserlerin ise çabalamayı bırakacaklarını aktarmıştır.

2.4. Umut

Umut; amaca giden yolun tayin edilmesini ve sürekliliğini sağlayacak niyettir (Akçay, 2011). Bireyin yaşamında olumlu bir rol üstlenen ve ileri yaşamında iyi bir netice alması için çaba göstermesini teşvik eden umut, gelecekte olumlu bir sonucu bekleme eğilimidir. Umut, bireyin amaç, hedef ve başarıya ulaşmasını sağlayan, bu yolda onu teşvik edip yönlendiren, enerji olarak tanımlanmıştır (Synder vd., 1991, s.287). Umut, hedeflerin oluşturulması ve hedeflere ulaşılması ile ilgili olduğu için gelecek yönelimlidir (Page & Donohue, 2004).

Umut, bireyin, zorlu koşullara karşı daha kolay ve çabuk uyum sağlamalarına, zor durum ve zamanlarda daha dayanıklı olmasına, hedeflerine ulaşması için güç ve enerji bulmasına yardımcı olur. Umut, çalışma yaşamında, işgörenlerin performans ve motivasyonunu artıran bir etken olarak kabul edilmektedir (Luthans & Jensen, 2005, ss.306-307). Umut, bireyin, bir işi sonuçlandıracağına dair olumlu motivasyona sahip olması, ulaşmak istediği amaçlar doğrultusunda gösterdiği gayret ve kararlılık ve hedeflerine ulaşmak için farklı çözüm yollarını deneme yönündeki çabası olarak düşünülmektedir (Jensen & Luthans, 2006, s.261).

Olumlu bir motivasyon sağlayan umut, işgörenlerin başarıyı yakalamasına ve hedefine ulaşmasına yardımcı olan, rehberlik eden yol ve enerji olarak da ifade edilmektedir (Snyder & Lopez, 2007). Umudu yüksek olan işgörenlerin, zorluk seviyesi yüksek amaç ve hedeflere talip oldukları bilinmektedir (Hefferon & Boniwell, 2014, s.108). Umut, doğuştan kazanılan bir özellik gibi görülse de sonradan da geliştirilebilir (Snyder vd., 1996). Bireyi umutlu olmaya sevk eden ve umudun varlığı için gerekli olan bireyin amaçlarını gerçekleştirmeye dair (1) istek gücü ve bireyin istediği hedefe ulaşmak için harcadığı (2) enerji/çaba, umudun iki önemli bileşenini oluşturmaktadır (Snyder vd., 1991). Umut; belirgin ve elle tutulur hedefler belirleme, bunları gerçekleştirmek için çaba gösterme ve farklı yolları deneme, bu yönde irade gücünü kullanmayı içeren bilişsel bir süreç olarak da kabul edilmektedir (Snyder, 2002, ss.249-252).

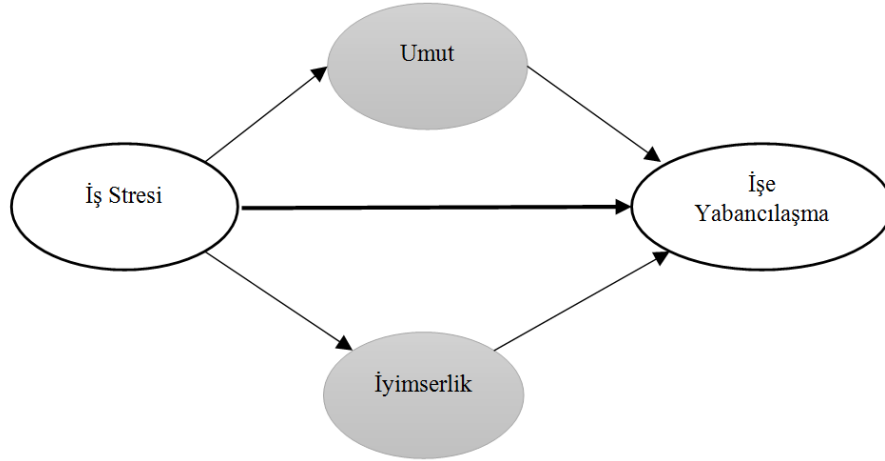
3. YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın hipotezleri, kullanılan ölçeklere ait bilgiler ve elde edilen bulgulara yer verilecektir.

3.1. Araştırma Modeli ve Hipotezler

Bu araştırmanın amacı, özel sektörde çalışan kadınların yaşadıkları iş stresinin işe yabancılaşmaya olan etkisinde sahip oldukları umut ve iyimserliğin aracılık etkisini test

etmektedir. Öncelikle bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki etkisinin anlamlı olup olmadığını test etmek amacıyla temel model kurulmuş, daha sonra modele farklı değişkenlerin eklenmesi ile bu etkide yaşanabilecek değişikliklerin tespiti için aracı değişkenler (umut-iyimserlik) modele eklenmiş ve Şekil 1’de gösterilmiştir (Baron & Kenny, 1986).

Şekil 1. Araştırma modeli

Araştırma amacı doğrultusunda oluşturulan hipotezler şu şekildedir;

H1=Kadın çalışanların yaşadıkları iş stresi işe yabancılaşmayı pozitif yönde etkilemektedir.

H2=Kadın çalışanların yaşadıkları iş stresi umudu negatif yönde etkilemektedir.

H3=Kadın çalışanların yaşadıkları iş stresi iyimserliği negatif yönde etkilemektedir.

H4=Kadın çalışanların sahip oldukları umut işe yabancılaşmayı negatif yönde etkilemektedir.

H5=Kadın çalışanların sahip oldukları iyimserlik işe yabancılaşmayı negatif yönde etkilemektedir.

H6=İş stresinin işe yabancılaşma ile olan ilişkisinde umudun aracı rolü vardır.

H7=İş stresinin işe yabancılaşma ile olan ilişkisinde iyimserliğin aracı rolü vardır.

3.2. Araştırmanın Örnekleme

Araştırmanın evrenini özel sektörde çalışan kadınlar oluşturmaktadır. Evreni temsil etmek için Isparta ilinde özel sektörde çalışan kadınlar örneklem olarak belirlenmiştir. Bu kapsamda Isparta ilinde faaliyet gösteren özel sektör işletmelerinde çalışan kadınlara çevrimiçi yolla anketler ulaştırılmaya çalışılmış, 348 kadın çalışandan geri dönüş alınmış ve 296 anket formu analiz kapsamında değerlendirilmiştir. Araştırmaya dâhil edilen katılımcıların %87,8'i (n=260) alt kademedeki çalışan kadınlardan oluşurken, %12,2'si (n=36) yönetici pozisyonunda çalışan kadınlardan oluşmaktadır. Katılımcıların %69,9'unun 1-5 yıl arasında çalışanlardan oluştuğu (n=207), 36 kişinin de 10 yıl ve üzeri çalışanlardan oluştuğu tespit edilmiştir. Yine katılımcıların %74'ünün 18-31 yaş aralığında olduğu (n=219) kalan %26'sının 32 yaş ve üstü çalışanlardan (n=77) oluştuğu belirlenmiştir. Katılımcıların öğrenim durumlarına bakıldığında, büyük çoğunluğunun ön lisans (n=136) ve lise mezunu (n=78) olduğu görülürken, %17,9'unun lisansüstü eğitime sahip olduğu görülmüştür (n=53).

3.3. Yöntem ve Ölçüm Araçları

Araştırmada nicel araştırma yöntemlerinde sıklıkla kullanılan anket yöntemi kullanılmış olup anket formu iki bölüm olarak oluşturulmuştur. Birinci bölümde katılımcıları tanımlamaya yardımcı olabilecek unvan, yaş, çalışma yılı ve öğrenim bilgilerinden oluşmaktadır. Anketin ikinci bölümü ise işe yabancılaşma (10 ifade), iş stresi (3 ifade), mutluluk (4 ifade) ve iyimserlik (2 ifade) değişkenlerinden oluşmaktadır.

Toplanan verilerin analizi için SPSS 26 ve AMOS 24 programlarından yararlanılmıştır. Değişkenlere ait güvenirlik, normallik, betimleyici istatistikler, fark testleri ve korelasyon analizleri SPSS programı aracılığı ile gerçekleştirilirken, geçerlilik, yapısal eşitlik modellemesi ve aracılık etki analizleri AMOS programı aracılığıyla gerçekleştirilmiştir.

İşe Yabancılaşma Ölçeği: Araştırmada, katılımcıların işe yabancılaşma düzeylerini ölçmek amacıyla Hirschfeld ve Field (2000) tarafından geliştirilen "İşe Yabancılaşma (Work Alienation) Ölçeği" kullanılmıştır. Türkçe uyarlaması Özbek (2011) tarafından yapılan ölçek "Kesinlikle Katılmıyorum (1)" ve "Kesinlikle Katılıyorum (5)" olmak üzere 5'li likert tipi 10 ifadeden oluşmaktadır. Türkçe uyarlama çalışmasında Cronbach Alfa katsayısı 0,71 olarak bulunmuştur.

İş Stresi Ölçeği: Araştırmada, iş stresini ölçmek için Netemeyer vd. (2005) tarafından geliştirilen “Algılanan Stres (Felt Stress) Ölçeği”nden yararlanılmıştır. 3 ifadeli ölçek, “Kesinlikle Katılmıyorum (1)” ve “Kesinlikle Katılıyorum (5)” olmak üzere 5’li likert tipi derecelendirmeden oluşmakta ve Türkçe uyarlaması Aras-Beger ve Türker (2018) tarafından yapılmıştır. Türkçe uyarlama çalışmasında, ölçeğin Cronbach Alfa katsayısı 0,911 olarak raporlanmıştır.

Umut ve İyimserlik Ölçeği: Araştırmada, katılımcıların umut durumu ve iyimserliğini ölçmek için Luthans vd. (2007) tarafından geliştirilen ve Avey vd. (2011) tarafından kısa formu oluşturulan “Psikolojik Sermaye Ölçeği Kısa (PS12)”nin “umut ve iyimserlik” boyutları kullanılmıştır. Türkçe uyarlama çalışması, Oruç (2018) tarafından yapılan ölçekte “Kesinlikle Katılmıyorum (1)” ve “Kesinlikle Katılıyorum (6)” olmak üzere 6’lı likert tipi çoktan seçmeli, umut (4 ifade) ve iyimserliği (2 ifade) ölçen toplam 6 ifade yer almaktadır. Türkçe uyarlama çalışmasında, Cronbach Alfa katsayısının 0,93 olduğu belirtilmiştir.

Araştırma modelinde yer alan değişkenlerin yapısal eşitlik modeline uygun hale getirilmesi ve verilerin ölçüm araçları ile uyumlu olup olmadığının tespiti için yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonuçlarına ait uyum iyiliği değerleri, normallik dağılımı varsayımına ait Skewness-Kurtosis değerleri ve ölçeklerin güvenilirliklerine ait Cronbach Alpha değerleri Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Model değişkenlerine ait bulgular

Değişkenler	2/df	RMSEA	CFI	GFI	Skewness	Kurtosis	Cronbach Alfa
<i>İşe Yabancılaşma</i>	,872	0,080	0,954	0,951	0,307	-0,464	0,859
<i>İş Stresi</i>	,329	0,033	0,997	0,994	0,216	-0,829	0,781
<i>Umut</i>	,319	0,001	0,999	0,998	-0,805	0,721	0,782
<i>İyimserlik</i>	,145	0,10	0,966	0,971	-0,593	-0,307	0,824

Araştırma değişkenlerine yapılan birinci düzey doğrulayıcı faktör analizi (DFA) sonuçlarına göre yalnızca işe yabancılaşma ölçeğine ait “Çalışmanın ne işe yaradığını merak ediyorum” ifadesi faktör yükünün düşük olmasından dolayı ölçekten çıkarılmıştır. Tekrar yapılan faktör analizi sonucunda değişkenlere ait uyum iyiliği değerlerinin kabul edilebilir

sınırlar içerisinde olduğu görülmektedir (MacCallum vd., 1996; Kline, 2015; Hair, vd., 2018). Verilerin normallik dağılımı varsayımını sağlayıp sağlamadığının tespiti için Skewness-Kurtosis değerlerine bakılmış olup değişkenlere ait değerlerin +1 ile -1 arasında olduğu görülmektedir. Bu sonuçlara göre verilerin normallik dağılımı varsayımını sağladığı görülmektedir (Hair vd., 2018). Değişkenlere ait güvenilirliği tespit etmek için Cronbach Alpha yönteminden yararlanılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre ölçeklerin oldukça güvenilir olduğu söylenebilir (Kayış, 2005).

4. ARAŞTIRMA BULGULARI

Araştırma değişkenlerine ait ortalama, standart sapma ve “Pearson r” korelasyon katsayıları Tablo 2’de gösterilmiştir.

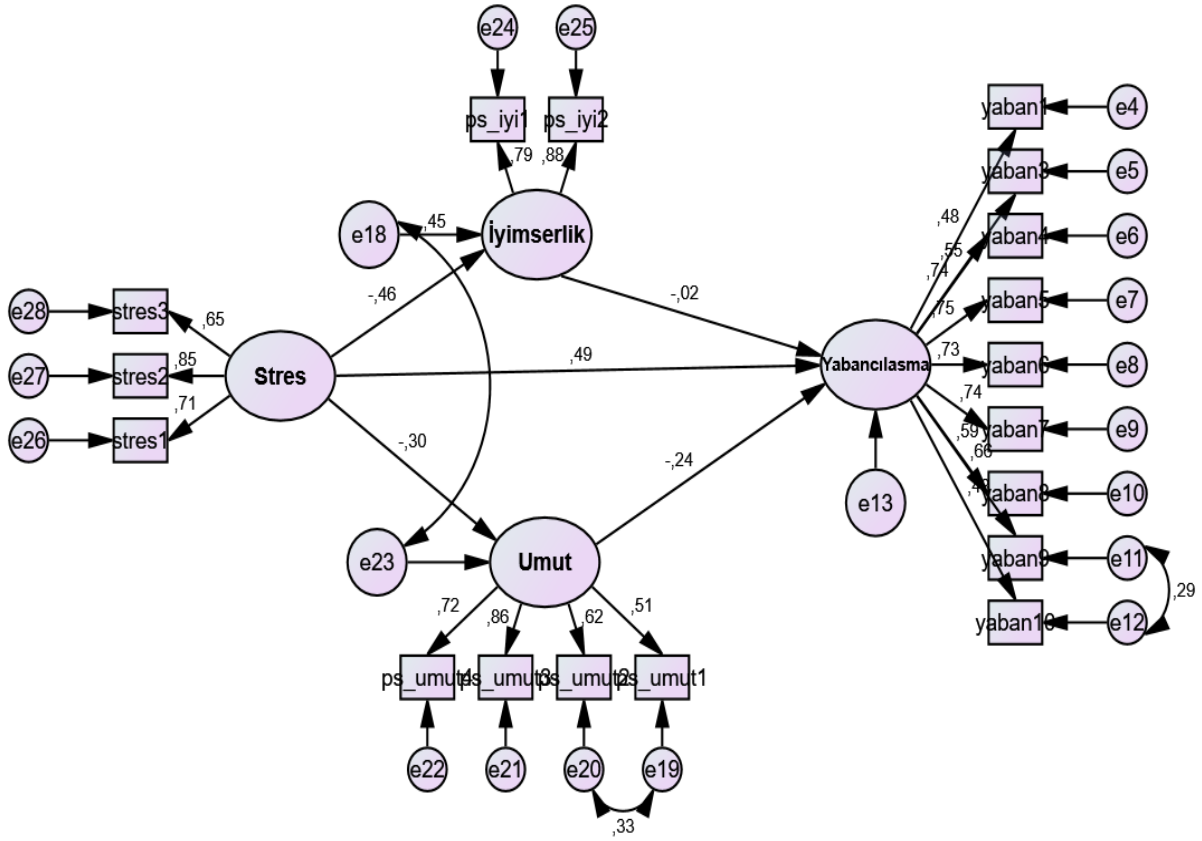
Tablo 2. Değişkenlere ait ortalama, standart sapma ve korelasyon tablosu

Değişkenler	\bar{X}	SS	1	2	3	4
1.İşe yabancılaşma	2,78	0,96	1			
2.İş Stresi	2,82	1,13	0,474**	1		
3.Umut	4,76	0,96	-0,298**	-0,236**	1	
4.İyimserlik	4,35	1,29	-0,331**	-0,363**	0,472**	1

N=296, **p<0,01 düzeyinde anlamlı

Tablo 2’ye bakıldığında, katılımcıların 5’li likert derecelendirme üzerinden hesaplanan işe yabancılaşma (\bar{X} =2,78; SS=0,96) ve iş stresi (\bar{X} =2,82; SS=1,13) düzeylerinin yüksek olduğu söylenebilir. Yine katılımcıların 6’lı likert derecelendirme üzerinden hesaplanan umut (\bar{X} =4,76; SS=0,96) ve iyimserlik (\bar{X} =4,35; SS=1,29) düzeyleri ortalamalarının yüksek olduğu görülmektedir. Tablo 2’de yer alan değişkenler arasındaki ilişkiyi gösteren Pearson korelasyon değerlerine bakıldığında, tüm değişkenlerin birbiri ile anlamlı ilişkilerin olduğu görülmektedir. Katılımcıların işe yabancılaşma düzeyleri ile algılanan iş stresi arasında pozitif yönlü anlamlı (r =0,474; p <0,01) bir ilişki olduğu görülürken, işe yabancılaşma ile umut (r =-0,298; p <0,01) ve iyimserlik (r =-0,331; p <0,01) düzeyleri arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların iş stresi algılarının benzer şekilde umut (r =-0,296; p <0,01) ve iyimserlik (r =-0,363; p <0,01) düzeyleri arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Son olarak katılımcıların umut ve iyimserlik düzeyleri arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki (r =0,472; p <0,01) olduğu belirlenmiştir.

Araştırma modelinin test edilmesi amacı ile kurulan yapısal eşitlik modeline ait yol analizi sonuçları Şekil 2’de gösterilmiştir.

Şekil 2. Yapısal eşitlik model sonuçları

Modelden elde edilen sonuçlara göre kadın çalışanların algıladıkları stresin işe yabancılaşma üzerinde pozitif yönlü anlamlı bir etkisi olduğu tespit edilmiştir ($\beta=0,492$; $p<0,001$). Yine algılanan stresin katılımcıların umut ($\beta=-0,303$; $p<0,001$) ve iyimserlikleri ($\beta=-0,457$; $p<0,001$) üzerinde negatif yönlü anlamlı etkisi olduğu görülmektedir. Sahip olunan umudun işe yabancılaşma üzerinde negatif yönlü etkisi anlamlı iken ($\beta=-0,236$; $p<0,05$), iyimserliğin işe yabancılaşma üzerindeki negatif etkisinin anlamsız ($\beta=-0,020$; $p>0,05$) olduğu belirlenmiştir. YEM analizi sonuçları ve hipotezlerin durumları Tablo 3’te gösterilmiştir.

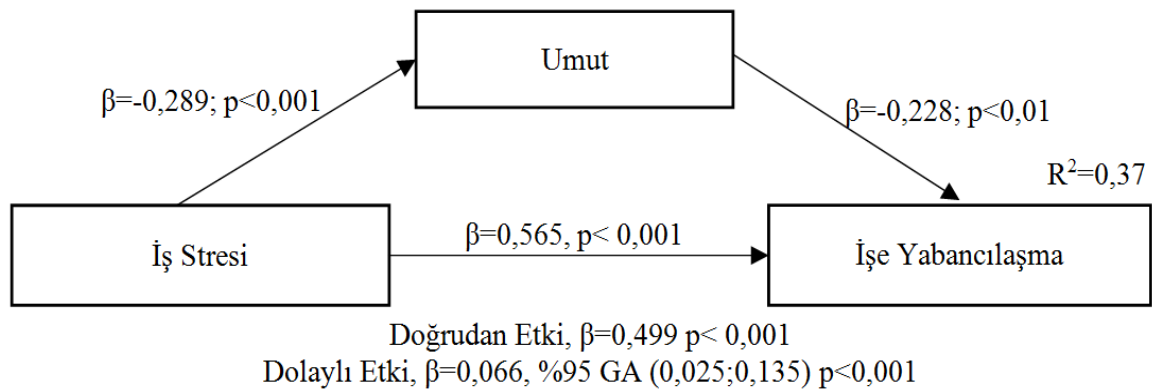
Tablo 3. YEM analizi, model uyum iyiliği değerleri ve hipotez sonuçları

YEM		B	S.E.	P	Hipotez	Sonuç
Stres	→ İşe Yabancılaşma	0,492	0,061	$p<0,001$	H ₁	Desteklendi
Stres	→ İyimserlik	-0,457	0,085	$p<0,001$	H ₂	Desteklendi
Stres	→ Umut	-0,303	0,042	$p<0,001$	H ₃	Desteklendi
Umut	→ İşe Yabancılaşma	-0,236	0,101	0,004	H ₄	Desteklendi
İyimserlik	→ İşe Yabancılaşma	-0,020	0,047	0,804	H ₅	Desteklenmedi

CMIN(χ^2) /DF=2,561; RMSEA= 0,073; CFI= 0,906; GFI=0,889

Tablo 3'e bakıldığında “Kadın çalışanların sahip oldukları iyimserlik işe yabancılaşmayı negatif yönde etkilemektedir” olan **H₅** hipotezinin desteklenmediği, diğer hipotezlerin kabul edildiği görülmektedir. Bu sonuca göre aracılık modeli kurulmadan önce olması gereken şartlardan olan değişkenler arası anlamlılık şartının sağlanamamasından dolayı “İş stresinin işe yabancılaşma ile olan ilişkisinde iyimserliğin aracı rolü vardır” olan **H₇** hipotezinin de desteklenmediği anlaşılmaktadır.

Kadınların algıladıkları iş stresi ile işe yabancılaşma arasındaki ilişkide sahip olunan umudun aracılık etkisinin tespiti için kurulan model ve sonuçları Şekil 3'te gösterilmiştir.

R^2 değeri açıklanan varyansı, GA-dolaylı etki güven aralığı (alt sınır, üst sınır) göstermektedir.

Şekil 3. İş stresi ile işe yabancılaşma ilişkisinde umudun aracılık rolü

Şekil 3'te gösterilen algılanan iş stresi ile işe yabancılaşma arasındaki ilişkide katılımcıların sahip oldukları umudun aracılık etkisinin tespiti için oluşturulan aracılık modeli sonuçlarına göre algılanan iş stresi, umut ile birlikte işe yabancılaşmadaki değişimin %37'sini açıklamıştır. Elde edilen uyum iyiliği değerlerinin kabul edilebilir sınırlar içerisinde olduğu anlaşılmaktadır (CMIN(χ^2)/DF=2,362; RMSEA= 0,068; CFI= 0,925; GFI=0,910). Bootsrap sonuçlarına göre, kadın çalışanlarda algılanan iş stresinin işe yabancılaşmayı sahip olunan umut aracılığı ile anlamlı ve dolaylı olarak etkilediği tespit edilmiştir. ($\beta=0,066$; %95 GA [0,025, 0,135]). Kadın çalışanların algıladıkları iş stresinin işe yabancılaşma üzerindeki pozitif yönlü, yüksek etkisinin sahip oldukları umut ile azalmasının mümkün olduğu söylenebilir. Bu sonuca göre “İş stresinin işe yabancılaşma ile olan ilişkisinde umudun aracı rolü vardır” olan **H₆** hipotezi kabul edilmiştir.

Araştırma hipotezlerine ek olarak incelenen değişkenlerin çalışan ve yönetici pozisyonlarına göre farklılık gösterip göstermediğinin tespit edilmesi için yapılan bağımsız örneklem t-testi sonuçları Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4. Değişkenlerin çalışma pozisyonuna göre farklılığına ilişkin bağımsız örneklem t-testi sonuçları

Değişkenler	Pozisyon	N	\bar{X}	S.S.	T	P
İş stresi	Çalışan	260	2,87	1,14	2,266	0,028
	Yönetici	36	2,44	1,06		
İşe yabancılaşma	Çalışan	260	2,83	0,96	2,373	0,022
	Yönetici	36	2,46	0,87		
Umut	Çalışan	260	4,72	0,97	-2,177	0,034
	Yönetici	36	5,06	0,85		
İyimserlik	Çalışan	260	4,32	1,28	-1,027	0,310
	Yönetici	36	4,57	1,36		

Yapılan bağımsız örneklem t-testi sonuçlarına göre, araştırmaya katılan kadın çalışanların iş stresi, işe yabancılaşma ve umut düzeylerinin çalışılan pozisyona göre anlamlı farklılık gösterdiği bulunurken ($p < 0,05$), iyimserlik düzeyleri çalışılan pozisyona göre herhangi bir farklılık göstermemiştir ($p > 0,05$). Çalışan pozisyonundaki kadınların algıladıkları iş stresi ($\bar{X}=2,87$) ve işe yabancılaşma ($\bar{X}=2,83$) ortalamalarının yönetici pozisyonunda ($\bar{X}=2,44$: $\bar{X}=2,46$) çalışan kadınlara göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Sahip olunan umut düzeylerinde tersi bir durum söz konusu olup, yönetici pozisyonunda çalışan kadınların umut düzeylerinin ($\bar{X}=5,06$), çalışan pozisyonundaki ($\bar{X}=4,72$) kadınlara göre daha fazla olduğu tespit edilmiştir.

5. TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırmada, kadın çalışanlarda iş stresi ve işe yabancılaşmanın umut ve iyimserlik ile olan ilişkisi incelenmiştir. Araştırma sonuçlarına göre, kadın çalışanların iş stresi arttıkça işe yabancılaşma düzeyleri artmaktadır. İşe yabancılaşma, kişilik ve karakterden kaynaklanmadığı ya da bireysel bir özellik olmadığı için durum ve koşullara bağlı olarak ortaya çıkan bir olgudur. Bu doğrultuda, iş koşulları ve işin niteliğinin, işe yabancılaşma üzerinde bir etkisinden bahsedilebilir (Banai vd., 2004, s.377). Dolayısı ile iş stresinin de işe yabancılaşmayı artırması, olağan bir sonuç olarak yorumlanabilir. Literatürde benzer sonuçlar vardır. Örneğin bir araştırmada, işe yabancılaşma seviyesi yüksek işgörenlerin iş stresi seviyelerinin de yüksek olduğu tespit edilmiştir (Yadav & Nagle, 2012, s.337). Rasti ve Salajeghe (2019, s.977), Şantaş vd. (2016, s.35) ve Koçoğlu'nun (2014, s.30) yaptığı araştırmalarda da iş stresinin işe yabancılaşmayı artırdığı bulunmuştur.

İşe yabancılaşmanın yanında iş stresinin başka olumsuz sonuçları da vardır. Yüksek seviyede yaşanan iş stresi, işgörenlerin tükenmişlik seviyelerini artırdığı gibi işten ayrılmalarına sebep olmaktadır (Moustaka & Constantinidis, 2010, s.210). İş stresinin, bireyin depresyon yaşama olasılığını bile artıran etkisi vardır. Bunun yanında iş stresi, işgörenlerin bedensel ve

ruhsal iyilik hallerini olumsuz olarak etkilemektedir (Pflanz & Ogle, 2006, s.862). İş stresinin, işgörenlerin devamsızlığını artıran bir etkisinden de söz edilebilir (Gupta & Beehr, 1979, s.380).

Araştırmanın diğer bir sonucuna göre, kadın çalışanların iş stresleri artıkça umut ve iyimserlik düzeyleri azalmaktadır. Bu sonuç literatürdeki bulgular ile uyum göstermektedir. Çünkü iyimserlik ve umut becerilerinin yüksek olması, bireyin yaşamındaki sıkıntı ve zorlukların az yaşanması ya da azalması ile ilgidir (Carretta vd., 2014). Hatta bireyin yaşamının geri kalanındaki gelişmeler ile ilgili iyimser ve umut dolu bir beklenti içerisinde olma eğilimi, bedensel ve ruhsal sağlık, genel mutluluk ve duygu durumunun iyi olması ile ilişkilidir (Smith vd., 2013, s.553). Dolayısı ile kadın işgörenlerin iş stresi düzeylerindeki artışın umut ve iyimserlik düzeylerini azaltması beklenen bir sonuç olarak ortaya çıkmıştır.

Araştırmada, dikkat çeken bir diğer sonuca göre, kadın çalışanların sahip oldukları umut becerisi, işe yabancılaşmayı azaltmaktadır. Bunun yanında kadın çalışanların yaşadıkları iş stresinin işe yabancılaşmaya olan etkisi, sahip oldukları umut becerisi ile azalmaktadır. Literatürde bu bulguyu destekleyici yorumlar vardır. Umut, bireyin hayatındaki stresin azalmasını sağlayabilir. Umudun, depresyonu azaltan bir etkisi vardır (Hanna vd., 2011). Hatta umut, bireyin yaşamında, stresin yol açtığı en uç sonuçlardan biri olan intihar davranışlarına bile aracılık rolü üstlenebilir (Daniel & Goldston, 2012).

Bireyin kendisine daha başarılı bir gelecek oluşturabilmek adına eylem ve davranışlarda bulunması ile ilgili olan umut yetisi (Alarcon vd., 2013, ss.821-822), bireyin hayatı üzerinde güçlü bir etkiye sahiptir. Kadın işgörenlerin yaşadıkları iş stresinin işe yabancılaşmalarına olan etkisinin, sahip oldukları umut becerisi ile azalması, umudun bireyin yaşamı üzerinde güçlü bir etkiye sahip olmasından kaynaklanabilir. Çünkü bilişsel yaklaşıma göre bireyin stres, kaygı, kızgınlık ve öfke gibi duyguları yaşamasının özünde, bu duyguları yaşamasına neden olan olayların kendisinden çok, olaylara dair bireysel yorum ve beklentilerinin etkisi vardır (Kodan, 2013, s.176). Umut becerisi, bireyin yaşama isteğini artırdığı (Tümkaya, 2005) ve yaşamın devamlılığı için gereken çalışma azmini alevlendirici bir etki taşıdığı için kadın işgörenlerin iş stresi gibi bir olumsuz durum ile karşı karşıya kalsalar bile işe yabancılaşmalarına mâni olabilmektedir.

Araştırmanın öne çıkan diğer sonuçlarına göre iş stresi ve işe yabancılaşma çalışan pozisyonundaki kadınlarda daha fazladır. Umut ise yönetici pozisyonundaki kadınlarda daha yüksektir. İş yükünün fazlalığı, özlük hakları, kariyer ve eğitim gibi motive olunabilecek

unsurlara daha kısıtlı erişme olasılığı, çalışma şartlarından doğrudan etkilenen bireyler olmaları, rol çatışmasına maruz kalmaları, yetki, sorumluluk ve iş tanımı konularında belirsizlik yaşamaları, söz hakları ve yetkilerinin sınırlı olması, iş stresi ve iş yabancılaşmanın, çalışan pozisyonundaki kadın bireylerde yüksek çıkmasında etkili olmuş olabilir. Örgütler, bu konularda alacakları önlemler ve yapacakları iyileştirmeler ile çalışan pozisyonundaki kadın bireylerde ortaya çıkan iş stresi ve iş yabancılaşmayı azaltabilir. Diğer taraftan umut becerisinin yönetici pozisyonundaki kadınlarda daha yüksek çıkmasının nedeni ise kariyer ve terfi olanaklarının olması, konumlarının sunduğu imkânlarının genişliği, işyerindeki gelişme ve olayları değiştirebileceklerine dair inançları, söz hakkına sahip olmaları ve fikirlerinin değer göreceğine duydukları güvence gibi faktörler olabilir.

İş stresi ve işe yabancılaşma ilişkisinde umut ve iyimserliğin rolünü inceleyen bu araştırma sonucunda iyimserliğin bu ilişkide herhangi bir aracı rolü olmadığı tespit edilmişken, amaca ulaşmada yaşam olayları ve koşullarını destekleyen, iyimser bir duygu olarak kavramsallaştırılan umudun aracılık rolü olduğu belirlenmiştir. Bireyin mutlu olmasına imkân tanıyan pozitif bir düşünce olan iyimserlik durumunun da örgüt yöneticilerinin göz ardı etmemesi gereken bir olgu olduğu unutulmamalıdır. İşgörenlerin iyimserlik hallerinin ön plana çıkarılmasını sağlayacak sosyal projelerin yer aldığı bir çalışma ortamının sağlanmasının, umut ile birlikte iyimserliğin de olumsuz işgören davranışlarına negatif yönde bir aracılık etmesini sağlayabileceği düşünülmektedir. Benzer bir araştırma farklı değişkenler ile farklı illerde ve erkek çalışanlar üzerinde yeniden tasarlanarak uygulanabilir. Bu ilişkide, umut ve iyimserlik dışında farklı değişkenlerin aracılık ya da düzenleyici bir rolünün olup olmadığı da inceleme konusu yapılabilir. Örgüt yaşamını olumsuz etkileyen ve işe yabancılaşma gibi olumsuz sonuçlar doğuran iş stresi kavramın etraflı bir şekilde incelenmesi ve farklı değişkenler ile ilişkisinin ortaya konması örgütler için önemli yararlar sağlayacaktır.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI BEYANI

Çalışmaya, 1. yazar %50, 2. yazar %50 oranında katkı sağlamıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir.

REFERENCES / KAYNAKLAR

- Aiken, M., & Hage, J. (1966). Organizational alienation: A comparative analysis. *American Sociological Review*, 31(4), 497-507.
- Akçay, H. V. (2011). Pozitif psikolojik sermaye kavramı ve işletmelerde sürdürülebilir rekabet üstünlüğünü sağlamadaki rolü. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(1), 73-98.
- Akgündüz, S. (2006). *Örgütsel stres kaynaklarının çalışanların iş tatmini üzerindeki etkisi ve banka çalışanları için yapılan bir araştırma* (Basılmamış yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Alarcon, G. M., Bowling, N. A., & Khazon, S. (2013). Great expectations: A meta-analytic examination of optimism and hope. *Personality and Individual Differences*, 54, 821-827.
- Altıntaş, E. (2003). *Stres yönetimi*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Avey, J. B., Avolio, B. J., & Luthans, F. (2011). Experimentally analyzing the impact of leader positivity on follower positivity and performance. *The Leadership Quarterly*, 22(2), 282-294.
- Banai, M., Reisel, W. D., & Probst, T. (2004). A managerial and personal control model: Predictions of work alienation and organizational commitment in Hungary. *Journal of International Management*, 10, 375-392.
- Baron, R. M., & Kenny, D. A. (1986). The moderator-mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic, and statistical considerations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51(6), 1173.
- Beger, G. A., & Türker, D. (2018). Değişime direnç ve algılanan stres ilişkisi: Sistematik literatür taraması ve nicel bir araştırma. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(2), 241-272.
- Carretta, C. M., Ridner, S. H., & Dietrich, M. S. (2014). Hope, hopelessness, and anxiety: A pilot instrument comparison study. *Archives of Psychiatric Nursing*, 28, 230-234.
- Carver, C. S. (1998). *On the self-regulation of behavior*. New York: Cambridge University Press.
- Carver, C. S. (2001). Optimism, pessimism and self-regulation. In E. C. Chang (Ed.), *Optimism and pessimism: Implications for theory, research and practice* (pp. 189-216). Washington: American Psychological Association.
- Carver, C. S., & Scheier, M. F. (1998). *On the self regulation of behavior*. Newyork: Cambridge Univesity Press.
- Daniel, S. S., & Goldston, D. B. (2012). Hopelessness and lack of connectedness to others as risk factors for suicidal behavior across the lifespan: Implications for cognitive-behavioral treatment. *Cognitive and Behavioral Practice*, 19, 288-300.
- Gillespie, N., Walsh, M., Winefield, A., & Stough, C. (2001). Occupational stress in universities: Staff perceptions of the causes, consequences and moderators of stres. *An International Journal of Work, Health & Organisations*, 15(1), 53-72.
- Gök, S. (2009). Çalışanlar için verimlilik anahtarı: Stres yönetimi. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 27(2), 429-448.
- Gupta, N., & Beehr, T. A. (1979). Job stress and employee behaviors. *Organizational Behavior and Human Performance*, 23(3), 373-387.
- Güney, S. (2011). *Örgütsel davranış*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., Babin, B. J., & Anderson, R. E. (2018). *Multivariate data analysis*. Hampshire: Cengage Learning.

Hanna, D., White, R., Lyons, K., McParland, M. J., Shannon, C., & Mulholland, C. (2011). The structure of the beck hopelessness scale: A confirmatory factor analysis in UK students. *Personality and Individual Differences*, 51, 17-22.

Hefferon, K., & Boniwell, I. (2014). *Pozitif psikoloji kuram, araştırma ve uygulamalar* (T. Doğan, Çev.). Ankara: Nobel Yayınları.

Hirschfeld, R. R., & Feild, H. S. (2000). Work centrality and work alienation: Distinct aspects of a general commitment to work. *Journal of Organizational Behavior: The International Journal of Industrial, Occupational and Organizational Psychology and Behavior*, 21(7), 789-800.

Horowitz, I. L. (1966). On alienation and social order. *Philosophy and Phenomenological Research*, 27(2), 230-237.

Jensen, S. M., & Luthans, F. (2006). Relationship between entrepreneurs psychological capital and their authentic leadership. *Journal of Managerial Issues*, 18(2), 254-273.

Kanungo, R. N. (1992). Alienation and empowerment: Some ethical imperatives in business. *Journal of Business Ethics*, 11, 413-422.

Kayış, A. (2005). Güvenilirlik analizi. İçinde Ş. Kalaycı (Ed.), *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri* (ss. 404-419). Ankara: Asil Yayınevi.

Kline, R. B. (2015). *Principles and practice of structural equation modeling* (4. Basım). New York: The Guilford Press.

Kodan, S. (2013). Üniversite öğrencilerinde umutsuzluk ve akılcı olmayan inanışlar arasındaki ilişkinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), 175-190.

Koçoğlu, M. (2014). Cynicism as a mediator of relations between job stress and work alienation: A study from a developing country-Turkey. *Global Business and Management Research: An International Journal*, 6(1), 24-36.

Luthans, F. (2008). *Organizational behavior* (11. Edition). McGraw Hill.

Luthans, F., Avolio, B. J., Avey, J. B., & Norman, S. M. (2007). Positive psychological capital: Measurement and relationship with performance and satisfaction. *Personnel Psychology*, 60(3), 541-572.

Luthans, K., & Jensen, S. (2005). The linkage between psychological capital and commitment to organizational mission: A study of nurses. *Jona*, 35(6), 304-310.

MacCallum, R. C., Browne, M. W., & Sugawara, H. M., (1996). Power analysis and determination of sample size for covariance structure modeling. *Psychological Methods*, 1(2), 130-149.

Marshall, G. (1999). *Sosyoloji sözlüğü* (O. Akınhay & D. Kömürçü, Çev.). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Moustaka, E., & Constantinidis, T. C. (2010). Sources and effects of work-related stress in nursing. *Health Science Journal*, 4(4), 210-216.

Netemeyer, R. G., Maxham III, J. G., & Pullig, C. (2005). Conflicts in the work-family interface: Links to job stress, customer service employee performance, and customer purchase intent. *Journal of Marketing*, 69(2), 130-143.

Oruç, E. (2018). Psikolojik sermaye ölçeği kısa formunun Türkçe uyarlaması: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Electronic Turkish Studies*, 13(14), 141-151.

Özbek, M. F. (2011). Örgüt içerisindeki güven ve işe yabancılaşma ilişkisinde örgüte uyum sağlamanın aracı rolü. *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*, 16(1), 231-248.

Page, L. F., & Donohue, R. (2004). Positive psychological capital: A preliminary exploration of the construct. *Monash University Department of Management Working Paper Series*, 51(4), 1-10.

- Pappenheim, F. (2000). Alienation in american society. *Monthly Review*, 52(2), 36-53.
- Peterson, C. (2006). *A primer in positive psychology*. New York.
- Pflanz, S. E., & Ogle, A. D. (2006). Job stress, depression, work performance, and perceptions of supervisors in military personel. *Military Medicine*, 171(9), 861-865.
- Rasti, A., & Salajeghe, S. (2019). Impacts of occupational stress and employee empowerment on employee alienation. *International Transaction Journal of Engineering, Management & Applied Sciences & Technologies*, 10(7), 977-986.
- Sabuncuoğlu, Z., & Tüz, M., (2008). *Örgütsel psikoloji*. Bursa: Alfa Aktüel Yayınları.
- Scheier, M. F. (1987). Dispositional optimism and physical wellbeing: The influence of generalized outcome expectancies on health. *Journal of Personality*, 55(2), 169-210.
- Scheier, M. F., & Carver, C. S. (1987). Dispositional optimism and physical well-being: The influence of generalized outcome expectancies on health. *Journal of Personality*, 55(2), 169-210.
- Schulman, P. (1999). Applying learned optimism to increase sales productivity. *Journal of Personal Selling and Sales Management*, 19(1), 31-37.
- Seeman, M. (1959). On the meaning of alienation. *American Sociological Review*, 24(6), 783-791.
- Smith, T. W., Ruiz, J. M., Cundiff, J. M., Baron, K. G., & Nealey-Moore, J. B. (2013). Optimism and pessimism in social context: An interpersonal perspective on resilience and risk. *Journal of Research in Personality*, 47, 553-562.
- Snyder, C. R. (2002). Hope theory: Rainbows in the mind. *Psychological Inquiry*, 13(4), 249-276.
- Snyder, R., Irwing, L., & Anderson, R. (1991). *Hope and health: Measuring the will and the ways*. İçinde C. R. Snyder & D. R. Forsyth (Ed.). *Handbook of social and clinical psychology* (ss. 355-361). New York: Pergamon.
- Snyder, C. R., & Lopez, S. J. (2007). *Positive psychology: The scientific and practical explorations of human strengths*. USA: Sage Publication.
- Snyder, C. R., Sympson, S. C., Ybasco, F. C., Borders, T. F., Babyak, M. A., & Higgins, R. L. (1996). Development and validation of the state hope scale. *Journal of Personality and Social Psychology*, 70(2), 321-335.
- Şantaş, G., Işık, O., & Demir, A. (2017). The effect of loneliness at work: Work stress on work alienation and work alienation on employees' performance in Turkish health care institution. *South Asian Journal of Management Sciences*, 10(2), 30-38.
- Şimşek, M. Ş., Çelik A., Akgemci T., & Fettahlıoğlu, T. (2006). Örgütlerde yabancılaşmanın yönetimi araştırması. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15, 569-587.
- Troup, C., & Dewe, P., (2002). Exploring the nature of control and its role in the appraisal of workplace stres. *Work & Stres*, 16(4), 335-355.
- Tutar, H. (2010). İşgören yabancılaşması ve örgütsel sağlık ilişkisi: Bankacılık sektöründe bir uygulama. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 65(1), 174-204.
- Tümkaya, S. (2005). Ailesi yanında ve yetiştirme yurdunda kalan ergenlerin umutsuzluk düzeylerinin karşılaştırılması. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3(4), 445-459.
- Yadav, G. K., & Nagle, Y. K. (2012). Work alienation and occupational stres. *Social Science International*, 28(2), 333-344.

Reel Konut Fiyatlarında Balon Analizi: Türkiye Geneli, İstanbul, Ankara ve İzmir Uygulaması

Gizem VERGİLİ¹

¹ Asst. Prof. Dr., Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Bucak Faculty of Business Administration, Department of Economics and Finance, Burdur, Türkiye

Geliş Tarihi/Received: 27.01.2023

Doi:10.31200/makuubd.1243107

Kabul Tarihi/Accepted: 21.02.2023

Araştırma Makalesi/Research Article

ÖZET

Varlık fiyatlarında balon oluşumu; hızlı fiyat artışlarıyla varlığın gerçek değeri aşması olarak nitelendirilmektedir. Konut fiyatlarında son dönemlerde yaşanan hızlı fiyat artışları da Türkiye’de konut fiyatlarında balonun varlığının sorgulanmasına neden olmaktadır. Çalışmada Türkiye geneli ve İstanbul, Ankara, İzmir olmak üzere 3 büyükşehirde 2010 yılı Ocak ayı ile 2022 yılı Ekim ayı arasında konut fiyat balonunun varlığı sağ kuyruk ADF testlerinden SADF ve GSADF test yöntemleri ile analiz edilmiştir. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) Elektronik Veri Dağıtım Sistemi (EVDS) üzerinden Türkiye geneli ve 3 büyükşehir için Nominal Hedonik Yeni Konut Fiyat Endeksleri, nominal hedonik yeni olmayan konut fiyat endeksleri ve nominal konut birim fiyatları verileri sağlanmıştır. Son yıllarda özellikle dikkat çeken enflasyon etkisi nedeniyle değişkenlerin her biri aylık Üretici Fiyat Enflasyonu (ÜFE) ile reel hale getirilerek kullanılmıştır. Çoklu fiyat balon oluşumunun tespit edildiği çalışmada özellikle 2020 yılından günümüze kadar uzanan balonun etkisinin Türkiye geneli ve 3 büyükşehirde devam ettiği görülmektedir. Yeni konutlarda, yeni olmayan konutlarda ve konut birim fiyatlarında fiyat balonlarının en az olduğu il Ankara olmuştur. Konut birim fiyatı açısından balon oluşumunda İzmir, İstanbul’u da geçerek en yüksek seviyeye ulaşan büyükşehir olarak dikkat çekmektedir.

Anahtar kelimeler: Konut Fiyat Balonları, Hedonik Konut Fiyat Endeksi, Birim Konut Fiyatı, SADF, GSADF.

Bubble Analysis in Real Housing Prices: Application Across Türkiye, Istanbul, Ankara, and Izmir

ABSTRACT

Bubble in asset prices; It is defined as the asset's excess of real value with rapid price increases. The recent rapid price increases in housing prices also cause the existence of a bubble in housing prices in Türkiye to be questioned. In the study, the presence of a housing price bubble between January 2010 and October 2022 in across Türkiye and 3 metropolitan cities, namely Istanbul, Ankara and Izmir, was analyzed with the SADF and GSADF test methods, which are Right-Tailed ADF tests. Nominal Hedonic New House Price Indices, Nominal Hedonic Non-new House Price Indices and Nominal House Unit Prices data for the across Türkiye and 3 metropolitan cities are provided via the Central Bank of the Republic of Türkiye (CBRT) Electronic Data Distribution System (EDDS). Due to the inflation effect, which has been particularly striking in recent years, each of the variables has been used in real terms with monthly Producer Price Inflation (PPI). In the study, in which the multiple price bubbles was determined, it is seen that the effect of the bubble extending from 2020 to the present continues across Türkiye and in 3 metropolitan cities. Ankara was the province with the lowest price bubbles in new housing, non-new housing and housing unit prices. In terms of housing unit price, İzmir draws attention as the metropolitan city that reached the highest level by surpassing Istanbul in bubble formation.

Keywords: Housing Price Bubbles, Hedonic Housing Price Index, Unit House Price, SADF, GSADF.

1. GİRİŞ

“Balon” İngilizce ifadesiyle “bubble” özellikle kriz dönemlerinde sıklıkla dile getirilen bir kelimedir. İngilizce kelime anlamı köpük olsa da finans literatüründe genellikle balon ifadesi kullanılmaktadır. Kindleberger (1996) ve Brunnermeier (2008)’e göre balon; hızlı fiyat artışları sonucunda yaşanan sert çöküşler olarak ifade edilmektedir. Varlık fiyatları özelinde değerlendirildiğinde çarpıcı yükselişlerin ardından yaşanan sert düşüşler fiyatlarda balonun varlığına işaret etmektedir. Oysaki hızlı yükselişin ardından fiyatlarda sert çöküşlerin yaşanmadığı ya da çöküşün nedeninin temel etkenlere bağlı olduğu durumlarda bu tanıma göre balon ifadesini kullanmak mümkün görünmemektedir. Bu nedenle Garber (2000) balonu temel etkenlerle açıklanamayan fiyat hareketi, fiyatın ilgili varlığın gerçek değerini aşması olarak ifade etmektedir.

Geçmişten günümüze dünyada hisse fiyatlarından kripto varlık fiyatlarına, döviz piyasalarından gayrimenkul fiyatlarına kadar farklı balon örnekleri yaşanmıştır. Isaac Newton'a bile kaybettiren 1720 yılından yaşanan Güney Deniz Balonu ve aynı yıl yaşanan Mississippi Balonu, ABD'de 1929 Büyük Buhran'a kadar götürülen 1920 Hisse Senedi Balonu hisse fiyatlarındaki balonlara örnek gösterilebilmektedir. 1989 yılı Japonya örneği ve 2007 yılında başlayarak küresel finansal krize kadar götürülen ABD (Amerika Birleşik Devletleri) mortgage krizi tarihi etkileri ortaya koyulan gayrimenkul fiyatlarında yaşanan balonlara örneklerdir. Bunların dışında bilinen ilk balon 1634 ile 1637 yılları arasında yaşanan Lale Çılgınlığı (Tulipomania) örneğidir (Oran, 2011, s.155). Hollanda'da lalelerin fiyatlarında yaşanan ani spekülasyon yükselişlerle o dönem lale fiyatları Amsterdam'ın gözde evlerinin fiyatlarına eş değer rakamlara ulaşmıştır (Dash, 1999; Chan vd, 1998, s.126).

Finansal varlıkların piyasa değerinin temel değeri aşması finansal varlıklarda balona işaret etmektedir. Fiyat artışına neden olacak temel göstergelerle durumun desteklenememesine rağmen yatırımcılar tarafından hâlâ talep görmesi rasyonel olmayan bir davranış şeklidir. Bunlar rasyonel olmayan balonlar olarak ifade edilmektedir. Ancak bazen finansal varlığın fiyatının temel değerini aştığının farkında olan yatırımcılar balonun daha da artacağına ve olası bir çöküşü telafi edecek yüksek getiriler sağlayacağına da inanabilirler. Bu durum aşırı değerlemeye rağmen piyasada kalmanın rasyonelliğini göstermektedir (Chan vd.,1998, s.126). Ancak fiyatların sürekli artışı sürdürülebilir bir durum değildir. Fiyatların artacağı ve balonun daha da şişeceği beklentisiyle rasyonel olarak alım yapan yatırımcılar kazanç elde etmek için bir noktada satış kararı alacak ve fiyatlar tekrar temel değere doğru aşağı yönlü hareket edecektir (Mandacı & Çağlı, 2018, s.86).

Konutlarda özellikle yaşanan hızlı fiyat yükselişi konut fiyat balonlarının araştırılmasına neden olmuştur. Oluşan balonların çöküşü neticesinde krizlerin yaşandığı da pek çok araştırmacı tarafından desteklenen bir durumdur. 2007 yılı sonlarında ABD'de ortaya çıkan mortgage krizi yerinde bir örnektir. Subprime krediler olarak adlandırılan eşik altı krediler konut balonunun oluşmasına neden olan unsurlardan biridir. Amerika Merkez Bankası FED (Federal Reserve)'in o dönem uyguladığı gevşek para politikası sonucunda bankacılık terimleri arasında sıklıkla yer alan NINJA (No Income, No Job, No Assets) krediler karşımıza çıkmıştır. Herhangi bir geliri, işi ve varlığı olmayan kişilere sunulan krediler konut talebini artırmış konut balonunun iyice şişmesine neden olmuştur. Kullandırılan konut kredilerine dayanan bankaların ihraç ettiği yeni türev ürünler ise, konut kredilerinin geri ödemesi sağlanamadığında krizin ABD dışına çıkıp küresel boyutlu finansal kriz olarak anılmasına

neden olmuştur. Case ve Shiller (2003) ABD’de konutlarını konut fiyatlarındaki balon esnasında alan kişilerin normalde pahalı olduğunu kabul etmekle beraber ileride daha da artacağı düşüncesiyle satın alınabilir bulduklarını tespit etmiştir. Bu düşünceyle tasarruf etmelerine gerek kalmadan evin değerinde yaşanacak artışla tasarruf ettiklerini düşündükleri sonucuna ulaşmıştır. Daha önce konut sahibi olmayan kişiler ise konut fiyatlarındaki hızlı artışı gerekçe sunarak daha sonra konutları bu fiyatlara alamayacaklarını düşünüp satın almak istemişlerdir.

Konut fiyatlarında hızlı yükselişin tartışıldığı son yıllarda Türkiye için konut fiyat balonunun varlığı araştırılmıştır. Çalışmada konut fiyat balonu olup olmadığı Türkiye genelinde ve İstanbul, Ankara ve İzmir olmak üzere 3 büyükşehirde 2010 yılı Ocak ayı ile 2022 yılı Ekim ayı arası için incelenmiştir. 2020 yılı ikinci yarısına doğru tüm konutlara sunulan avantajlı kredi imkânları, özellikle yeni konutlarda daha düşük oranlarda kullanılan krediler de konutlara olan talebi artırdığı için çalışmada yeni konutlar ve yeni olmayan konutlar fiyat endeksi ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre ilk el ve ikinci el konut satış sayıları Tablo 1’de gösterilmiştir. 2020 yılında toplam konut talebinin diğer yıllara göre oldukça yükseldiği görülmektedir. Ayrıca hem Türkiye geneli hem de 3 büyükşehir için konut birim fiyatlarında (TL/m²) da balon incelemesi yapılmıştır. Çalışmayı farklı kılan bir unsur da konut fiyat endeksi ve konut birim fiyatlarından oluşan tüm değişkenler nominal değerlerden oluştuğu için enflasyon etkisinden arındırılarak analize dahil edilmiştir. Enflasyon olarak aylık birçok çalışmanın aksine aylık TÜFE (Tüketici Fiyat Endeksi) yerine ÜFE (Üretici Fiyat Endeksi) dikkate alınmıştır.

Tablo 1. Satış durumuna göre konut satış sayıları (2013-2022)

		Satış Durumuna Göre			
		İlk El Satış		İkinci El Satış	
Yıl	Toplam	Adet	Pay %	Adet	Pay %
2013	1 157 190	529 129	45,7	628 061	54,3
2014	1 165 381	541 554	46,5	623 827	53,5
2015	1 289 320	598 667	46,4	690 653	53,6
2016	1 341 453	631 686	47,1	709 767	52,9
2017	1 409 314	659 698	46,8	749 616	53,2
2018	1 375 398	651 572	47,4	723 826	52,6
2019	1 348 729	511 682	37,9	837 047	62,1
2020	1 499 316	469 740	31,3	1 029 576	68,7
2021	1 491 856	461 523	30,9	1 030 333	69,1
2022	1 485 622	460 079	31,0	1 025 543	69,0

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Erişim tarihi: 12.01.2023,
<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Konut-Satis-Istatistikleri-Eylul-2022-45681>

Çalışmada konut fiyat balonlarına ilişkin öncelikle ABD ve ABD dışında Avrupa, Asya, Güney Amerika ve Orta Doğu'da yapılan akademik çalışmalar literatür taramasının ilk kısmında sunulmuş, daha sonra Türkiye özelinde yapılan çalışmalar incelenmiştir. Veri seti ve metodoloji açıklanarak konut fiyat balonu analiz bulgularına yer verilmiştir. Son bölümde ise analiz sonuçları değerlendirilerek yorumlanmıştır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Konut piyasasında oluşan fiyatlarda balon olup olmadığı hem yerli hem de yabancı literatürde araştırma konusu olmaktadır. Konut fiyat balonları olası finansal krizlerin de habercisi gibi kabul edilebilmektedir (Yalçın Kayacan, 2022, s.1256). Konut fiyat balonları en çok ABD için incelenmiştir. Burada 2008 küresel finansal krizinin mortgage krizi olarak bilinmesinin de payı büyüktür. ABD'de konut fiyatlarında yaşanan hızlı artışın fiyat balonu olup olmadığını Case ve Shiller 2003 yılında eyalet bazlı yaptıkları çalışmayla incelemişlerdir. İki kısımdan oluşan çalışmada ilk önce 1985 ile 2002 yılları arası çeyreklik veriler ile konut fiyatları ve gelirler dikkate alınarak balonun olup olmadığı araştırılırken ikinci kısımda ise 2002 yılında ABD'de Los Angeles, San Francisco, Boston ve Milwaukee olmak üzere dört metropolde ev alanlarla anket çalışması yapılmıştır. Çalışmada 1995 yılından itibaren konut fiyatlarında balon oluştuğuna dair güçlü sonuçlara ulaşılmıştır. Arshanapalli ve Nelson (2008) 1975 yılı 1. çeyreğinden itibaren 2007 3. çeyreğine kadar olan dönemde ABD'deki mortgage oranları, konut fiyat endeksi, konut satın alınabilirlik endeksi, işsizlik ve gelir dağılımına ilişkin değişkenlerle eşbütünleşme ilişkisini incelemişlerdir. Analiz sonucunda 2000 yılı 1. çeyreğinden 2007 yılı 3. çeyreğine kadar ABD'de konut fiyat balonu oluştuğu bulunmuştur. 2007 yılı sonunda mortgage krizi olarak başlayan ve 2008'de küresel finansal kriz olarak adlandırdığımız krizin başlangıcına dair işaretler bu çalışmada konut fiyat balonunun varlığı ile desteklenmektedir. ABD için yapılan bir başka çalışma ise Mikhed ve Zemčik (2009)'in 23 metropolde 1978 yılı Ocak ayından 2006 yılı Şubat ayına kadar konut fiyat endeksi ve konut kira endeksi verileriyle konut fiyat balonu araştırmasıdır. ABD'de 1978-2006 yılları arasında konut fiyat balonu oluşumuna dair sonuçlara ulaşılmıştır. Escobari ve Jafarinejad (2016) ABD'de Gayrimenkul Yatırım Ortaklığı endeksinde SADF ve GSADF test yöntemleri ile 1980 Ocak ayı ile 2013 Eylül ayı arasında balon dönemlerini değerlendirmiştir. Enflasyonla düzeltilmiş reel verileri kullandıkları çalışmalarında 1990 Ağustos-Kasım ayları; 1993 Şubat-Nisan ayları; 1996 Ekim ile 1998 Nisan ayları; 2003 Kasım ile 2007 Haziran ayları arasında endekste balonların oluştuğu sonucuna ulaşılmıştır. Balcılar vd. (2018) ABD için oldukça geniş kapsamlı 1830-2013 yılları arasında reel konut fiyatlarında patlama yaşanan tarihi

dönemleri GSADF ve Robinson test istatistiği ile araştırmışlardır. Analiz döneminde konut fiyatlarında birkaç döneme tarihi damga vuran konut fiyat balonlarının varlığı gözlemlenmiştir. Fabozzi ve Xiao (2018) Case-Shiller S&P 500 Konut Fiyat Endeksi ve kira verileri ile ABD’de 1991 Ocak ayı ile 2015 yılı Şubat ayı arasında konut balonunu tespit etmeye çalışmıştır. Dickey Fuller t istatistiğini kullandıkları çalışmada düşük gelirliilere sunulan subprime kredilerin bir başka ifadeyle mortgage krizi olarak adlandırılan dönem öncesinde konut fiyat balonu oluşturduğu sonucuna ulaşmışlardır. Ayrıca tekrar balon oluşumuna 2013 yılı Ekim ayı sonrasında rastladıklarını da belirtmişlerdir.

Konut fiyat balonunun tespitine ilişkin çalışmalar ABD dışında Avrupa, Asya, Güney Amerika ve Orta Doğu’da pek çok ülkede de araştırmaya konu edilmiştir. Chen ve Funke (2013) Almanya’da 1987 3. çeyrek ile 2012 4. çeyrek arası verilerle GSADF test yöntemi ile konut fiyat balonunun varlığını araştırmışlardır. Konut fiyatlarının temel ekonomik temellerden ayrı olmadığını, bu nedenle bahsi geçen dönemde Almanya için konut fiyat balonunun tespit edilmediğini belirtmişlerdir. Yiu vd. (2013) Hong Kong’da konut kira balonunu 1993 Mart ayı ile 2011 yılı Mart ayı arası dönem için SADF testi ile incelemiş, 1995, 1997, 2004 ve 2008 dönemi için birer tane pozitif 2000 ve 2001 yıllarında ise negatif konut balonu oluştuğunu tespit etmişlerdir. Gómez-González vd. (2013) Kolombiya’da konut fiyat balonu varlığını SADF ve GSADF test yöntemleri ile 1994 yılı Haziran ayı ile 2012 yılı Ağustos ayı için analiz etmişler, çalışma sonucunda TÜFE ve konut kira endeksini baz aldıklarında konut fiyat balonundan söz edilebileceğini belirtmişlerdir. Oliveira ve Almeida (2014) Brezilya’da 2008 Ocak ayı ile 2013 yılı sonuna kadar geçen sürede konut fiyat balonunu SADF ve GSADF test yöntemleriyle test etmiş, Rio De Janeiro ve Sao Paulo şehirlerinde konut fiyat balonunun varlığını tespit etmişlerdir. Caspi (2015) İsrail’de 1999 yılı Ocak ayı ile 2013 yılı Temmuz ayı SADF testi ile konut fiyat balonunu araştırmıştır. İsrail’de hem ulusal bazda hem de bölgesel bazda konut fiyat balonu tespit edilmemiştir. Shi vd. (2016) Avustralya’da 1995 yılı Aralık ayı ile 2016 yılı Ocak ayı arasında konut fiyatları endeksinde balon olup olmadığını tespit etmek için GSADF testi ile incelemişler, konut fiyat balonunun oluştuğuna dair güçlü kanıtlara ulaşmışlardır. Fabozzi vd. (2020) konut piyasasındaki balonları hem ABD hem de Birleşik Krallık’ta (United Kingdom-UK) ticari, mesken ve hisse bazlı gayrimenkul endekslerinde SADF ve GSADF test yöntemleri ile 1989 yılı Aralık ayı ile 2015 yılı Aralık ayı arası dönemi incelemişlerdir. 2008 kriz dönemi örneklem dışı olarak bırakılmıştır. Her iki ülke için de çok sayıda konut fiyat balonu tespit edilmiştir.

Türkiye için fiyat balonu araştırmalarına yönelik çalışmalar son yıllarda artış göstermektedir. Zeren ve Ergüzel (2015), konut fiyat balonunun olup olmadığını İstanbul, İzmir ve Ankara için 2010 Ocak ayı ile 2014 yılı Haziran ayı arasındaki dönem için SADF ve GSADF test yöntemi ile incelemiştir. SADF testine göre sadece Ankara için konut fiyat balonu tespit edilirken, GSADF testine göre İstanbul, Ankara ve İzmir’de fiyat balonuna rastlanmamıştır. Afşar ve Doğan (2018) Türkiye’de 2010 yılı Ocak ile 2017 yılı Kasım ayı arasındaki süreci değerlendirmiş, SADF ve GSADF test yöntemleri ile yapılan analizler sonucunda konut fiyat balonu tespit edilmediğini belirtmiştir. Mandacı ve ağlı (2018), 2010 yılı Ocak ayı ile 2017 yılı Nisan ayı arasındaki dönemde Türkiye’deki spekülative konut fiyat balonlarının varlığını SADF ve GSADF test yöntemleri ile tespit etmeye çalışmışlardır. Hedonik Konut Fiyat Endeksi (HKFE) ve Türkiye Konut Fiyat Endeksleri (TKFE) dikkate alınarak hem Türkiye geneli, hem de üç büyük il ve diğer illerle oluşturulan alt gruplarda fiyat balonunu incelemesi sonucunda spekülative balonun varlığına ilişkin güçlü sonuçlar elde etmişlerdir. Ancak bazı bölgelerde (Akdeniz Bölgesi Adana’nın doğusunda, Doğu Anadolu Bölgesi’nin büyük bölümünde ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nin tamamında) istatistiki anlamda herhangi bir fiyat balonuna rastlanmamışlardır. İskenderoğlu ve Akdağ (2019), Türkiye geneli, İzmir, İstanbul ve Ankara için TÜFE ile düzeltilmiş reel Hedonik Konut Fiyat Endeksini kullanmış, fiyat balonunu SADF ve GSADF test yöntemleri ile tespit etmeye çalışmıştır. SADF testine göre değişkenlerin tamamında fiyat balonu tespit edilirken, GSADF testine göre ise Ankara ili hariç diğer değişkenlerde balon oluştuğu belirlenmiştir. Güler ve Gökçe (2020), 2010 yılı Ocak ayı ile 2019 Aralık ayı arasında Türkiye geneli ve İstanbul’da 2013 Ocak ayı ile 2019 Aralık ayı arasında ise Antalya’da ÜFE ile düzeltilmiş reel konut fiyat endeksinde balon araştırması yapmış, Türkiye genelinde 2014 yılı Kasım ayı ile 2016 yılı Kasım ayı ve 2018 yılı Nisan ayı ile 2019 yılı Ocak ayı arasında, İstanbul’da 2013 Mart ve Aralık ayı arası dönemde ve 2014 yılı Nisan ve 2016 Aralık ayı, 2018 yılı Ocak ayı ile 2019 yılı Ağustos ayı arası dönemde balon tespit etmişlerdir. Antalya’da ise balon etkisini 2018 yılı Ağustos ayı ile 2018 yılı Kasım ayı arasında gözlemlemişlerdir. adırcı ve Güner (2022), spesifik bölge bazlı TRA1 Kuzeydoğu Anadolu Bölgesini kapsayan Erzurum, Erzincan ve Bayburt illerinde 2013 yılı ile 2020 yılları arası SADF ve GSADF test yöntemleri ile TÜFE ile arındırılmış veriler üzerinde konut fiyat balonunu tespit etmeye çalışmışlardır. Çoklu fiyat balonlarına rastlanan çalışmada 2019 yılı Haziran ayı sonrasında başlayan balonun devam ettiği gözlemlenmiştir. Yalçın Kayacan (2022) Türkiye geneli ve 26 bölgeye ait konut fiyat endeksi verileri ile 2010 Ocak ayı 2022 Mart ayları arası dönemde SADF ve GSADF test yöntemleri ile fiyat balonunu incelemiştir. Sonuç olarak konut fiyatlarında balonun hala sönmediği, devam ettiği sonucuna ulaşmıştır.

3. VERİ SETİ VE METODOLOJİ

Türkiye’de konut fiyat balonunu hem yeni konut fiyat endeksleri hem de yeni olmayan konut fiyat endeksi üzerinden değerlendirmek için Türkiye geneli ve İstanbul, Ankara ve İzmir’in yer aldığı 3 büyükşehir verileri dikkate alınarak gerçekleştirilmiştir. Aynı zamanda son yıllarda m² başına konut fiyatları da gündemde olduğundan aynı örneklem için konut birim fiyatları da dikkate alınmıştır. Türkiye’de yüksek enflasyonun sonuçlarda yanıltıcı olabileceği düşünüldüğü için değişkenlerde enflasyon düzeltilmesinin uygun olacağına karar verilmiştir. Literatürde genellikle enflasyon düzeltmesi olarak TÜFE kullanılmasına rağmen konut, inşaat sektörü içerisinde değerlendirildiği için ÜFE kullanılmıştır. Reel verilerin hesaplanmasına ilişkin eşitlik denklemleri (1) ve (2) olarak gösterilmektedir.

$$\text{Reel Hedonik Konut Fiyat Endeksi} = \frac{\text{Nominal Hedonik Konut Fiyat Endeksi}}{1+\text{Aylık ÜFE Oranı}} \quad (1)$$

$$\text{Reel Konut Birim Fiyatı} = \frac{\text{Nominal Konut Birim Fiyatı}}{1+\text{Aylık ÜFE Oranı}} \quad (2)$$

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) Elektronik Veri Dağıtım Sistemi tarafından açıklanan hedonik regresyon yöntemi kullanılarak hesaplanan konut fiyat endekslerinin ve konut birim fiyatlarının ÜFE ile düzeltilmiş değerleri dikkate alınmıştır. Kullanılan 12 değişken ve tanımları şu şekildedir;

YKFE: Türkiye Geneli Reel Hedonik Yeni Konutlar Fiyat Endeksi

YKFE_IST: İstanbul Reel Hedonik Yeni Konutlar Fiyat Endeksi

YKFE_ANK: Ankara Reel Hedonik Yeni Konutlar Fiyat Endeksi

YKFE_IZM: İzmir Reel Hedonik Yeni Konutlar Fiyat Endeksi

YOKFE: Türkiye Geneli Reel Hedonik Yeni Olmayan Konut Fiyat Endeksi

YOKFE_IST: İstanbul Reel Hedonik Yeni Olmayan Konut Fiyat Endeksi

YOKFE_ANK: Ankara Reel Hedonik Yeni Olmayan Konut Fiyat Endeksi

YOKFE_IZM: İzmir Reel Hedonik Yeni Olmayan Konut Fiyat Endeksi

KBF: Türkiye Geneli Reel Konut Birim Fiyatı

KBF_IST: İstanbul Reel Konut Birim Fiyatı

KBF_ANK: Ankara Reel Konut Birim Fiyatı

KBF_IZM: İzmir Reel Konut Birim Fiyatı

Yeni konut fiyat endeksi TCMB metaveri üzerinden tanımlarına bakıldığında; “yapım yılı son iki yıl (içinde bulunulan yıl ile bir önceki yıl) olan konutlar için, hedonik regresyon yöntemi kullanılarak hesaplanan fiyat endeksi”, yeni olmayan konut fiyat endeksi ise “yapım yılı son iki yıldan önce olan konutlar için, hedonik regresyon yöntemi kullanılarak hesaplanan fiyat endeksidir”³. Türkiye geneli alınan değerler için metaveri üzerinden bazı kısıtlar açıklanmıştır. YKFE için yeterli verinin sadece 54 ilden sağlandığı belirtilmiş ve endeks hesaplanmasında 54 ilde değerlendirilmesi yapılan yeni konut fiyatları dikkate alınmıştır⁴. Her yıl yeterli veriye ulaşılan iller endekse dâhil edilerek günümüze kadar getirilmiştir. YOKFE ise 75 ilde yer alan yeni olmayan konut fiyatları değerlendirilmesi üzerinden hesaplanan endekstir. “Bayburt, Bingöl, Gümüşhane, Kilis, Şırnak ve Tunceli illerinden yeterli sayıda veri gelmediği için TCMB tarafından kapsam dışı bırakılmıştır.” Hesaplanan verilerde temel dönemin, baz yılın 2017 yılı olarak seçildiği belirtilmiştir.

Reel Hedonik Konut Fiyat Endeksleri ve Reel Konut Birim Fiyatları’ na ait tanımlayıcı istatistikler Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. Konut fiyat endeksleri ve konut birim fiyatları tanımlayıcı istatistikleri

Değişkenler	Ortalama	Medyan	Maksimum	Minimum	Standart Sapma
YKFE	114.271	88.270	590.466	44.560	100.860
YKFE_IST	105.372	89.904	558.286	35.692	95.0579
YKFE_ANK	121.733	91.241	659.742	49.145	111.982
YKFE_IZM	114.913	81.138	642.029	44.732	105.625
YOKFE	110.675	89.608	554.483	44.757	91.999
YOKFE_IST	101.447	91.490	515.441	35.510	86.135
YOKFE_ANK	110.844	90.845	528.888	50.560	85.272
YOKFE_IZM	111.469	82.524	575.071	41.621	96.731
KBF	2800.217	2247.624	15360.29	937.930	2615.604
KBF_IST	4651.848	4098.802	24703.14	1396.911	4222.814
KBF_ANK	2121.886	1645.727	11134.66	884.025	1822.376
KBF_IZM	3114.380	2203.268	18207.09	981.143	3119.077

Finansal varlıklarda balon oluşumu Right Tailed Augmented Dickey-Fuller (ADF) Tests (Rtadf-Sağ Kuyruk Genişletilmiş Dickey Fuller Testleri) ile analiz edilmektedir. Phillips, Wu ve Yu (2011) 1990’lardaki Nasdaq balonuna ilişkin yaptıkları çalışmalarında SADF (Supremum ADF) testini geliştirip kullanmışlardır. Ancak analiz döneminde birden fazla balon

³ Erişim tarihi: 12.01.2023, <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/b4628fa9-11a7-4426-ae66-dae67fc56200/KFE-Metaveri.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-b4628fa9-11a7-4426-ae66-dae67fc56200-nggYoZV>

⁴ Erişim tarihi: 12.01.2023, <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/b4628fa9-11a7-4426-ae66-dae67fc56200/KFE-Metaveri.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-b4628fa9-11a7-4426-ae66-dae67fc56200-nggYoZV>

oluşması söz konusu olduğunda SADF testinin istatistiki gücünü kaybettiği gerekçe gösterilerek Phillips, Shi ve Yu (2015a) tarafından çoklu balon oluşumu için genelleştirilmiş SADF testi olarak geliştirdikleri GSADF (Generalized SADF) testinin kullanılması önerilmiştir. S&P 500 endeksinde çoklu balonların analizini GSADF testi ile gerçekleştirmişler, standart birim kök testleri ve SADF testine göre simülasyonların çoklu balonların tespitinde daha güçlü sonuçlar verdiği sonucuna ulaşmışlardır. Standart ADF testi üzerinden denkleminiz şu şekildedir:

$$y_t = \mu + \delta y_{t-1} + \sum_{i=1}^k \phi_i \Delta y_{t-i} + \varepsilon_t, \quad \varepsilon_t \sim \text{iid} (0, \sigma^2) \quad (3)$$

Denklemden μ sabiti, (δ) y_{t-1} katsayısını, ε_t hata terimini göstermektedir. Denklemden H_0 birim kök içerir hipotezine karşı alternatifte durağanlık sınaması yapılmaktadır. Aynı denklemden balon oluşumu sorgulaması da yapılabilmektedir (Caspi, 2016, s.491).

$$H_0: \delta = 1 \text{ (balon yok)}$$

$$H_1: \delta > 1 \text{ (balon var)}$$

Denklemin 4'te sunulan eşitlikte pay δ 'nin En Küçük Kareler yöntemiyle hesaplanmış halini, payda ise standart hatasını (SE) temsil etmektedir.

$$\text{ADF} = \frac{\hat{\delta}}{\text{SE}(\hat{\delta})} \quad (4)$$

δ $[r_1, r_2]$ olarak tanımlandığında, örneklem aralığı $0 < r_1 < r_2 < 1$ olarak ifade edilmektedir. Burada regresyondaki tahminleme pencereleri için r_w (fractional-kesirli) kullanıldığında, $r_w = r_2 - r_1$, ve r_0 aralığında oluşması beklenmektedir. Phillips vd. (2011) ADF test istatistiğinin genişletilen tahmin penceresinde tekrarlanmış hali olarak geliştirdikleri SADF testidir. Tahminleme prosedürü şu şekilde işlemektedir; öncelikle örneklemin ilk gözlemi tahmin penceresinin başlangıç noktası olarak ayarlanır ($r_1=0$). Daha sonra tahmin penceresinin bitişi de ayarlanır (r_2), en küçük pencere aralığı (r_0) seçiminden sonra başlangıç pencere uzunluğu $r_w = r_2 - r_1 = r_0$ olarak tanımlanır. Son olarak denklem (3) üzerinden tekrarlanan adımlarla SADF ve GSADF şu şekilde hesaplanmaktadır;

$$\text{SADF}(r_0) = \sup_{r_2 \in [r_0, 1]} \{\text{ADF}_{r_2}^0\} \quad (5)$$

$$GSADF(r_0) = \sup_{\substack{r_2 \in [r_0, 1] \\ r_1 \in [0, r_2 - r_0]}} \{ADF_{r_1}^{r_2}\} \quad (6)$$

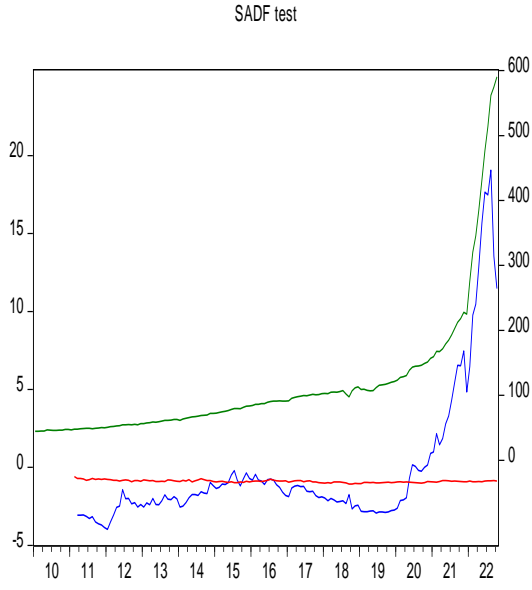
SADF ve GSADF test istatistik değerleri kritik değerlerden büyük ise konut fiyatlarında balon olmadığını ifade eden “ $H_0 = \text{Konut fiyatlarında balon yoktur}$ ” hipotezi reddedilmektedir. Sağ kuyruk ADF testleri SADF ve GSADF’ yi standart ADF testinden ayıran özelliklerinden biri de Bootstrap ve Monte Carlo simülasyonlarının kullanılmasıyla kritik değerlerin farklılaşmasıdır (Phillips vd., 2015a, s.214; Caspi, 2016, s.508). Phillips vd. (2015a) SADF testinin çoklu fiyat balonu oluşumlarında yeterli sonuç sunmadığını belirterek, çoklu balon oluşumlarının tespiti için GSADF testinin kullanılmasını önermişlerdir. Sağ kuyruk ADF testlerinden hem SADF hem de GSADF test sonuçları Tablo 3’te gösterilmektedir.

Tablo 3. SADF ve GSADF test sonuçları

Değişkenler	SADF Test Sonuçları		GSADF Test Sonuçları		Sonuç
	Test İstatistiği	Olasılık	Test İstatistiği	Olasılık	
YKFE	19.07432	0.0000	19.07432	0.0000	Balon var
YKFE_IST	18.91619	0.0000	18.91619	0.0000	Balon var
YKFE_ANK	18.48131	0.0000	18.48131	0.0000	Balon var
YKFE_IZM	18.30919	0.0000	18.30919	0.0000	Balon var
YOKFE	21.05202	0.0000	19.11272	0.0000	Balon var
YOKFE_IST	20.66729	0.0000	20.66729	0.0000	Balon var
YOKFE_ANK	20.75850	0.0000	20.75850	0.0000	Balon var
YOKFE_IZM	19.03529	0.0000	19.03529	0.0000	Balon var
KBF	19.49938	0.0000	19.49938	0.0000	Balon var
KBF_IST	17.84562	0.0000	17.84562	0.0000	Balon var
KBF_ANK	19.72281	0.0000	19.72281	0.0000	Balon var
KBF_IZM	17.39891	0.0000	17.39891	0.0000	Balon var
Kritik Değerler			Kritik Değerler		
% 1	1.250383		% 1	1.990900	
% 5	0.529391		% 5	1.464386	
% 10	0.329827		% 10	1.216722	

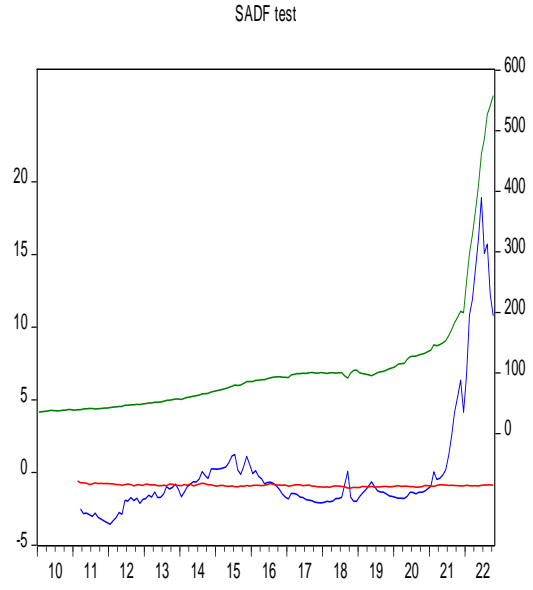
Not: SADF ve GSADF testleri 1000 tekrarlı EViews’te Monte Carlo Simülasyonu ile %10 ilk pencere uzunluğu dikkate alınarak uygulanmıştır.

Tablo 3’te görüldüğü üzere SADF test istatistikleri sırasıyla %10, %5 ve %1 düzeylerinde anlamlı ve kritik değerlerden büyük olduğu için “ $H_0 = \text{Konut fiyatlarında balon yoktur}$ ” hipotezi reddedilmektedir. SADF testinde her bir değişken için ayrı ayrı fiyat balonunun varlığından söz etmek mümkündür. Konut fiyatlarında 2010 yılı Ocak ayından 2022 yılı Ekim ayına kadar çoklu fiyat balonunun varlığı ise GSADF testi ile sorgulanmıştır. GSADF testinde de test istatistikleri kritik değerlerden büyük ve sırasıyla %10, %5 ve %1 düzeylerinde anlamlı bulunduğu için değişkenlerde çoklu balonun varlığı da tespit edilmiştir.

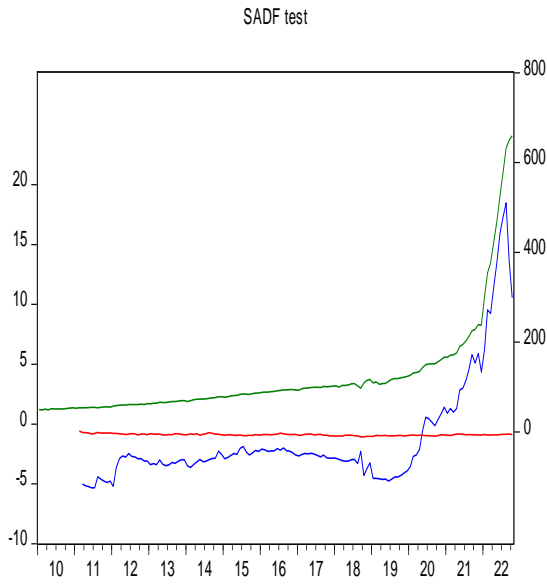
— Forward ADF sequence (left axis)
 — 95% critical value sequence (left axis)
 — YKFE (right axis)

YKFE Türkiye Geneli

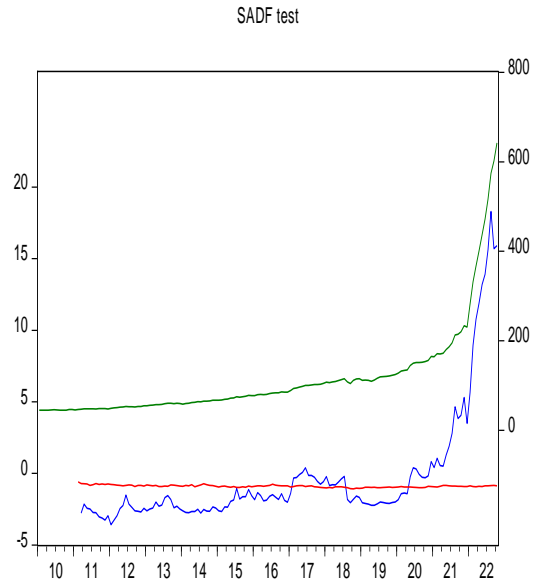
— Forward ADF sequence (left axis)
 — 95% critical value sequence (left axis)
 — YKFE_IST (right axis)

YKFE İstanbul

— Forward ADF sequence (left axis)
 — 95% critical value sequence (left axis)
 — YKFE_ANK (right axis)

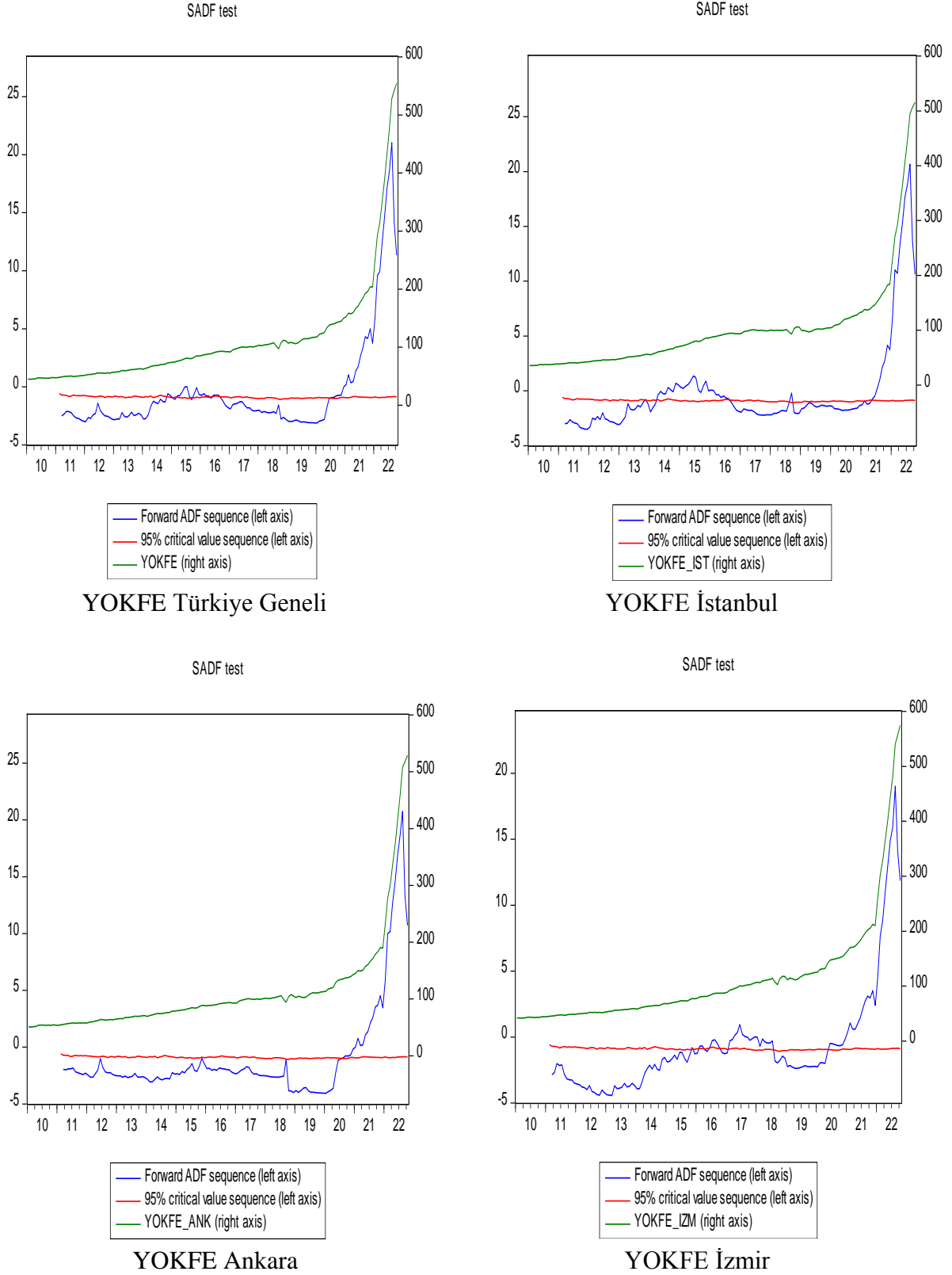
YKFE Ankara

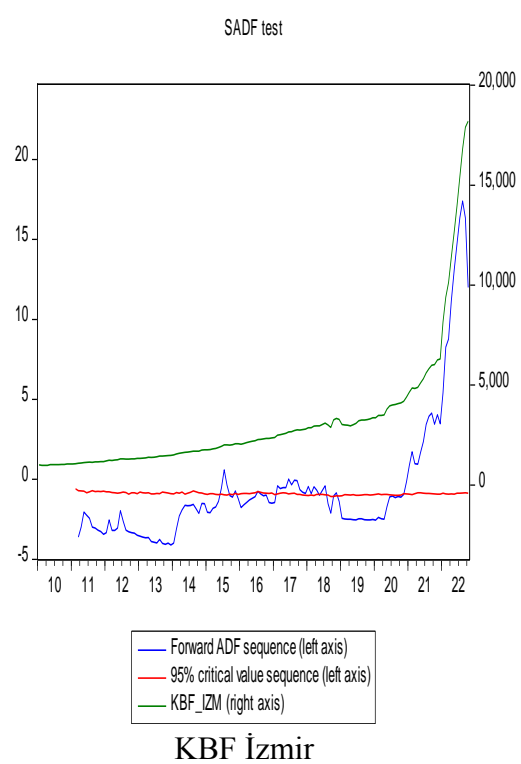
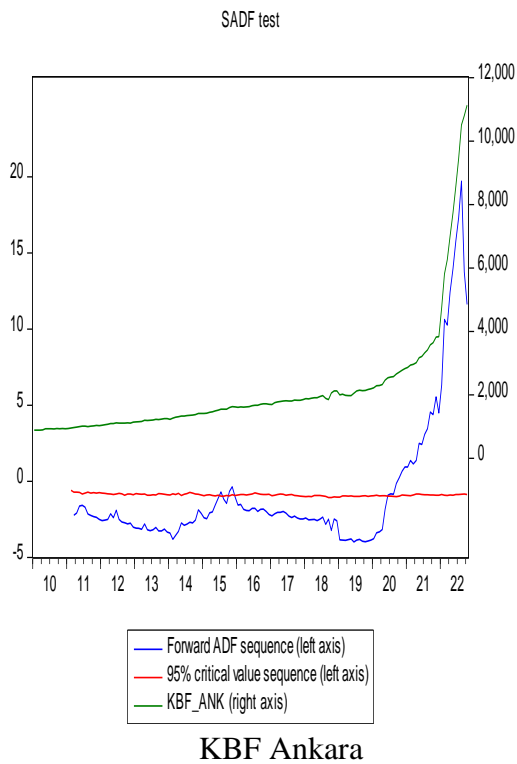
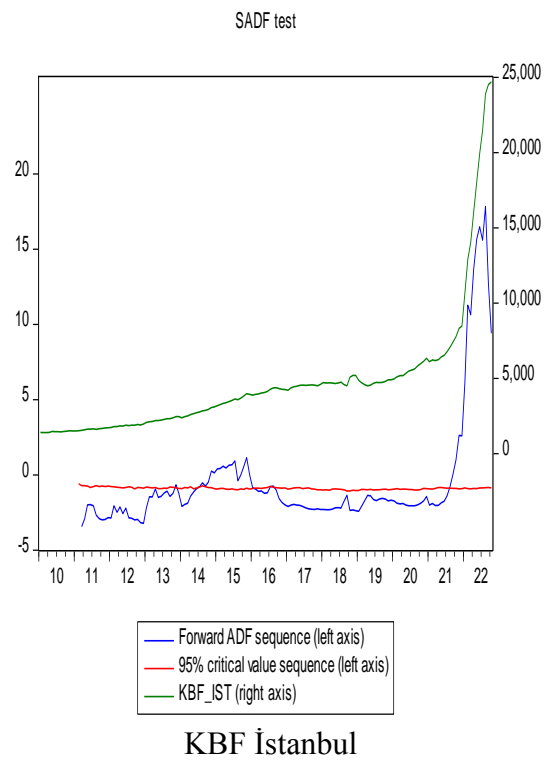
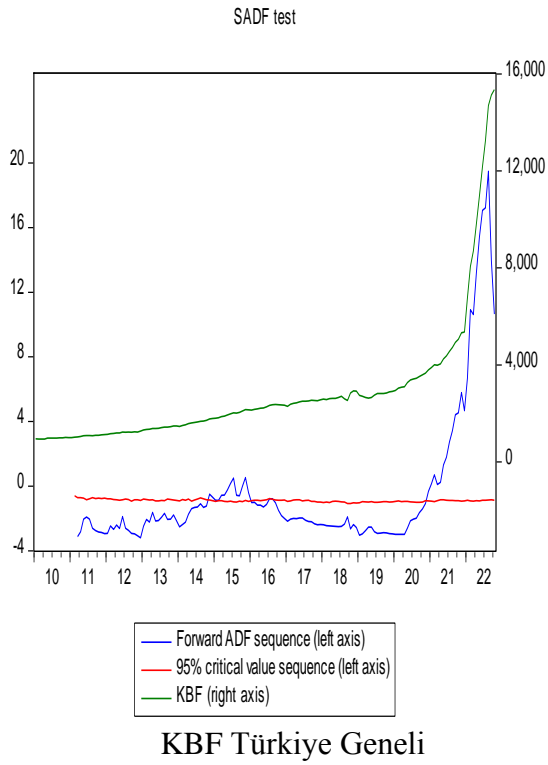
— Forward ADF sequence (left axis)
 — 95% critical value sequence (left axis)
 — YKFE_IZM (right axis)

YKFE İzmir

Şekil 1. Reel hedonik yeni konut fiyat endeksleri SADF test grafikleri

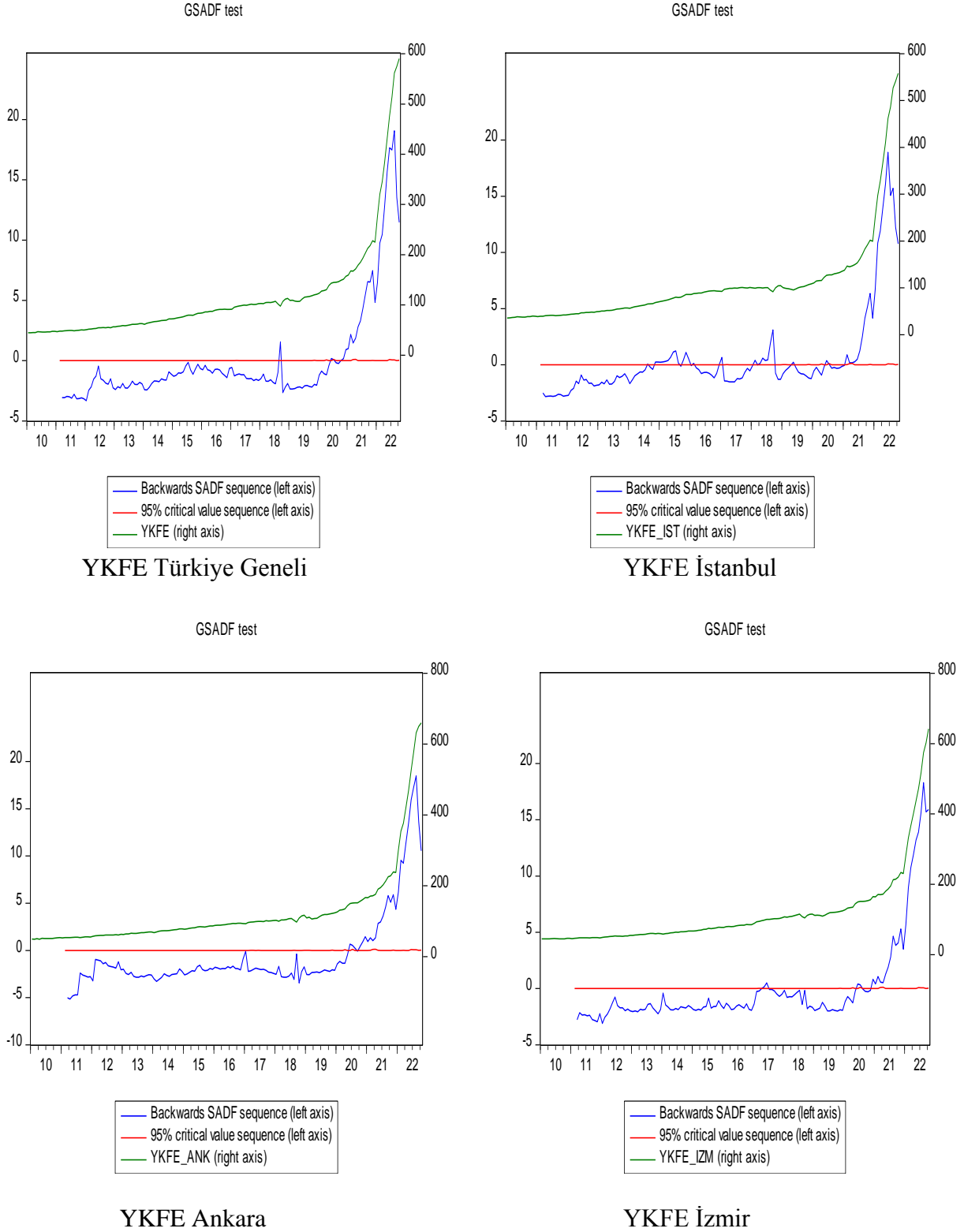
Şekil 2. Reel hedonik yeni olmayan konut fiyat endeksleri SADF test grafikleri

Şekil 3. Reel konut birim fiyatı SADF test grafikleri

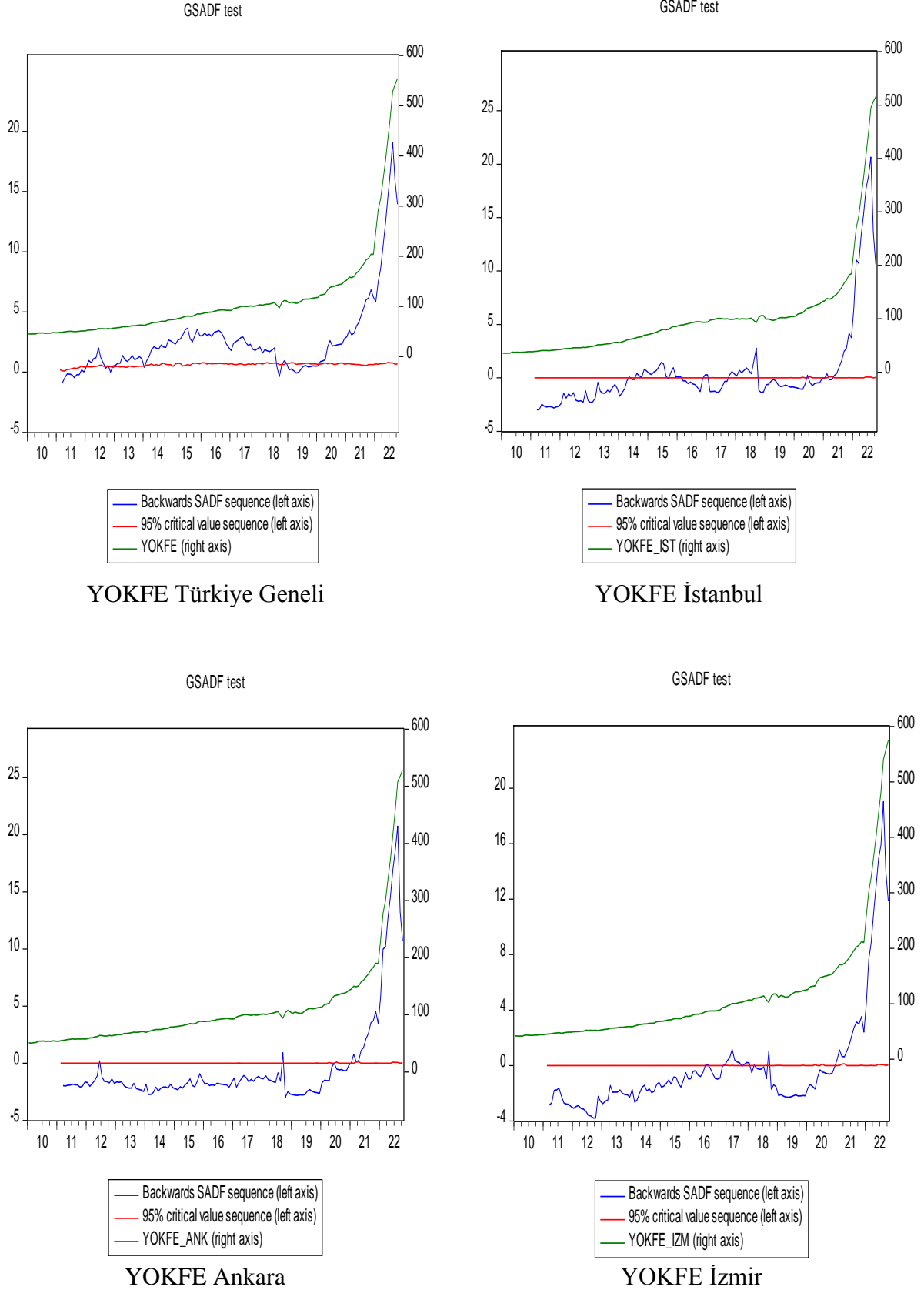
Şekil 1’de Reel Hedonik Yeni Konut Fiyat Endeksleri’nin, Şekil 2’de Reel Hedonik Yeni Olmayan Konut Fiyat Endeksleri’nin ve Şekil 3’te Reel Konut Birim Fiyatları’ nın Türkiye Geneli, İstanbul, Ankara ve İzmir olmak üzere ayrı ayrı SADF test grafikleri

sunulmuştur. Analiz esnasında GSADF test sonuçlarının çoklu balonun varlığını doğrulaması nedeniyle grafiklerden balon dönemlerinin daha sağlıklı yorumlanabilmesi için SADF test grafikleri yerine GSADF test grafikleri üzerinden fiyat balon yorumlaması yapılmıştır.

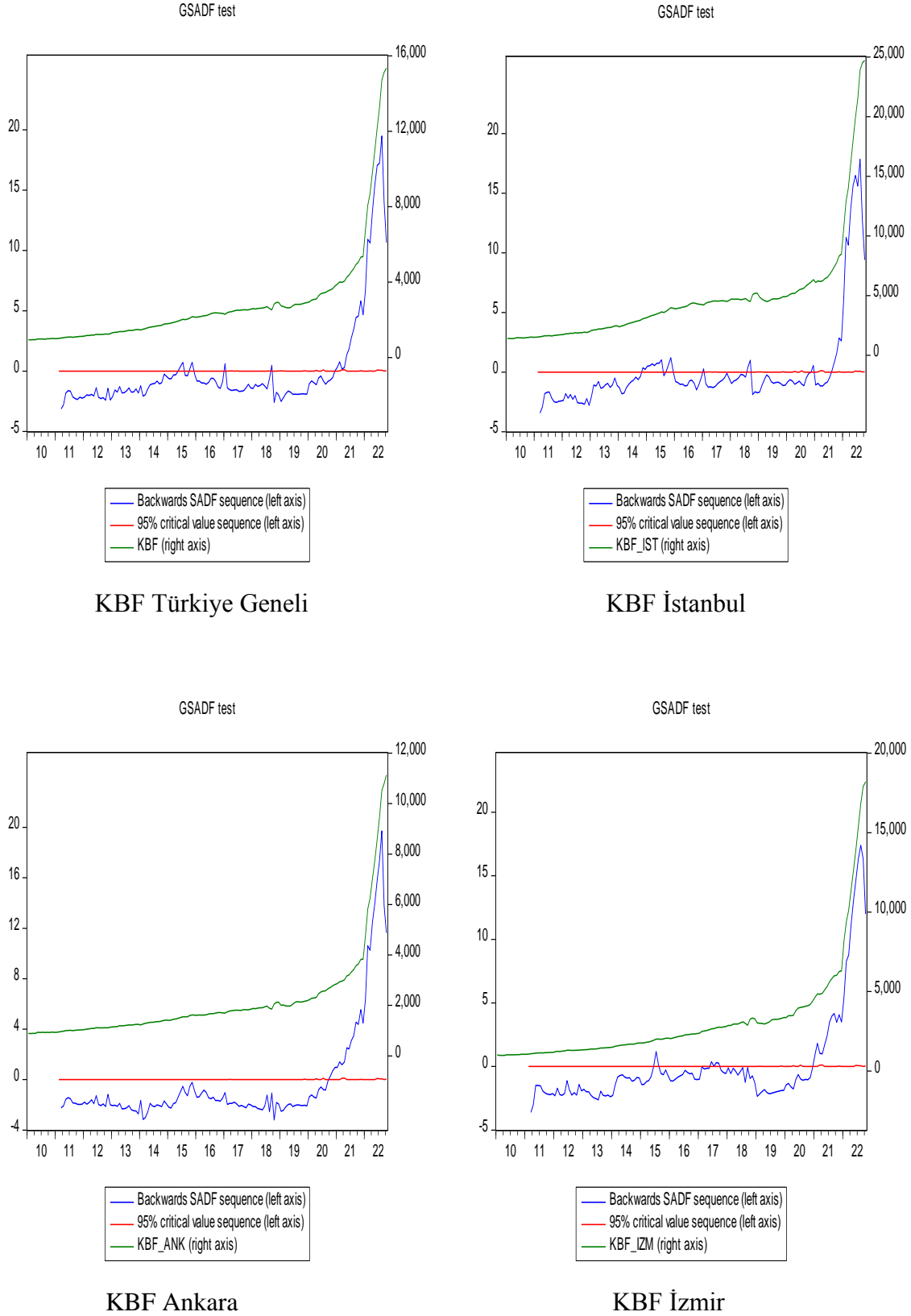
Şekil 4. Reel hedonik yeni konut fiyat endeksleri GSADF test grafikleri

Şekil 4’te sunulan Reel Hedonik Yeni Konut Fiyat Endeksleri GSADF test grafiklerinde Türkiye geneli ve 3 büyükşehirde çoklu balon dönemleri görülmektedir. Türkiye genelinde ilk olarak 2018 yılı Ağustos ayı ile Eylül ayı arasında %5 kritik değeri aşan GSADF test sonucu gözlemlenmiş, o dönemde yeni konut fiyatlarında küçük bir balon oluştuğu tespit edilmiştir. Aynı test grafiğinde 2020 yılı Ekim ayında şişmeye başlayan balon 2022 yılının başlarında zirve noktasına ulaşmıştır. Günümüzde ise Türkiye geneli yeni konutlarda balonun devam ettiği ancak zirve yaptığı döneme göre düşüş eğilimi sergilediği görülmektedir. İstanbul için yeni konutlarda çoklu balonların varlığı daha net görülmektedir. İlk fiyat balonu 2014 yılı Kasım ayından 2015 Eylül ayına kadar etkisini göstermiş, balon etkisinin azaldığı düşünülürken 2015 yılı Ekim ayından 2016 yılı Ocak ayına kadar yine kritik değeri aşan küçük çaplı fiyat balonları tespit edilmiştir. Bir başka küçük çaplı balon etkisi 2016 yıl sonundan 2017 yılı Ocak ayı süresince yaşanmıştır. 2018 yılbaşından itibaren Ekim ayına kadar etkisini gösteren balon etkisi de test grafiğinde görülmektedir. Dönem dönem 2020 yılı içerisinde ve 2021 yılbaşında küçük çaplı İstanbul’da yeni konutlarda fiyat balonlarına rastlanmıştır. 2021 yılı Nisan ayından itibaren oldukça büyük konut fiyat balonu oluşumu günümüzde azalan varlığını korumaktadır. Ankara İlinde yeni konut fiyatlarında balon oluşumu, İstanbul kadar hareketli değildir. 2017 yılı Ocak ayında neredeyse kritik değeri aşan bir grafik sergilense de fiyatlarda balon oluşumu gerçekleşmemiştir. Günümüzde de etkisi devam eden yeni konut fiyatlarında balon oluşumunun Ankara ili için başlangıç dönemi 2020 yılı Mayıs ayı olmuştur. Son olarak İzmir’de yeni konut fiyatlarında küçük çaplı fiyat balon oluşum dönemleri 2017 yılı Nisan ve Temmuz ayları arasında, 2020 yılı Haziran ve Temmuz ayları arasında tespit edilmiştir. 2018 yılında yaz döneminde ise kritik değeri zorlayan hareketlenmeler gözlemlenmiştir. Günümüzde de etkisi süren balon oluşumu ise Türkiye geneli başlangıç tarihi 2020 yılı Ekim ayı ile paralellik göstermektedir. Ancak balonun zayıflama etkisi diğer büyükşehirlere ve Türkiye geneline göre daha yavaştır.

Şekil 5. Reel hedonik yeni olmayan konut fiyat endeksleri GSADF test grafikleri

Reel Hedonik Yeni Olmayan Konut Fiyat Endeksi'ne ait GSADF test grafikleri Şekil 5'te yer almaktadır. İlk dikkati çeken Türkiye geneli balon oluşumlarının yeni olmayan konut fiyatlarında yeni konutlara göre daha belirgin olmasıdır. Türkiye'de yeni olmayan konutlarda ilk balon oluşumu 2012 yılı Ocak ile Eylül ayları arasında gerçekleşmiştir. 2012 yılsonu tekrar başlayan balon 2014 yılbaşına kadar devam etmiştir. Hemen ardından bir balon etkisi daha oluşmuş 2014 yılı Şubat ayından 2018 yılı Ağustos ayına kadar fiyat balon etkisi piyasalarda sürmüştür. 2020 yılı Şubat ayından itibaren günümüzde de devam eden balon süreci ülke genelinde yeni olmayan konut fiyatları için de devam etmektedir. İstanbul'da yeni olmayan konutlarda fiyat oluşumu daha geç başlamış 2014 yılı Temmuz itibari ile başlayan ilk balon bir yıl etkisini sürdürmüştür. İkinci balon ise 2016 yılı Kasım ayında başlayıp 2017 yılbaşında etkisini yitirmiştir. 2017 yılı Eylül ayında yeniden başlayan balon etkisi İstanbul'da yine bir yıl sürmüştür. 2021 yılının ilk çeyreğinde de küçük balon hareketleri görülse de asıl balon etkisi 2021 yılı Mayıs ayında başlamış günümüze kadar etkisini göstermeye devam etmiştir. Ankara İli'nde hem yeni konut hem de yeni olmayan konut fiyatlarının genellikle daha az balon oluşumuna neden olduğu test grafikleri üzerinden anlaşılmaktadır. Küçük bir balon hareketi 2012 yıl ortasında yaşanmış hemen etkisini kaybetmiştir. 2018 yıl son çeyreğinde yine ufak bir balon hareketi yaşanmış, balon çok büyümeden kaybolmuştur. Ankara için asıl fiyat balonu ise 2021 yılı ilk çeyreğinden sonra başlamış etkilerini devam ettirmektedir. İzmir'de fiyat balon denemeleri 2016 yılı Ağustos ayında başlamıştır. Yeni olmayan konutlar için hissedilir ilk balon 2017 yılı Şubat ile Kasım ayları arasında gerçekleşmiştir. Balonun etkisinin azaldığı düşünülürken tekrar Aralık ayından 2018 yılı Ocak ayına yansıyan küçük bir balon hareketi gözlemlenmiştir. Tüm test grafiklerinde olduğu gibi günümüze kadar etkileri devam eden balon oluşumu İzmir'de 2020 yılının sonunda başlamıştır. Balon hareketi diğer illere ve Türkiye geneline göre daha büyük olmuştur. Bu durum yaşanan Rusya Ukrayna Savaşı'ndan kaçan Ukrayna halkının ülkemizde kıyı bölgelere yerleşme isteğinin konut fiyatlarında etkili olabildiğini düşündürmektedir.

Şekil 6. Reel konut birim fiyatı GSADF test grafikleri

Konut Birim Fiyatı, konutun değerinin brüt m² hesabı başına düşen payını ifade etmektedir. Türkiye geneli tüm konutlarda birim fiyatı açısından küçük balon oluşum dönemleri

2015 yılı Mayıs ayı ile Ağustos ayı arası ve Ekim-Aralık ayı arasında gerçekleşmiştir. 2016 yılsonu ile 2017 yılbaşında etkisi kısa süren bir fiyat balonu daha izlenmiştir. Konut birim fiyatlarında 2018 yılı yaz aylarında yine bir balon denemesi yaşanmıştır. 2021 yılbaşından itibaren başlayan fiyat balonu etkisini hâlâ sürdürmektedir. İstanbul'da 2014 yılbaşında başlayan fiyat balonu 2015 yılı Ağustos ayına kadar sürmüş etkisini kaybettiği düşünülürken Eylül ayından yıl sonuna kadar devam eden fiyat balonu gözlemlenmiştir. 2017 yıl başında yine bir balon denemesi yaşanmış, 2018 yılı Temmuz-Eylül döneminde küçük bir fiyat balon oluşumu saptanmıştır. Benzer bir durum 2020 yılı Kasım ayı ile Aralık ayında da gözlemlenmiştir. 2021 yılı Ağustos ayı itibari ile ise İstanbul'da da etkisi hâlâ devam eden fiyat balonu test grafiğinde görülmektedir. Ankara İli'nde 2020 yılı Ekim ayından itibaren fiyat balonu oluştuğunuz, bu tarih öncesinde konut birim fiyatlarında balonun oluşmadığı çok net bir şekilde sunulmaktadır. Son olarak İzmir ise konut birim fiyatlarında minik balon hareketlerine maruz kalmıştır. 2015 yılının yaz dönemine işaret eden 3. çeyreğinde balon hareketi gözlemlenmiştir. Yine yaz dönemi 2017 yılı Mayıs ayı ile Eylül ayları arasında balona işaret eden fiyat hareketleri yaşanmıştır. İzmir'de konut birim fiyatlarında 2020 yılsonunda başlayan fiyat balonu etkisini devam ettirmektedir.

4. SONUÇ

Konut fiyatlarında yaşanan fiyat dalgalanmaları pandemi etkisiyle birlikte daha görünür hale gelmiştir. Konut fiyatlarında değer tespiti hem yatırımcılar hem de politika yapıcılar açısından büyük önem arz etmektedir. İnşaat ve gayrimenkul sektörüne yönelik alınan politika kararları fiyatlarda değişime neden olduğu için sektör katılımcılarıyla birlikte yatırımcıları da etkilemektedir. Son dönemde yüksek enflasyonun da inşaat maliyetlerinde artışa neden olması dikkate alınarak TCMB EVDS'den sağlanan nominal konut fiyat endeksleri ve konut birim fiyat değişkenlerinde aylık ÜFE'ye göre düzeltmeler yapılmış, analizde reel veriler üzerinden çalışılmıştır. Fiyat balon araştırması SADF ve GSADF test yöntemleri ile ayrı ayrı sınanmıştır. SADF test yöntemi sonucunda konut fiyatlarında balon oluştuğu tespit edildiği için, çoklu fiyat balonu olup olmadığını daha sağlıklı tespit edebilmek adına GSADF test yöntemi de kullanılmıştır. Çoklu balon oluşumu dikkat çektiği için GSADF test grafiklerinin yorumlanması uygun görülmüştür. Reel Hedonik Yeni Konut Fiyat Endeksleri üzerinden yapılan GSADF test sonuçlarına göre Türkiye geneli, İstanbul, Ankara ve İzmir ayrı ayrı incelenmiş, yeni konut fiyat balon oluşumu ile en az karşılaşılan büyükşehirin Ankara, en fazla karşılaşılan büyükşehirin ise İstanbul olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yeni olmayan konutlarda Türkiye geneli geçtiğimiz yıllarda yaşanan fiyat balonunun yeni konut fiyatlarına göre daha uzun süre etkili olduğu tespit

edilmiştir. Ayrıca yeni olmayan konut fiyatlarında en büyük balon İzmir İli'nde meydana gelmiştir. Son yıllarda yaşanan balon hem Türkiye geneli hem de 3 büyükşehirde etkisini yitirmeye başlasa da endekslerin TCMB tarafından hesaplanmaya başlamasından günümüze kadar yaşanan en büyük fiyat balonu olduğu test grafiklerinde oldukça net görülmektedir. Konut birim fiyatlarının enflasyondan arındırılmış sonuçları üzerinden analizde ise Türkiye geneline kıyasla İstanbul'da birim fiyatlarının oldukça yüksek olduğu gözlemlenmektedir. İstanbul'u takiben İzmir ili yer alırken Ankara'da birim konut fiyatları Türkiye genelinin de altında kalmaktadır. Konut birim fiyatları açısından balon oluşumu en az olan büyükşehir yine Ankara olmuştur. Konut birim fiyatı açısından İzmir İstanbul'u da geçerek en yüksek seviyeye ulaşan büyükşehir olmuştur. Bu noktada Rusya Ukrayna Savaş'ından kaçan halkın özellikle kıyı şeridi olan illere talebinin İzmir'deki konut fiyatlarına da yansıdığı düşünülmektedir. Bununla beraber ülkede yaşanan enflasyon ve döviz kuru etkisinin inşaat sektörü maliyetlerine yansması, yeni konut sayısında azalışa neden olmakta konut piyasalarında arz ve talep dengesizliği oluşmaktadır. Son dönemlerde Türkiye'de inşaat ruhsatı verilerinin de gittikçe azalması konut piyasasında arz yönlü bilgi sunmaktadır. Politika yapıcılar tarafından alınan kararlar, bankaların konut sektörüne yönelik kredi paket ve limitleri, nüfus, gelir ve sosyal etkilerin konut piyasası için önemli olduğu düşünülmektedir. Ayrıca son dönemlerde kira bedellerinin de oldukça artmasıyla, özellikle ilk konutunu almak isteyen kişilerin yeterli geliri ve kredi imkânına erişmesi dâhilinde konut almaya istekli olduğu görülmektedir. Tüm bu çıkarımlar ışığında konut piyasalarında politika yapıcıların aldığı kararlar ve bankaların sunduğu kredi imkân ve limitlerin ülkemizde konut fiyatlarına yön vereceği düşünülmektedir. Bu nedenle bundan sonraki çalışmalarda konut fiyatlarına etki ettiği düşünülen tüm bu unsurlar ile konut fiyatları ilişki araştırılabilir. Son dönemlerde yaşanan yabancı konut satın alım etkisi de vurgulanarak özellikle kıyı kesimlerde konut fiyat balonlarının varlığı sorgulanabilir.

ÇATIŞMA BEYANI

Çalışma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

REFERENCES / KAYNAKLAR

Afşar, A., & Doğan, E. (2018). Analyzing asset of bubbles in the housing market with right-tailed unit root tests: The case of Turkey. *Journal of Business, Economics and Finance*, 7(2), 139-147.

Arshanapalli, B., & Nelson, W. (2008). A cointegration test to verify the housing bubble. *The International Journal of Business and Finance Research*, 2(2), 35-43.

- Balcilar, M., Katzke, N., & Gupta, R. (2018). Date-stamping US housing market explosivity. *Economics: The Open-Access, Open-Assessment EJournal*, 12(2018-18), 1-33. <http://dx.doi.org/10.5018/economics-ejournal.ja.2018-18>.
- Brunnermeier, M. K. (2008). The new palgrave dictionary of economics (2. Ed.). In S. Durlauf & L. Blume (Eds.), *Bubbles*. Erişim tarihi: 10.01.202, https://scholar.princeton.edu/sites/default/files/bubbles_survey_0.pdf.
- Case, K. E., & Shiller, R. J. (2003). Is there a bubble in the housing market? *Brookings Papers on Economic Activity*, 2003(2), 99-342.
- Caspi, I. (2015). Testing for a housing bubble at the national and regional level: The case of Israel. *Federal Reserve Bank of Dallas Globalization and Monetary Policy Institute*, (246), 1-39.
- Caspi, I. (2016). Testing for a housing bubble at the national and regional level: The case of Israel. *Empir Econ*, 51(2), 483-516 <https://doi.org/10.1007/s00181-015-1007-y>.
- Chan, K., McQueen, G., & Thorley, S. (1998). Are there rational speculative bubbles in Asian stock markets? *Pacific-Basin Finance Journal*, 6(1-2), 125-151. [https://doi.org/10.1016/S0927-538X\(97\)00027-9](https://doi.org/10.1016/S0927-538X(97)00027-9).
- Chen, X., & Funke, M. (2013). Renewed momentum in the German housing market: Boom or bubble? CESifo Working Paper (4287), 1-20.
- Çadırcı, B. D., & Güner, B. (2022). TRA1 bölgesi konut piyasasında fiyat oluşumu balon mu? *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(81), 291-307. doi: 10.17755/esosder.931079.
- Dash, M. (1999). *Tulipomania: The story of the world's most coveted flower and the extraordinary passions it aroused*. New York: Three Rivers Press.
- Escobari, D., & Jafarinejad, M. (2016). Date stamping bubbles in real estate investment trusts. *The Quarterly Review of Economics and Finance*, 60, 224-230.
- Fabozzi, F. J., & Xiao, K. (2018). The timeline estimation of bubbles: The case of real estate. *Real Estate Economics*, 1-35.
- Fabozzi, F. J., Kynigakis, I., Panopoulou, E., & Tunaru R. S. (2020). Detecting bubbles in the US and UK real estate markets. *J Real Estate Finan Econ*, 60, 469-513. <https://doi.org/10.1007/s11146-018-9693-9>.
- Gómez-González, J. E., Ojeda-Joya, J. N., Rey-Guerra, C., & Sicard, N. (2013). Testing for bubbles in housing markets: New results using a new method. *Borradores de Economía*, 753, 1-11.
- Güler, İ., & Gökçe, A. (2020). Yabancılara konut satışı ile konut balonu ilişkisinin GSADF sınamaları ile araştırılması: Türkiye geneli ve İstanbul, Antalya illeri örneği. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 55(2), 989-1007. doi: 10.15659/3.sektor-sosyal-ekonomi.20.05.1353.
- İskenderoğlu, Ö., & Akdağ, S. (2019). Türkiye’de reel konut fiyatlarında balonların varlığı üzerine uygulamalı bir analiz. *Business and Economics Research*, 10(5), 1085-1093. doi: 10.20409/berj.2019.223.
- Kindleberger, C. P. (1996). *Manias, panics and crashes: A history of financial crises* (3rd Edition). New York: Wiley.
- Mandacı, P. E., & Çağlı, E. Ç. (2018). Türkiye konut piyasasında balon var mı? İstatistiki bölge birimleri üzerine bir analiz. *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar*, (646), 85-113.
- Mikhed, V., & Zemčík, P. (2009). Testing for bubbles in housing markets: A panel data approach. *The Journal of Real Estate Finance and Economics*, 38(4), 366-386.
- Oliveira, M. M., & Almeida, A. C. (2014). Testing for rational speculative bubbles in the brazilian residential real-estate market. *Contemporary Studies in Economic and Financial Analysis*, 96, 401-416.

Oran, A. (2011). Balonları daha iyi tanımaya çalışmak: Balon tanımları, modelleri ve lale çılgınlığı örneği. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 26(1), 151-161. Erişim tarihi: 10.01.2023, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/deuiibfd/issue/22731/242609>.

Phillips, P. C. B., Wu, Y., & Yu, J. (2011). Explosive behavior in the 1990s Nasdaq: When did exuberance escalate asset values? *International Economic Review*, 52(1), 201-226.

Phillips, P. C., Shi, S., & Yu, J. (2015a). Testing for multiple bubbles: Historical episodes of exuberance and collapse in the S&P 500. *International Economic Review*, 56(4), 1043-1078.

Phillips, P. C. B., Shi, S., & Yu, J. (2015b). Testing for multiple bubbles: Limit theory of dating algorithms. *International Economic Review*, 52, 1079-1134.

Shi, S., Valadkhani, A., Smyth, R., & Vahid, F. (2016). Dating the timeline of house price bubbles in Australian capital cities. *Economic Record*, 92(299), 590-605.

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB). Erişim tarihi: 12.01.2023, <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/b4628fa9-11a7-4426-ae6-dae67fc56200/KFE-Metaveri.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-b4628fa9-11a7-4426-ae6-dae67fc56200-nggYoZV>.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). Erişim tarihi: 12.01.2023, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Konut-Satis-Istatistikleri-Eylul-2022-45681>.

Yalçın Kayacan, E. (2022). Examining the presence of ballons in Turkey's house prices. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(4), 1255-1272. <https://doi.org/10.18037/ausbd.1225910>.

Yiu, M., Yu, J., & Jin, L. (2013). Detecting bubbles in hong kong residential property market. *Journal of Asian Economics*, 28(2013), 115-124.

Zeren, F., & Ergüzel, O. Ş. (2015). Testing for bubbles in the housing market: Further evidence from Turkey. *Financial Studies*, 19(1), 40-52.

Türkiye'de 1960 Sonrası Uygulanan Sanayileşme Stratejilerinin Dış Ticaret Üzerine Etkileri

Adnan ÇALIŞKAN¹

¹ Asst. Prof. Dr., Bandırma Onyedi Eylül University, Bandırma Vocational School, Balıkesir, Türkiye

Geliş Tarihi/Received: 27.06.2022

Doi: 10.31200/makuubd.1136766

Kabul Tarihi/Accepted: 27.02.2023

Araştırma Makalesi/Research Article

ÖZET

Türkiye bir taraftan enflasyon ve işsizlik ile mücadele ederken, diğer taraftan da dış ticaret açıklarını gidermeye yönelik politikalar gütmektedir. Türkiye’de dış ticaret açıklarını gidermek amacıyla 1960-1980 dönemi kısmen dışa kapalı ithal ikameci bir politika, 1980 sonrası ise dışa açık ve ihracata dayalı bir sanayileşme politikası izlenmiştir. Çalışmanın amacı, Türkiye’de 1960 sonrası uygulanan sanayileşme stratejilerinin dış ticaret üzerine etkilerini karşılaştırmalı analiz yöntemiyle ortaya koymaktır. Çalışmada, 1960-2019 yıllarına ait dış ticaret ile ilgili veriler, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) veri tabanından alınmıştır. Türkiye’de uygulanan sanayileşme stratejileri, dış ticaret açığının giderilmesine büyük katkı yapmasına rağmen, dış ticaret dengesinin sağlanmasında yeterli olmamıştır. Türkiye ekonomisinde dış ticaret açığının kalıcı olarak ortadan kaldırmak için katma değeri yüksek malların üretimini artırmaya yönelik yapısal politikalar geliştirilmelidir.

Anahtar kelimeler: İhracat, İthalat, Dış Ticaret Dengesi.

The Impact of Turkey's Post-1960 Industrialization Strategies on Foreign Trade

ABSTRACT

While Turkey struggles with inflation and unemployment on the one hand, it also pursues policies aimed at reducing foreign trade deficits. In order to eliminate foreign trade deficits in Turkey, a partially closed import substitution policy was followed in the 1960-1980 period, and an open and export-oriented industrialization policy was followed after 1980. The aim of the study is to reveal the effects of the industrialization strategies implemented after 1960 in Turkey

on foreign trade by using the comparative analysis method. In the study, data on foreign trade for the years 1960-2019 were taken from the database of the Turkish Statistical Institute (TUIK). Although the industrialization strategies implemented in Turkey made a great contribution to the elimination of the foreign trade deficit, they were not sufficient to maintain the foreign trade balance. In order to permanently eliminate the foreign trade deficit in the Turkish economy, structural policies should be developed to increase the production of goods with high added value.

Keywords: Export, Import, Foreign Trade Balance.

1. GİRİŞ

Günümüz dünyasında ülkelerin dışa kapalı bir ekonomi politikası gütmesi neredeyse imkânsız gibidir. Çünkü dünya üzerinde kaynakların farklı dağılımı, teknik bilgi farklılıkları, ekonomik farklılıklar, uluslararası fiyat farklılıkları gibi nedenlerle ülkeler diğer ülkelerle dış ticaret yapma ihtiyacı duyarlar.

Küreselleşme ile birlikte mal ve hizmetlerin ülkeler arasındaki hareketliliği dış ticaretin gelişmesine büyük katkı sağlamıştır. Ülkelerin dış ticaret hacminin artması milli gelir artışına dolayısıyla ekonomik büyümenin gerçekleşmesine neden olur. Bundan dolayı kalkınma yolunda bulunan ülkelerin dış ticaretin gelişmesine ayrı bir önem vermeleri gerekmektedir.

Dış ticaret, özellikle gelişmekte olan ülkeler için ayrı bir önem arz etmektedir. İhracat imkânları gelişmiş ülkelere nazaran kısıtlı olan gelişmekte olan ülkeler, kalkınabilmeleri için çok miktarda yatırım ve ara malı ithalatı yapmak zorundadırlar. Bu süreci sorunsuz olarak yürütmek kolay değildir. Giderek artan dış ticaret açığı, dış finansman kaynaklarının yetersiz olması ve döviz darboğazları gelişmekte olan ülkeleri kalkınma sorunu ile karşı karşıya getirmektedir. Bundan dolayı dış ticaret, yalnızca ödemeler dengesi açısından değil; yatırım ve üretimle birlikte ekonomik büyüme ve kalkınma süreçleri açısından da önem taşıdığı söylenebilir (Utkulu & Aydemir, 2008, s.3).

Ülkeler için sanayileşme politikaları, ithal ikamesi ile sanayileşme ve ihracata yönelik sanayileşme olarak iki şekilde ifade edilmektedir.

Türkiye 1960-1980 dönemi kısmen dışa kapalı ithal ikamesine yönelik bir politika uygularken, 24 Ocak 1980’de alınan kararlar ile yapısal olarak bir değişim sürecine girerek dışa açık ve ihracata dayalı bir sanayileşme politikası gütmüştür. Bu dönemde sanayi sektöründe

üretim, büyük ölçüde sermaye ve ara malı ithalatına bağlı olduğundan, ihracat da ithalata bağlı hale gelmiştir (Özcan & Özçelebi, 2013, s.11). Cumhuriyetten günümüze kadar Türkiye’de dış ticaret çeşitli periyotlardan geçmiştir. 1980 sonrası güdülen politikalar dışa açık olmanın sonucu olarak küresel ekonomiye entegre olma çerçevesinde gerçekleştiği söylenebilir (Özdemir vd., 2016, s.151).

Bu çalışmada öncelikle, literatür taraması yapılmış ve dış ticaret ile ilgili teorik çerçeve çizilmiştir. Daha sonra Türkiye’de uygulanan sanayileşme stratejileri üzerinde durulmuş ve 1960-2019 yıllarına ait dış ticaret verileri kullanılarak Türkiye’nin dış ticaret yapısı ve dış ticaretteki gelişmeler ortaya konulmuştur. Son bölümde sonuç ve öneriler açıklanmıştır.

2. İLGİLİ LİTERATÜR

Literatürde dış ticarete yönelik birçok çalışma mevcuttur. Bu kısımda Türkiye’de uygulanan sanayileşme stratejileri ve dış ticaret yönelik yapılan çalışmalara yer verilmiştir.

Saatcioğlu ve Kutlu (2004) yaptıkları çalışmada, Türkiye’nin 1993-2002 dönemi için dış ticaret yapısı üzerine bir analiz gerçekleştirmiştir. Çalışmada, ilgili dönemde ihracat ve ithalatı etkileyen faktörlerin dış ticaret dengesi üzerine etkileri incelenmiştir. Net ihracat ekonomik model ile tahmin edilip, ilgili dönemde ihracat, ithalat ve toptan eşya fiyat endeksleri, reel döviz kuru, global fiyat endeksi, gayri safi yurt içi hasılanın dış ticaret dengesi üzerine etkileri incelenmiştir. Model kullanılarak esneklikler hesaplanmış; net ihracatın tahmin değerleri, ihraç malları gelir esnekliğinin düşük, fiyat esnekliğinin ise yüksek olduğuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte hem ihracat hem de ithalat döviz kuruna duyarlı olduğu, yurt içi enflasyon oranı ile global enflasyon oranı artışı, net ihracatın artmasına sebep olduğu vurgulanmıştır.

Aksoy ve Coşkun (2004), 1990 yılından günümüze Türkiye’nin dış ticaretinde ortaya çıkan değişimleri, seçilmiş ülkelerin ihracat ve ithalatı üzerinden karşılaştırmalı olarak incelemiştir. Çalışma sonucunda, Türkiye’nin dış ticarete önemli dalgalanmalar yaşadığına ve 1990 yılından itibaren ithalatın ihracattan koptuğuna vurgu yapılmıştır. Bunun nedenini de ithalatta petrol ve ürünlerinin ağırlıklı olması ve milli paranın döviz karşısında değerini kaybetmesi olarak belirtmiştir.

Elmas Özağ ve Bodur (2006), Türkiye’nin 1980- 2000 dönemi dış ticaretinde yer alan ihracat ve ithalat yapısı benzer sektörleri tespit etmek amacıyla önce ilgili dönem verileri kullanılarak ihracat ve ithalat miktarının sektörel dağılımı saptanmış, daha sonra sektörler için

ihracatın ithalatı karşılama oranı hesaplanmıştır. Çalışmada, tekstil ve gıda maddelerinde ihracatın ithalatı karşılama oranının azaldığı, diğer sektörlerde ise arttığı sonucuna ulaşılmıştır.

Çolpan Nart (2010), Avrupa Birliği (AB) ve Gümrük Birliği'nin Türkiye'nin dış ticaretine etkilerini, panel veri analizini kullanarak incelemiştir. Yaptığı çalışmada Gümrük Birliği'ne geçiş sonucu Türkiye'nin ihracat ve ithalatın genel eğilimlerini ortaya koymaya çalışmıştır. 21 AB ülkesi ve 14 AB dışında olan toplam 35 ülke verilerini kullanarak yaptığı çalışmada, Türkiye'nin dış ticaretinde, Gümrük Birliği ile birlikte yapısal değişimin olduğu sonucuna ulaşmıştır. Analiz sonuçlarına göre Gümrük Birliğinin ticareti AB dışı ülkelere AB ülkelerine doğru kaydırıldığı sonucuna ulaşmıştır.

Gül ve Kamacı (2012) yaptıkları çalışmada, Türkiye'nin de içerisinde olduğu 7 gelişmekte olan ülkeye yönelik 1993-2010 dönemi ve 12 gelişmiş ülke için de 1980-2010 dönemi dış ticaretin iktisadi büyüme üzerine etkilerini panel veri analizi kullanılarak incelenmiştir. Analiz sonucunda, gelişmekte olan ve gelişmiş ülkelerde, iktisadi büyümeden ihracat ve ithalata doğru nedensellik ilişkisi olmadığı, diğer yandan ihracat ve ithalattan iktisadi büyümeye doğru nedensellik ilişkisi olduğuna ulaşılmıştır.

Karakaş (2012) Türkiye'nin dış ticaretinde ortaya çıkan nicel ve nitel değişimleri yıllar itibarıyla incelemiştir. Çalışmada Türkiye'nin dış ticaret yapısında katma değeri düşük mallardan, katma değeri yüksek sanayi mallarına doğru bir yönelme olduğu belirtilmiştir. Bu dönemde özellikle elektrikli aletler, motorlu kara taşıtları ve makine teçhizat ihracatında artış gözlemlendiğine vurgu yapılmıştır. Ayrıca 1980'li yıllarda dış ticaret yapılan ülke sayısı yaklaşık 80 civarında iken, 2011'de bu sayı 190'a çıktığı belirtilmiştir.

Özcan ve Özçelebi (2013) yaptıkları çalışmada, Türkiye'nin 2005-2011 dönemi ihracat, ithalat, reel döviz kuru ve sanayi üretim endeksi arasındaki ilişki Johansen eşbütünlük yöntemi ile irdelenmiştir. Model sonuçlarına göre ihracata dayalı büyüme hipotezinin geçerliliği ortaya konmuş ve ihracattaki artışın ekonomik büyümeye ivme kazandırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Buradan hareketle makroekonomik istikrarın sağlanması ve sürdürülmesi için ihracatın artırılmasına yönelik politikaların uygulanması gerektiği belirtilmiştir.

Kılınç Savrul vd. (2013) Türkiye'nin dış ticaretindeki gelişmeyi, Osmanlı'nın son döneminden alarak, neden sonuç ilişkisi içinde tarihsel bir bakış açısıyla ortaya koymaya çalışmışlardır. Çalışma sonucunda 1980 sonrası uygulanan politikalar ile ihracatta önemli bir

artış gerçekleştiği fakat ihracat mallarının üretiminde ithal girdilerin kullanılması ithalatı da artırarak dış ticaret açığının kapatılamadığına vurgu yapılmıştır.

Özdemir vd. (2016) yaptıkları çalışmada, Cumhuriyetten günümüze Türkiye'nin dış ticaretini ve ekonomi politikalarını belirli dönemler halinde betimsel bir yöntemle ele almışlardır. Çalışmada 1980 sonrası dışa açık ve ihracata dayalı bir büyüme modeli benimsendiği, dış ticarete liberal politikalar sonucu yabancı sermayeye yatırım kolaylıkları sağlandığı belirtilmiştir. Bu dönemde olumlu gelişmeler olmasına rağmen dış ticaret açıklarının devam ettiğine, bunun nedeni de imalat sanayinde yüksek teknoloji ürünleri ithalatı olduğuna vurgu yapılmıştır.

Karakaş (2017) yaptığı çalışmada, Türkiye ile AB ülkeleri arasında yapılan dış ticarete ilişkin verilere dayanarak, ihracata dayalı ekonomik büyüme ve kalkınma üzerinde durmuştur. Çalışmada 2000-2015 dönemini ait hammadde (aramalı), sermaye malı, tüketim malı ve toplam dış ticaret verileri kullanılarak panel veri analizi yapılmış; analiz sonucunda Türkiye'nin dış ticarete halen istenen düzeyde olmadığı sonucuna ulaşıldığı belirtilmiştir. Özellikle, toplam ihracata oranı %45 civarında olan tüketim malı ihracatının, toplam ithalat ve ara malı ithalatına bağımlı olduğu belirtilmiştir. Bu durum iktisadi büyümenin yüksek olduğu yıllarda ihracatın artması, ithalatın artmasına ve beraberinde dış ticaret açığının ve cari açığın oluşmasına neden olduğu vurgulanmıştır.

Dereli (2018) yaptığı çalışmada, 1969-2016 dönemine ait GSYİH, ithalat ve ihracat verileri yıllık bazda kullanılarak Türkiye'de büyüme ile dış ticaret arasındaki ilişki Granger nedensellik testi ile incelenmiştir. Yapılan çalışmada, ithalat ile büyüme arasında ve ihracat ile ithalat arasında bir nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmış; Türkiye'de ithalata dayalı bir büyüme olduğuna vurgu yapılmıştır.

Konak (2018) çalışmasında, günümüzde cari işlemler bilançosundaki açığın oluşmasında dış ticaret açığının etkilerini 2000-2017 yılı verilerini kullanarak incelemiştir. Yapılan çalışmada cari işlemler açığı ile dış ticaret açıklarındaki değişiklikler yıllar itibariyle birbirine paralellik gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca ara malları ithalatına bağlı olarak ithalatın artması dış ticaret açığına, dış ticaret açığının da cari işlemler açığına neden olduğuna vurgu yapılmıştır.

Ketboğa (2019) yaptığı çalışmasında, Türkiye'nin dış ticaret açığının nedenlerini tespit etmeye çalışmıştır. Çalışmada özellikle yüksek teknoloji gerektiren katma değeri yüksek

malların üretilmesiyle dış ticaret açığının azalacağı sonucuna ulaşılmıştır. Bu konuyla ilgili olarak Arge çalışmalarının artırılması gerektiğine vurgu yapılmıştır.

Mazlum (2020), 1980-2018 dönemi Türkiye'nin dış ticaretindeki gelişimini incelemiştir. Yapılan çalışmada, 1980 sonrası uygulanan ihracata yönelik sanayileşme stratejisi sonucu dış ticaretin gelişmesine katkı yaptığı vurgulanmış, uygulanan liberal politikalar ile 1980-2018 yıllarını kapsayan 38 yıllık dönemde, ithalatta 28 kat, ihracatta ise 57 kat büyüme gerçekleştiği belirtilmiştir.

Ataklı Yavuz ve Karakaş (2021), Türkiye'de uygulanan dış ticaret politikalarının büyüme üzerine etkilerini ekonometrik analiz yöntemiyle 1980-2018 dönemi için incelemiş ve uzun dönemde uygulanan dış ticaret politikaları ile ekonomik büyüme arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Ayrıca yapılan nedensellik analizi sonucuna göre, ihracatın ekonomik büyümenin, ithalatın ise ihracatın nedeni olduğuna ulaşılmıştır.

Batmaz (2021) yaptığı çalışmada, Türkiye'nin 2010-2019 dönemi üretim ve dış ticaretinin gelişim seyrini analiz etmeye çalışmıştır. Çalışma sonucunda, Türkiye'nin on yıllık dönemdeki dış ticaret dengesinde ortaya çıkan açıklarda ithal enerji faturası ile ara malı ithalatındaki artışların büyük etkisi olduğuna vurgu yapılmıştır.

Eroğlu vd. (2021) yaptıkları çalışmada, Türkiye'de 1923'ten günümüze kadar uygulanan ekonomi politikalarına yön veren dinamikleri, olaylar ve olgular ışığında değerlendirmişlerdir. Çalışma sonucunda, Türkiye'nin dışa bağımlı ve kırılgan bir ekonomik yapıya sahip olması nedeniyle ekonomi politikaları geliştirirken ülkenin ekonomik, siyasi ve toplumsal gerçekleri ile birlikte küresel gelişmeleri de dikkate alması gerektiği vurgulanmıştır.

Özbay (2021) yaptığı çalışmada, Türkiye'de 2001-2019 dönemi sanayi üretim endeksi ile dış ticaret arasındaki ilişkiyi VAR analizi ile incelemiştir. Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisini tespit etmek amacıyla Granger Nedensellik Testi, Etki-Tepki ve Varyans Ayırıştırma Analizi yapılmıştır. Analizde Sanayi Üretim Endeksi bağımlı değişken, dış ticaret hacmi, ihracat, ithalat, dış ticaret dengesi ve net uluslararası rezervler ise bağımsız değişken olarak alınmıştır. Analiz sonucunda sanayi üretim endeksi ile ithalat arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Ayrıca sanayi üretim endeksinden dış ticaret hacmine doğru ve dış ticaret dengesinden sanayi üretim endeksine doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Yılmaz ve Eryılmaz (2021) yaptıkları çalışmada, farklı ülke gruplarından oluşan 29 ülke ile Türkiye arasında 2002-2016 döneminde yapılan ihracatın ülke ekonomisine etkileri incelenmiştir. Çoklu Regresyon Modelinin uygulandığı çalışmada bağımsız değişken olarak, seçilmiş dört ülke grubu ve seçilmiş 29 ülkeye yapılan ihracat ile döviz kuru ve toplam ihracat, bağımlı değişken olarak ise GSYİH ve toplam dış ticaret kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre 2002-2016 döneminde Türkiye'nin dış ticaret politikasındaki değişim ve gelişiminin temel noktasının ihracat olduğu, uygulanan dış ticaret politikalarının GSYİH ve toplam dış ticaret üzerinde anlamlı bir etki oluşturmadığı görülmüştür.

Çatalbaş (2022) yaptığı çalışmada, Türkiye'de ihracat, ithalat ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 1980-2020 dönemi verilerini kullanarak analiz etmiştir. Çalışma sonucunda, uzun dönemde, ihracatın ekonomik büyüme üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğuna ulaşılmıştır.

Orkunoğlu Şahin (2022) yaptığı çalışmada, Türkiye'nin 1980-2021 dönemi dış ticaret hacmi, ihracatın ithalatı karşılama oranının seyri, ihracat ve ithalatın mal gruplarına, sektörlere ve ülkelere göre dağılımının seyri incelenmiştir. Çalışmada Türkiye'nin kronikleşmiş bir cari açık sorunu olduğunun altı çizilmiştir. İhracat ve ithalatın mal gruplarına göre dağılımına bakıldığında, ithalatın çoğunlukla fiyat esnekliği düşük aramalıdan oluştuğuna, ihracatta ise yüksek katma değerli ürünlerin payının %3'ler seviyesinde bulunduğu vurgu yapılmıştır.

3. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Dış ticaret uygulamada dar ve geniş anlamda kullanıldığı görülmektedir. Dış ticaret dar anlamda, bir ülkenin diğer ülkelere mal ihraç etmesi ve diğer ülkelere de mal ithalini ifade etmektedir. Bu anlamda dış ticaret, yalnızca ülkeler arası mal ticaretini yani görünür ticareti kapsamaktadır. Dış ticaret geniş anlamda tanımlandığında ise mal ticareti ile birlikte hizmet ticareti yani görünmez ticareti ve ayrıca uluslararası yatırım gelir ve giderlerini de kapsamaktadır (Utkulu & Aydemir, 2008, s.2). Dış ticaret kavramı bu çalışmada dar anlamıyla yani ülkeler arası mal ihraç ve ithalini kapsayacak şekilde ele alınmaktadır.

Ülkelerin makroekonomik başarılarını değerlendirmek için nasıl ki makroekonomik göstergelere ihtiyaç var ise; ülkelerin dış ticaret yapısını ve gelişimini değerlendirmek için de dış ticaret ile ilgili göstergelere ihtiyaç duyulur. Dış ticaret göstergesi için ihracat(X) ve ithalat(M) kullanılabilir (Utkulu & Aydemir, 2008, s.5). Bilindiği gibi ihracat, bir ülkedeki yerleşik kişi ve kurumların diğer ülkelerdeki kişi ve kurumlara mal satması, ithalat ise bir

ülkedeki yerleşik kişi ve kurumların diğer ülkelerdeki kişi ve kurumlardan mal satın almasıdır (Telli, 2015, s.152).

Dış ticaret dengesi, ülkelerin dış ticaretinin hangi yönde ve yoğunlukta etkilendiğine yönelik önemli bir göstergedir. Ülkeler arası karşılaştırmalarda da çok sık kullanılmaktadır. İhracat ithalattan fazla olduğunda dış ticaret fazlası, ihracat ithalattan az olduğunda ise dış ticaret açığı oluşmaktadır. Dış ticaret açıkları yapısal hale geldiğinde ülkeler dış finansman sorunlarıyla karşı karşıya kalmaktadır. Dış ticaret işlemlerinin ülkelerin önemli döviz gelir ve giderlerini oluşturması, dış ticaret dengesinin önemini artırmaktadır (Utkulu & Aydemir, 2008, s.7).

Dış ödemeler bilançosu ana hesap grupları içerisinde yer alan cari işlemler hesabı, bilançonun en çok hacme sahip ve en önemli hesabı olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla cari işlemlerde ortaya çıkan bir açık, ödemeler bilançosuna doğrudan yansımaktadır (Konak, 2018, s.165). Bu açıdan bakıldığında ödemeler bilançosu açıkları büyük oranda cari işlemler bilançosundaki açıktan; cari işlemlerde meydana gelen açık ise dış ticaret açığından kaynaklandığı söylenebilir.

Ülkelerin dış ticaret açığı vermelerinin birçok ekonomik nedenleri vardır. Bu nedenler arasında, döviz kuru hareketleri sonucu yatırımların azalması ve ithalatın artması, ihracatın ithalata bağımlı olması, ihraç ürünlerinin katma değeri düşük ürünler olması, Yüksek teknoloji gerektiren malların üretilmemesi nedeniyle ülkenin sahip olduğu hammaddelerin işlenmeden ihraç edilmesi sayılabilir (Ketboğa, 2019, s.210). Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin dış ticaret açığı vermelerinin en önemli nedenlerinden biri yüksek teknoloji gerektiren ürünler üretilmediklerinden bunları ithal etmeleridir.

4. TÜRKİYE'DE 1960-1980 DÖNEMİ UYGULANAN İTHAL İKAMESİ İLE SANAYİLEŞME

Türkiye'nin de içerisinde bulunduğu gelişmekte olan ülkeler, kalkınma için ithal ettikleri malları ülke içerisinde üretmeyi hedefleyen bir sanayileşme politikası izlemektedirler. Bu ülkeler yeterli bir kalkınma seviyesi sağlayabilmek için büyük miktarda makine ve ara malları ithal etmek durumundadırlar (Çelik, 2015, s.235).

Türkiye'de 1963 yılından itibaren planlı kalkınma dönemine geçilmesiyle birlikte ekonomik büyüme ve kalkınmanın gerçekleşmesi amacıyla uzun vadede bir kısım köklü ve

yapısal dönüşümün gerçekleşmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bu dönemde büyüme için sanayide ithal ikameci bir yaklaşım benimsendiği görülmektedir (Özdemir vd., 2016, s.158).

Türkiye’de beşer yıllık kalkınma planlarının ortak hedefi yıllık ortalama %5 civarında bir iktisadi büyüme oranını yakalamakla birlikte ithal ikameci politikalar ile de dış ticaret açığının kapatılması için yurt dışından ithal edilen malların yurt içinde üretimini teşvik etmektir (Çelik, 2022, s.37)

İthal ikamesi ile sanayileşme stratejisi sonucu tüketim mallarının ülke içinde üretimi büyük oranda sağlanmış ancak ara malı ve yatırım malı üretiminde istenilen seviyeye ulaşamamıştır (Topallı, 2022, s.30).

Tablo 1. 1960-1979 dönemi dış ticaret (değer: bin ABD \$)

YILLAR	İHRACAT		İTHALAT		DİŞ TİCARET DENGESİ	DİŞ TİCARET HACMİ	İHRACATIN İTHALATI KARŞILAMA ORANI (%)
	DEĞER	DEĞİŞİM (%)	DEĞER	DEĞİŞİM (%)			
1960	320 731	-9,3	468 136	-0,4	- 147 455	788 917	68,5
1961	346 740	8,1	507 205	8,3	- 160 465	853 945	68,4
1962	381 197	9,9	619 447	22,1	- 238 250	1 000 644	61,5
1963	368 087	-3,4	687 616	11,0	- 319 529	1 055 703	53,5
1964	410 771	11,6	537 229	-21,9	- 126 458	948 000	76,5
1965	463 738	12,9	571 953	6,5	- 108 215	1 035 691	81,1
1966	490 508	5,8	718 269	25,6	- 227 761	1 208 777	68,3
1967	522 334	6,5	684 669	-4,7	- 162 335	1 207 003	76,3
1968	496 419	-5,0	763 659	11,5	- 267 240	1 260 078	65,0
1969	536 834	8,1	801 236	4,9	- 264 403	1 338 070	67,0
1970	588 476	9,6	947 604	18,3	- 359 128	1 536 081	62,1
1971	676 602	15,0	1 170 840	23,6	- 494 239	1 847 442	57,8
1972	884 969	30,8	1 562 550	33,5	- 677 581	2 447 519	56,6
1973	1 317 083	48,8	2 086 216	33,5	- 769 133	3 403 299	63,1
1974	1 532 182	16,3	3 777 501	81,1	-2 245 319	5 309 683	40,6
1975	1 401 075	-8,6	4 738 558	25,4	-3 337 483	6 139 633	29,6
1976	1 960 214	39,9	5 128 647	8,2	-3 168 433	7 088 862	38,2
1977	1 753 026	-10,6	5 796 278	13,0	-4 043 252	7 549 304	30,2
1978	2 288 163	30,5	4 599 025	-20,7	-2 310 862	6 887 187	49,8
1979	2 261 195	-1,2	5 069 432	10,2	-2 808 236	7 330 627	44,6

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), dış ticaret istatistikleri

Tablo 1’de, 1960-1979 dönemi dış ticaret verilerine bakıldığında Türkiye’nin dış ticaret dengesinin açık verdiği görülmektedir. Bu dönemde dış ticaret hacminde hissedilir bir artış olmasına rağmen dış ticaret açığının azalma yerine artış gösterdiği görülmektedir. 1960 yılında ihracatın ithalatı karşılama oranı %68,5 iken 1979 yılında %44,6 seviyesine düşmüştür.

Türkiye’de üretimde kullanılan bir kısım hammadde ve yarı mamul yurt dışından ithal edildiğinden ihracatın da ithalata bağlı olduğu görülmektedir. Üretimde kullanılan yüksek teknoloji ürünlerin büyük oranda yurt dışından ithal ediliyor olmasına karşılık düşük katma değerli malların ihraç ediliyor olması dış ticaret açığının artmasına neden olmaktadır (Dereli, 2018, s.288).

1970’li yıllarda ortaya çıkan iki büyük petrol krizi dünya ülkelerini etkilediği gibi Türkiye’yi de derinden etkilemiş, ihracattan elde edilen gelirin büyük bir kısmı petrol ithalini karşılayacak seviyeye düşmüştür (Temiz, 2010, s.72). Bu dönemde ihracatın ithalatı karşılama oranı 1970 yılında %62,1 seviyelerinden 1975 yılında %29,6 ve 1977 yılında ise %30,2 gibi çok düşük seviyelere inmiştir.

5. 1980 SONRASI UYGULANAN İHRACATA YÖNELİK SANAYİLEŞME VE DIŞ TİCARET ÜZERİNE ETKİLERİ

1970’lerdeki petrol krizi ülkelerin ekonomik sistemlerinde bir kısım değişikliklere neden olmuş ve ulusal kalkınma anlayışının yerine içsel dinamiklere dayanan yerel kalkınma politikaları benimsenmiştir. Esnek üretim modeli ve tüketici taleplerindeki değişim, ülke ekonomilerinin tekrardan düzenlenmesini ortaya çıkarmıştır. Bu amaca yönelik olarak Türkiye daha fazla dışa açılmak ve küresel ekonomi ile bütünleşebilmek için bir kısım düzenlemeler yapmış ve 24 Ocak 1980 Kararları olarak bilinen kararlarla ithal ikamesi ile sanayileşme politikası yerine ihracata dayalı sanayileşme stratejisi benimsenmiştir (Özdemir vd., 2016, s.161). Bunun sonucunda 1980 yılında 2,9 milyar dolar seviyesinde olan ihracat hacmi, 1990 yılına gelindiğinde 13 milyar dolara ulaşmıştır (Alpay & Alkin, 2019, s.156). 1980 sonrası Türkiye’nin ekonomi politikası, dışa açık ve özel sektörün ağırlıkta olduğu liberal politikaların uygulanmasını içermektedir.

Liberal politikaların benimsenmesi ile 1980 öncesi uygulanan karma ekonomik sistemden vazgeçip, devletin ekonomideki ağırlığının azaltılması amaçlanmıştır. Bu dönemde özellikle ihracatçı sektörlerin teşvik edilmesi sonucu ihracat gelirlerinin arttırılmasıyla birlikte üretim ve istihdam artışıyla ekonomik büyümenin sağlanması hedeflenmiştir. Alınan kararlar ve uygulamaya geçirilen politikalar sonucunda hedeflendiği gibi Türkiye’nin dış ticaret hacmi sanayi ürünlerinin lehine gelişmiş ve artış göstermiştir (Çelik, 2022, s.51).

Türkiye’de 1980 sonrası dışa açık ve ihracata dönük sanayileşme politikasının uygulanmaya başlanması dış ticarete büyük bir dönüşüm başlatmıştır. Dış ticarete dünya

piyasaları ile bütünleşme çabaları ülkenin dış ticaret hacminin yükselmesine neden olmuştur. Fakat ithalatın ihracattan daha fazla artış göstermesi Türkiye'yi kronik bir dış ticaret açığı sorunu ile karşı karşıya bırakmıştır. Türkiye'nin dış ticaret bileşimine bakıldığında ihracat ve ithalatta imalat sanayinin ağırlıkta olduğu gözlenmektedir (Topallı, 2022, s.31).

24 Ocak 1980 kararlarının özünde sanayileşme stratejisi değişikliği yer almaktadır. Yatırım ve ara malı üretim önceliği terk edilmiş, sanayinin dışa açılmasına önem verilmiştir. Türk sanayisi yeniden ayarlanmış, özellikle 1984'ten sonra ithalat serbest hale getirilmiştir. Kaçakçılık ve kara borsa büyük oranda engellenmiş ve haksız rekabet ortadan kaldırmıştır. Yabancı sermaye girişi üzerinde olumlu bir etki yaratarak, sanayinin dinamik karşılaştırmalı üstünlükler teorisi kapsamında yeniden yapılanmasını sağlamıştır. Türkiye'de 1980'li yıllarda ihracata dönük sanayileşme stratejisi güdülmesinde önemli bir faktör de Avrupa Topluluğu ile gümrük birliğini gerçekleştirme tercihidir. İhracatı destekleyen yeni politikalar ile sanayiciler iç piyasa yerine dış piyasaya yönelmişler ve iç piyasanın darlığından kurtulmuşlardır (Yazıcıoğlu, 2014, s.190).

Tablo 2. 1980-2001 dönemi dış ticaret (değer: bin ABD \$)

YILLAR	İHRACAT		İTHALAT		DIŞ TİCARET DENGESİ	DIŞ TİCARET HACMİ	İHRACATIN İTHALATI KARŞILAMA ORANI (%)
	DEĞER	DEĞİŞİM (%)	DEĞER	DEĞİŞİM (%)	DEĞER	DEĞER	
1980	2 910 122	28,7	7 909 364	56,0	-4 999 242	10 819 486	36,8
1981	4 702 934	61,6	8 933 374	12,9	-4 230 439	13 636 308	52,6
1982	5 745 973	22,2	8 842 665	-1,0	-3 096 692	14 588 639	65,0
1983	5 727 834	-0,3	9 235 002	4,4	-3 507 168	14 962 836	62,0
1984	7 133 604	24,5	10 757 032	16,5	-3 623 429	17 890 636	66,3
1985	7 958 010	11,6	11 343 376	5,5	-3 385 367	19 301 386	70,2
1986	7 456 726	-6,3	11 104 771	-2,1	-3 648 046	18 561 497	67,1
1987	10 190 049	36,7	14 157 807	27,5	-3 967 757	24 347 856	72,0
1988	11 662 024	14,4	14 335 398	1,3	-2 673 374	25 997 422	81,4
1989	11 624 692	-0,3	15 792 143	10,2	-4 167 451	27 416 835	73,6
1990	12 959 288	11,5	22 302 126	41,2	-9 342 838	35 261 413	58,1
1991	13 593 462	4,9	21 047 014	-5,6	-7 453 552	34 640 476	64,6
1992	14 714 629	8,2	22 871 055	8,7	-8 156 426	37 585 684	64,3
1993	15 345 067	4,3	29 428 370	28,7	-14 083 303	44 773 436	52,1
1994	18 105 872	18,0	23 270 019	-20,9	-5 164 147	41 375 891	77,8
1995	21 637 041	19,5	35 709 011	53,5	-14 071 970	57 346 052	60,6
1996	23 224 465	7,3	43 626 642	22,2	-20 402 178	66 851 107	53,2
1997	26 261 072	13,1	48 558 721	11,3	-22 297 649	74 819 792	54,1
1998	26 973 952	2,7	45 921 392	-5,4	-18 947 440	72 895 344	58,7
1999	26 587 225	-1,4	40 671 272	-11,4	-14 084 047	67 258 497	65,4
2000	27 774 906	4,5	54 502 821	34,0	-26 727 914	82 277 727	51,0
2001	31 334 216	12,8	41 399 083	-24,0	-10 064 867	72 733 299	75,7

Kaynak: TÜİK, dış ticaret istatistikleri

İthal ikamesi ile sanayileşmenin yerine ihracata dönük bir politikanın uygulanması sonucu 1981 yılında ihracattaki değişme %61.6 seviyesinde gerçekleşmiştir. Yine bir önceki yıla göre ithalatta meydana gelen azalmaya bağlı olarak dış ticaret açığında azalma meydana geldiği görülmektedir. 1980 yılında %36.8 olan ihracatın ithalatı karşılama oranı, 1981 yılında %52.6, 1982’de %65 ve 2001 yılında ise %75,7 seviyelerine ulaşmıştır.

Türkiye’de 1980 yılı, ithal ikamesi ile sanayileşmenin yerine dışa dönük politikaların uygulanmaya başladığı yıldır. Ticaretin serbestleşmesi sonucu ilk yıllarda ülkenin dış ticaretinde büyük artış meydana gelmiştir. 1994 ve 2001 ekonomik krizleri dış ticaret dengesini derinden etkilemiştir. Dış ticaret açıklarının kriz yıllarında azalmış olması normal karşılanmalıdır. Çünkü kriz yılları ithalatın bir anda kesilmesi sonucu dış ticaret dengesinde geçici bir düzelme oluşmaktadır. Kriz sonrasında ise dış ticaret açığı tekrardan artış göstermektedir (Utkulu & Aydemir, 2008, s.9).

1980 sonrası ihracata dönük bir sanayileşme politikanın uygulanması ile dış ticaret hacminde olumlu gelişmeler görülmüş ve dış ticaret hacmi üç kat artış göstermiştir. Fakat bu olumlu gelişmeye rağmen dış ticaret açıkları ara ara düşüşler olsa da devam etmiştir. Dış ticaret açığında 1988 ve 1989’da düşüşler gerçekleşmiş olmasına rağmen küresel krizin de etkisiyle 1990’da dış ticaret açığının arttığı görülmüştür (Özdemir vd., 2016, s.162). Dış ticarete ortaya çıkan bu olumsuz durumun nedenleri arasında, Türkiye’nin dünya ekonomisi içerisinde önemli bir paydaş haline gelememiş olmasıdır. İhracata dönük bir sanayileşme politikası sonucu iktisadi büyüme ve kalkınmanın gerçekleşebilmesi, dış ticarete konu olan reel sektör çıktılarının nitelikli olmasında bağlıdır. Dış ticarete ortaya çıkan açıkların giderilebilmesi için yurt içinde üretilen ve ihraç edilen malların, katma değeri yüksek mallar olması gerekmektedir. Fakat Türkiye’nin ihraç ve ithal ettiği mallar dikkate alındığında beklenen düzeyde olmadığı görülmektedir (Karakaş, 2017, s.263).

Bu dönemde dış ticaret rakamları, Gümrük Birliğinden sonra Avrupa Birliğinin toplam ticaretinde Türkiye’nin payının yükseldiğini göstermektedir. Avrupa Birliği ülkeleri ile yapılan ticarete özellikle yatırım malı ve ara malı ithalatının yüksek olduğu görülmektedir. Yine bu dönemde ara malı ithalatı payında düşük de olsa bir azalma yaşanırken ihracatta aynı malların payı artış göstermiştir. Türkiye’nin Avrupa Birliği ile dış ticaret hacminde 1996-2008 döneminde önemli bir artış göstermesi, ticaret yaratıcı etkinin sonucudur Gümrük birliğinin başlangıç yılları olan 1996-1997 yılları arasında Türkiye’nin Avrupa Birliği ithalatında artış olduğu gözlenmiştir. Avrupa Birliği’ne karşı ihracatın ithalatı karşılama oranının 1997 yılında

%51.4'e gerilemesine rağmen 2001–2008 yılları ortalaması %81.7 olarak gerçekleşmiştir. Gümrük Birliği anlaşmasından sonra Türkiye'nin AB ülkelerine ihracatı ithalatından daha hızlı artmıştır (Çolpan Nart, 2010, s.2877).

Türkiye'de kapalı bir ekonomik yapıdan 1980 sonrası dışa açık bir yapıya geçişle birlikte pazarın genişlemiş olması üretimde kapasite artışına olumlu yansımıştır. 2002-2019 yıllarına ait dış ticaret ile ilgili rakamlar Tablo 3'de gösterilmiştir.

Tablo 3. 2002-2019 dönemi dış ticaret (değer: bin ABD \$)

Yıllar	İhracat		İthalat		Dış Ticaret Dengesi	Dış Ticaret Hacmi	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%)
	Değer	Değişim %	Değer	Değişim %	Değer	Değer	
2002	36 059 089	15,1	51 553 797	24,5	-15 494 708	87 612 886	69,9
2003	47 252 836	31,0	69 339 692	34,5	-22 086 856	116 592 528	68,1
2004	63 167 153	33,7	97 539 766	40,7	-34 372 613	160 706 919	64,8
2005	73 476 408	16,3	116 774 151	19,7	-43 297 743	190 250 559	62,9
2006	85 534 676	16,4	139 576 174	19,5	-54 041 498	225 110 850	61,3
2007	107 271 750	25,4	170 062 715	21,8	-62 790 965	277 334 464	63,1
2008	132 027 196	23,1	201 963 574	18,8	-69 936 378	333 990 770	65,4
2009	102 142 613	-22,6	140 928 421	-30,2	-38 785 809	243 071 034	72,5
2010	113 883 219	11,5	185 544 332	31,7	-71 661 113	299 427 551	61,4
2011	134 906 869	18,5	240 841 676	29,8	-105 934 807	375 748 545	56,0
2012	152 461 737	13,0	236 545 141	-1,8	-84 083 404	389 006 877	64,5
2013	151 802 637	-0,4	251 661 250	6,4	-99 858 613	403 463 887	60,3
2014	157 610 158	3,8	242 177 117	-3,8	-84 566 959	399 787 275	65,1
2015	143 838 871	-8,7	207 234 359	-14,4	-63 395 487	351 073 230	69,4
2016	142 529 584	-0,9	198 618 235	-4,2	-56 088 651	341 147 819	71,8
2017	156 992 940	10,1	233 799 651	17,7	-76 806 711	390 792 592	67,1
2018	167 920 613	7,0	223 047 094	-4,6	-55 126 481	390 967 708	75,3
2019	171 464 945	2,1	202 704 320	-9,1	-31 239 375	374 169 264	84,6

Kaynak: TÜİK, dış ticaret istatistikleri

Tablo 3 incelendiğinde, 2002 yılı sonrası dış ticaret hacmi dikkat çekici bir gelişme göstermiştir. 2002 yılında dış ticaret hacmi 87 milyar dolar seviyelerinden 2003 yılında 116 milyar dolar, 2006'da 225 milyar dolar ve 2010 yılında 299 milyar dolar seviyelerine ulaşmıştır. 2015 yılında 351 milyar dolar olan dış ticaret hacmi, 2017 ve 2018 yıllarında artarak yaklaşık 391 milyar seviyesine ulaşmıştır.

Dış ticaret hacminde ortaya çıkan artışa rağmen, ülkenin dış ticaret açığındaki 2001 krizi sonrasında ortaya çıkan hızlı artış, dış ticaret açıklarının sürdürülebilir olması konusunda büyük endişe oluşturmaktadır. 2001 yılında %75.7 olan ihracatın ithalatı karşılama oranı 2007'de

%63.1'e kadar düşmüştür. Dış ticaret açığı ise 2007 yılında yaklaşık 63 milyar dolar civarındadır. Bu seviyedeki dış ticaret açığının kapatılması kolay olmayacaktır. Çünkü Türkiye'nin ihracatı hızlı artmasına rağmen ara ve yatırım malı ithalatı bağımlılığından dolayı ithalat çok daha hızlı artmaktadır (Utkulu & Aydemir, 2008, s.9). Bu dönemde dış ticarete beklenen yapısal dönüşüm tam olarak sağlanamamıştır. Bunun en önemli nedeni, ihracat mallarının genellikle katma değeri düşük emek-yoğun fasıllardan oluşması, ithal mallarının ise genelde sermaye-yoğun malları kapsamasıdır (Karakaş, 2017, s.262). 1980 sonrası uygulanan ihracata dönük sanayileşme stratejisi sonucu, kısmen de olsa katma değeri yüksek malların ihracatında bir artış yaşanmıştır.

1980 sonrası güdülen politikalar ve planlanan hedefler sonucunda tüketim malları payında bir düşüş, ara ve yatırım malları payında ise artışlar olduğu görülmektedir. İhracata dönük sanayileşme politikası sanayi sektöründe yüksek bir büyümeye yol açmıştır (Yazıcıoğlu, 2014, s.192). İhracata dönük politikalar, 1980-2018 döneminde Türkiye'nin rekabet gücünü artırmış ve iktisadi büyümeyi pozitif yönde etkilemiştir (Ataklı Yavuz & Karakaş, 2021, s.13). 2000'den sonraki ilk yıllarda imalat sanayinde üretim ortamının altı teknolojiyle yapılırken 2018 yılında teknoloji yoğun ürünlerin üretim ve ihracatında pozitif yönlü bir ivme yakalandığı görülmüştür (Bakkaloğlu, 2021, s.78).

Türkiye ekonomisi 1980'li yıllarda ihracata dönük bir üretim ve ticaret anlayışı, sermaye hareketleri ve dış ticaret faaliyetlerinin serbestleşmesi açısından büyük öneme sahiptir. Liberalleşme süreci ile birlikte ülkenin dış ticaret hacmi artış göstermiştir (Konak, 2018, s.168). Fakat ülkenin üretim yapısının ithal girdilere bağlı olması, ithalatın ihracattan fazla olmasına ve dış ticaret açığının oluşmasına neden olmuştur. Üretimde dışa bağımlılığın azaltılması için yurtdışından ithal edilen ara malı ve yatırım mallarını yurt içerisinde üreten firmalara mali ve teknik açıdan destek sağlanmalıdır (Çatalbaş, 2022, s.29).

Türkiye'nin dış ticaret yapısı bir bütün olarak değerlendirildiğinde, yaşanan istikrarsızlıklardan kaynaklı krizlerden ve küresel krizlerden dolayı sağlam bir yapıda olmadığı söylenebilir. İthalatın azaltılmasına yönelik politikaların sanayinin gelişmesine zarar verecektir. Diğer bir sorun da ihracatın belirli sektörlerde yoğunlaşmış olmasıdır. Yine ihracat ve ithalat yapılan ülke grupları bakımından çeşitlilik olmaması, dış ticarete Avrupa Birliği ülkelerine bağımlılığını artırmaktadır. Türkiye'nin en kısa zamanda ihracat ve ithalatında ürün çeşitliliğinin artırılması gerekmektedir (Saatcioğlu & Kutlu, 2004, s.153).

6. SONUÇ

Bu Türkiye’de 1980 yılına kadar ithal ikamesi ile sanayileşme politikası, 24 Ocak 1980 kararları sonrası ise ihracata dönük bir sanayileşme politikası güdülmüştür.

Küreselleşme ile birlikte dünyada mal, hizmet ve sermaye mobilitesinin artması, Türkiye’nin de dışa kapalı bir ekonomik yapıdan, dışa açık bir yapıya geçmek suretiyle küresel ekonomiye dahil olmasını gerektirmiştir. Bu yeni dönemin amacı, ihracatı artırmak ve ithalatı kıstak suretiyle dış ticaret açıklarının giderilmesidir. Uygulanan liberal politikalar sonucu dış ticaret hacminin artması, Türkiye’nin dünya ekonomisiyle bütünleşmesini sağlamıştır.

1980 sonrası uygulanan ihracata dayalı sanayileşme politikası sonucu Türkiye ekonomisinde dış ticaret hacmi yükselmiş olmasına rağmen dış ticaret açığı kapanmamıştır. Bunun nedeni ihraç mallarının üretiminde kullanılan bir kısım hammadde ve yarı mamullerin yurt dışından ithal ediliyor olmasıdır. Ayrıca ihraç mallarının katma değeri düşük, ithal mallarının katma değerinin ise yüksek olması bu açığın artmasına neden olmaktadır. Bu olumsuz durumu gidermek amacıyla katma değeri yüksek ihraç mallarına yönelik sanayi de yatırıma ve üretime teşvikler artırılmalı, bir kısım sübvansiyonlar verilmek sureti ile de uluslararası piyasalarda rekabet avantajı sağlanmalıdır. Türkiye ihracata yönelik verdiği düşük faizli kredi, vergi iadesi, pazar araştırması desteği ve ar-ge yardımı gibi sübvansiyonları artırmalıdır.

Dünya ekonomisindeki gelişmeler çerçevesinde, Türkiye ekonomisinin kaynakları ile uyum içerisinde bir sanayileşme planı yapılarak, ülkenin nitelikli işgücü potansiyelini ve teknoloji seviyesini artırmaya dönük gelişmiş ülkelerde olduğu gibi daha fazla kaynak aktarılmalıdır. Türkiye yüksek katma değerli, sermaye yoğun malları ihraç etmek için ihracatın yapısında bir değişime ihtiyaç duymaktadır. Ayrıca dış ticaret yapılan ülke sayısını artırmak gerekmektedir.

İhracata dönük mal üreten genç endüstrilerin geliştirilmesine yönelik teşvikler artırılmalı ve dış ticaret açığını kapatmak için, ihracatı artıracak ve ithalatı kısacak bir kur politikası uygulanmalıdır.

ÇATIŞMA BEYANI

Çalışma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

REFERENCES / KAYNAKLAR

- Alpay, Y., & Alkin, E. (2019). *Olaylarla Türkiye ekonomisi*. İstanbul: Hümanist Kitap Yayıncılık.
- Aksoy, B., & Coşkun, M. (2004). Türkiye'nin yakın dönem dış ticaretindeki değişimler. *GÜ Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 24(3), 397-415.
- Ataklı Yavuz, R., & Karakaş, B. B. (2021). 1980 Sonrası Türk dış ticaret politikası ve ekonomik büyüme ilişkisi üzerine ekonometrik bir analiz. *Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(1), 1-15.
- Bakkaloğlu, A. (2021). Türkiye ekonomisinde sanayileşme. *Sakarya İktisat Dergisi*, 10(1), 66-91.
- Batmaz, T. (2021). Türkiye'nin üretim ve dış ticaret yapısındaki gelişimin seyri (2010-2019). *Ekonomi, Politika & Finans Araştırmaları Dergisi*, 6(3), 774-804.
- Çatalbaş, N. (2022). 1980-2020 döneminde Türkiye'de ihracat, ithalat ve ekonomik büyüme arasındaki eşbütünleşme ve nedensellik ilişkileri. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 73, 15-32.
- Çelik, K. (2015). *Makro iktisada giriş*. Trabzon: Celepler Matbaacılık Yayın ve Dağıtım.
- Çelik, T. (2022). Türkiye'de 1980 sonrası makroekonomik gelişmeler ve dış ticaret. İçinde O. Öcal & V. Han (Eds.), *Dış ticarete güncel tartışmalar Türkiye üzerine bir inceleme* (ss.33-53).
- Çolpan Nart, E. (2010). Gümrük birliği'nin Türkiye'nin dış ticareti üzerine etkileri: Panel veri analizi. *Journal of Yasar University*, 17(5), 2874-2885.
- Dereli, D. D. (2018). Türkiye'de ekonomik büyüme ile dış ticaret arasındaki nedensellik ilişkisi (1969-2016). *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 16(3), 279-289.
- Elmas Özağ, F., & Bodur, A. (2006). Türkiye'de dış ticaretin yapısını belirleyen faktörler. *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 67-76.
- Eroğlu, İ., Yeter, F., & Kangal, N. (2021). Türkiye'de iktisat politikalarının temel dinamikleri: Olaylar ve olgular üzerine bir değerlendirme. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, ICOMEP Özel Sayısı, 149-179.
- Gül, E., & Kamacı, A. (2012). Dış ticaretin büyüme üzerine etkileri: Bir panel veri analizi. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 4(3), 81-91.
- Karakaş, A. (2012). Türkiye ekonomisi'nde yapısal değişim: Dış ticarete fasıl bazlı yapısal dönüşüm analizi. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 4(1), 1-9.
- Karakaş, A. (2017). İthalata dayalı ihracatın riskli yapısı: Dış ticarete sürdürülebilirliğin Türkiye için analizi. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), 261-277.
- Ketboğa, M. (2019). Türkiye'de dış ticaret açığı sorunun nedenleri ve katma değeri düşük ürün ihracatının dış ticaret açığı içindeki yeri ve çözüm önerileri. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 9(2), 209-224.
- Kılınç Savrul, B., Özel, H. A., & Kılıç, C. (2013). Osmanlı'nın son döneminden günümüze Türkiye'de dış ticaretin gelişimi. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 8(1), 55-78.
- Konak, A. (2018). Türkiye'de cari işlemler açığının nedenleri ve cari işlemler açığı-dış ticaret açığı ilişkisi. *International Academic Journal*, 2(2), 163-178.
- Mazlum, N. (2020). 1980-2018 dönemi Türkiye ekonomisi ve dış ticaretinin gelişim seyri. *Gümrük Ticaret Dergisi*, 7(22), 54-71.
- Orkunoglu Şahin, I. F. (2022). Türkiye'nin 1980-2021 dönemi dış ticaret gelişiminin irdelenmesi. *Araştırma Gümrük Ticaret Dergisi*, 9(27), 82-99.

Özbay, Ü. (2021). Türkiye'nin sanayi üretimi ile dış ticareti arasındaki ilişki: 2001-2009 dönemi için değerlendirmeler. *Verimlilik Dergisi*, (4), 153-165.

Özcan, B., & Özçelebi, O. (2013). İhracata dayalı büyüme hipotezi Türkiye için geçerli mi? *Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Yönetim ve Ekonomi*, 20(1), 1-14.

Özdemir, Ü., Kantürk Yiğit, G., & Oral, M. (2016). Cumhuriyetten günümüze ekonomi politikaları bağlamında Türk dış ticaretinin gelişimi. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 21(35), 149-174.

Saatcioğlu, C., & Kutlu, R. (2004). Türkiye'nin dış ticaret yapısı üzerine bir uygulama (1993- 2002). *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 4(7), 140-155.

Telli, R. (2015). *Türkiye ekonomisi ve Avrupa Birliği*. Bursa: Ekin Yayınevi.

Temiz, D. (2010). Türkiye'de reel ihracat ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki: 1965-2009 dönemi. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(1-2), 71-82.

Topallı, N. (2022). Türkiye ekonomisinde dış ticaretin gelişimi. İçinde O. Öcal & V. Han (Eds.), *Dış ticarete güncel tartışmalar Türkiye üzerine bir inceleme* (ss.7-32).

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). *Yıllara göre dış ticaret verileri*. Erişim tarihi: 22.02.2022, <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=dis-ticaret>.

Utkulu, U., & Aydemir, İ. (2008). *Türkiye'de Dış Ticaret İşlemleri ve Uygulaması (Teoriden Pratiğe)* (İkinci Baskı). Ankara: Gazi Kitabevi.

Yazıcıoğlu, Y. (2014). *Türkiye ekonomisi*. Ankara: Detay Yayıncılık.

Yılmaz, Z., & Eryılmaz, M. (2021). Türk dış ticareti'nin yapısal dönüşümünün analizi (2002-2016). *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi*, 6(11), 87-101.

Dijital Pazarlama Teknolojilerinin PIV ve CODAS Yöntemleri ile Analizi

Murat Kemal KELEŞ¹ , Duygu ALACA^{2*}

¹ Assoc. Prof. Dr., Isparta University of Applied Sciences, Keçiborlu Vocational School, Department of Transportation Services, Civil Air Transportation Management Program, Isparta, Türkiye

² Science Specialist, Sivas Cumhuriyet University, Institute of Social Sciences, Sivas, Türkiye

Geliş Tarihi/Received: 21.02.2023

Doi: 10.31200/makuubd.1254624

Kabul Tarihi/Accepted: 10.03.2023

Araştırma Makalesi/Research Article

ÖZET

Dijital teknolojilerin hızla gelişmesi toplumsal yapılarda köklü reformlar yapmış ve bireylerin iş yapma şekilleri, iletişim biçimleri, alışveriş yapma alışkanları, sosyalleşme biçimleri ve eğlence alışkanlıkları gibi çok sayıda unsorda değişikliklere neden olmuştur. Bu süreçte rakiplerine karşı üstünlük sağlamak isteyen işletmeler, dijital teknolojileri kullanarak dijital ortamlarda farklı ve yeni satış, tanıtım ve pazarlama stratejileri geliştirerek, dijital pazarlama teknolojilerini en etkin şekilde kullanmak yönünde politikalar üretmeye başlamışlardır. Bu çalışmanın amacı işletmeler açısından oldukça önemli olan dijital pazarlama teknolojilerinin seçimini etkileyen ana ve alt faktörlerin önem derecelerine göre bir işletmenin kullanabileceği dijital pazarlama teknolojisi alternatiflerini sıralamak ve en uygununu belirlemektir. Çalışmada çok kriterli karar verme yöntemlerinden PIV ve CODAS yöntemleri kullanılmıştır. Verilerin analizleri sonucunda, en uygun dijital pazarlama teknolojisi alternatifi “yapay zekâ” olarak belirlenirken son sırayı “büyük veri” alternatifi almıştır. Ayrıca PIV, CODAS ve COPRAS yöntemlerinin aynı sıralama sonuçlara ulaştığı gözlemlenmiştir.

Anahtar kelimeler: Dijital Pazarlama, Dijital Pazarlama Teknolojileri, PIV Yöntemi, CODAS Yöntemi, Teknoloji Yönetimi.

Analysis of Digital Marketing Technologies with PIV and CODAS Methods

ABSTRACT

The rapid development of digital technologies has made radical reforms in social structures and has caused changes in many factors such as the way individuals do business, communication

styles, shopping habits, socialization styles and entertainment habits. In this process, businesses, which would like to gain an edge over their competitors, have started to produce policies to use digital marketing technologies in the most effective way by developing different and new sales, promotion and marketing strategies in digital environments by using digital technologies. The aim of this study is to list the digital marketing technology alternatives that a business can utilise according to the importance of the main and sub-factors that affect the selection of digital marketing technologies, which are very important for businesses, and to determine the most appropriate one. PIV and CODAS methods, which are multi-criteria decision-making methods, were used in the study. As a result of the analysis of the data, the most suitable digital marketing technology alternative was determined as "artificial intelligence", while the "big data" alternative took the last place. It was also observed that PIV, CODAS and COPRAS methods achieved the same ranking results.

Keywords: Digital Marketing, Digital Marketing Technologies, PIV Method, CODAS Method, Technology Management.

1. GİRİŞ

Dijital teknolojiler, Bilgi Teknolojisi Çağı'nda yoğun olarak kullanılmaktadır. Teknolojinin hızlı değişimi, toplumların yapısında köklü ve büyük değişiklikler olmasına yol açar. Teknoloji tabanlı değişimler bilgi toplumuna geçişi hızlandırmaktadır (Kaya & Ündil, 2022, s.117). Günümüzde sosyal dönüşüm, dijital teknolojilerin gelişmesi ile hızlanmıştır. Bireylerin iş yapma şekilleri, iletişim biçimleri, alışveriş yapma alışkanları, sosyalleşme biçimleri, eğlence alışkanlıkları gibi çok sayıda unsur sosyal dönüşüm içinde değişime uğramıştır. Söz konusu değişim, kitle iletişiminden bireyler arası iletişime kadar yeni kanallar açılmasına neden olmuş, bu da müşteri/firma-marka iletişim ve etkileşim yeni yönelimleri ortaya çıkarmıştır. Dijital ortamlarda satış, tanıtım ve pazarlama faaliyetlerini sürdüren işletmeler de bu değişim ortamında yeni pazarlama stratejileri geliştirerek, dijital pazarlama teknolojilerini en etkin şekilde kullanmak yönünde politikalar üretmeye başlamışlardır (Doğan, 2021, s.124).

Dijital pazarlama genel anlamda, başta müşteriler olmak üzere bütün paydaşlar için değer oluşturma, değer verme, karşılıklı etkileşim içinde olma ve iletişim kurma vb. konularda dijital teknolojiler sayesinde süreçlerin oluşturularak faaliyetlerin kolaylaştırılması şeklinde ifade edilebilir. Dijital pazarlama ile teknoloji ve dijital kanallar etkin kullanılarak işletmelerin ve tüketicilerin ürün ve hizmetleri pazarlanmakta ve tanıtılmakta, müşteriler işletmenin

ürünlerine çekilebilmekte ve elde tutulabilmektedir. Dijital pazarlama, elektronik cihazları ve dijital bilgi ve iletişim teknolojilerini etkin kullanan müşterilerle, iş ortaklarının, işletmelerin etkileşime rahatlıkla geçebildiği bir pazarlama faaliyetidir (Gedik, 2020, s.65). Hızla gelişen dünyada dijital pazarlamanın gücünü kullanan işletmeler rakipleriyle olan rekabetlerinde daha avantajlı bir konuma gelmektedir. (Gökşin, 2018, s.7). Bu çerçeveden bakıldığında işletmeler rakiplerine üstünlük sağlamak için dijital pazarlama teknolojilerini, dijital kanalları doğru ve etkin kullanmalıdır. Söz konusu teknolojileri kullanabilecek insan kaynağını da istihdam etmelidirler.

Bu çalışmada Mukul ve diğerlerinin (2019) dijital pazarlama teknolojilerini değerlendirdikleri çalışmanın verileri kullanılacaktır. Mukul vd. (2019) dijital pazarlama teknolojilerini Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV) yöntemlerinden AHP (Analitik Hiyerarşi Prosesi) ve COPRAS (COmplex PROportional ASsessment) yöntemleriyle değerlendirmişlerdir. AHP yöntemiyle değerlendirme kriterlerinin önem derecelerini bulmuşlar, dijital pazarlama teknoloji alternatiflerini de COPRAS yöntemiyle sıralamışlardır.

Bu çalışmada beş adet dijital pazarlama teknolojisi alternatifi (yapay zekâ, büyük veri, artırılmış/sanal gerçeklik, makine öğrenimi, nesnelerin interneti) analiz edilmiştir. Dijital pazarlama teknolojisi alternatiflerinin değerlendirme faktörleri, üç ana değerlendirme kriterinden (müşteri, şirket, Pazar) oluşmaktadır. Her ana kritere ait üçer tane (sırasıyla; müşteri memnuniyeti, müşteri sadakâti, ürün/hizmetin aynı anda erişilebilirliği, şirket imajı (marka değeri), promosyonlar, sosyal medya kullanımı, pazardaki rekabetçi konum, rakiplerle etkileşim, pazar büyüklüğü) olmak üzere dokuz alt kriter bulunmaktadır. Bu bilgiler çerçevesinde çalışmanın amacı da dijital pazarlama teknolojilerini güncel ÇKKV yöntemleri olan PIV (Proximity Indexed Value) ve CODAS (Combinative Distance-based Assessment) yöntemleri ile değerlendirmek, analiz sonuçlarını da Mukul ve diğerlerinin (2019) yapmış oldukları çalışmanın sonuçlarıyla karşılaştırmaktır.

PIV yöntemi, daha önce birçok çalışmada kullanılmış olan TOPSIS yönteminin ters sıralama problemine çözüm oluşturması bakımından; CODAS yöntemi ise ayrı iki uzaklık (Öklidyen ve Taxicab) yöntemini ele alarak çözüme ulaşması bakımından problemin çözümüne entegre edilmiştir. Seçilen bu yöntemlerin problemin yapısına uygunluğu ve çözüm aşamalarında da kullanım kolaylığı sağlaması tercih sebebi olmuştur. Bu çalışmada iki farklı yöntem ile değerlendirme yapmanın daha tutarlı ve güvenilir sonuçlar vermesi hedeflenmiştir.

Çalışmada öncelikle dijital pazarlama konusuyla ilgili yapılan çalışmalar ile PIV ve CODAS yöntemlerinin uygulandığı çalışma örneklerinin olduğu literatür araştırması bölümü verilmiştir. Devam eden aşamada sırasıyla PIV ve CODAS yöntemlerinin metodolojisi formüller eşliğinde adım adım anlatılmıştır. Uygulama kısmında Mukul ve diğerlerinin (2019) dijital pazarlama teknolojilerini AHP ve COPRAS yöntemleriyle analiz ettikleri çalışmadaki verilerin PIV ve CODAS yöntemleriyle uygulaması bulunmaktadır. Son kısımda ise yapılan analizlerin sonuç ve değerlendirmeleri verilmiştir.

2. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Literatür araştırması kısmında öncelikle dijital pazarlama konusunda yapılan güncel çalışmalardan örnekler verilmiştir.

Kaya ve Ündil (2022) çalışmalarında dijital pazarlama konusunu kavramsal bir bakış açısından ele almışlar ve ülkelerin ekonomileri için son derece önemli olan işletmelere rehberlik etmeyi amaçlamışlardır. Bu bağlamda, pazarlama fonksiyonlarının işletmeler açısından önemini ve etkisini tarihsel süreçlerle incelenmişlerdir. Hartanto vd. (2022) turizm sektöründe sosyal medya verilerini kullanarak dijital pazarlama üzerine bir çalışma yapmışlardır. Rejang Lebong Regency bölgesinde turistik cazibe merkezlerine yönelik olarak geliştirilen dijital pazarlama uygulamasının sonuçlarını değerlendirmişlerdir. Tarig vd. (2022) yapmış oldukları çalışmada, Birleşik Arap Emirlikleri'nde bilgi teknoloji sektöründe dijital pazarlama yeteneklerinin organizasyonel ustalık üzerindeki etkilerini Yapısal Eşitlik Modeliyle incelemişlerdir. Kölgeliler ve Bayrakçı (2022), dijital pazarlama bağlamında Aydın Adnan Menderes Üniversitesinde okuyan öğrencilerin internet ortamında çevrim içi durumlardaki şikâyet etme davranışlarını değerlendirmişlerdir. Üniversite öğrencilerinin şikâyetvar.com sitesini kullanarak şikâyet bildirimlerinde buldukları ve en fazla şikâyetin teknolojik ürün veya hizmetler ürün grubu için olduğu ortaya çıkmıştır. Mehralian ve Khazae (2022) çalışmalarında, İran Tahran'da faaliyet gösteren işletmelerin pazarlama ve bilgi teknoloji yöneticilerinin görüşlerini alarak müşteri ilişkileri yönetiminin aracı rolünün, dijital pazarlamanın COVID-19 salgını sırasında mikro, küçük ve orta ölçekli işletmelerin iş performansı üzerindeki etkisini Yapısal Eşitlik Modeli kullanarak araştırmışlardır. Yaman (2022) çalışmasında, yeni medyanın değişim göstermesi ile güncel olan ekonomi ve politik işleyişi araştırmış ve dijital pazarlamayı neo-liberalizm çerçevesinde incelemiştir. Çalışmada literatür incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Daud vd. (2022), dijital finans, dijital pazarlama ve dijital ödeme değişkenlerinin finans performans üzerindeki etkisini Yapısal Eşitlik

Modellemesiyle analiz etmişlerdir. Endonezya'nın Banten eyaletindeki 190 KOBİ üzerinde bir uygulama yapmışlardır. Karaman ve Aykın (2021) çalışmalarında, Scopus veri tabanında 1985-2021 yılları arasında yayınlanan dijital pazarlama konulu 469 yayının bibliyometrik verilerini kullanarak dijital pazarlama alanındaki eğilimleri ortaya çıkarmak amacıyla sosyal ağ analizi yapmışlardır. Zengin ve Turan (2021), betimsel analiz tekniğini kullanarak Kocaeli'de faaliyet gösteren turizm belgesi olan dokuz adet otelin yöneticisi ile görüşmüşlerdir. Pandeminin turizm sektörüne etkileri ve bu süreçte dijital pazarlamanın konaklama sektörüne etkisini incelemişlerdir. Doğan (2021) çalışmasında, “Trendyol ve Morhipo” siteleri üzerinde içerik analizi yaparak pazarlama iletişimde arama motorlarının kullanım tekniklerinden Arama Motoru Optimizasyonu ve Arama Motoru Pazarlamasının nasıl kullanıldığı ve ne olduğunu analiz etmişlerdir. Dunakhe ve Panse (2021), Scopus veri tabanındaki (2012-2020) yılları arasında yapılan yayınları tarayarak “dijital pazarlamanın etkisi” konulu literatürü gözden geçirmişlerdir. Bu konuda başlangıç noktası görevi görmeyi ve dijital pazarlama alanında var olan ilgili araştırma boşluklarını ortaya çıkarmayı amaçlamışlardır. Zengin (2021), çalışmasında dijital pazarlama alanındaki yeni kavramlardan olan “hiper kişiselleştirme”yi tanımlamak amacıyla, Amazon firması tarafından oluşturulan kişiselleştirme öneri motoru üzerinde betimsel bir analiz yapmıştır. Zeren ve Kaya (2020) çalışmalarında dijital pazarlama konusuyla ilgili ulusal yayınları sistematik bir literatür taramasıyla incelemişlerdir. Ulusal Tez Merkezini ve TR Dizinini tarayarak, anahtar kelimelerinde veya özetinde dijital pazarlama kavramları geçen çalışmalar kapsamında bibliyometrik analiz yapmışlardır. Yücel ve İnan (2020) nöropazarlama analiz yöntemlerinden olan “Eye Tracking Analiz” yöntemini turizm sektöründe uygulamışlardır. Çalışmada, Elâzığ'da faaliyet gösteren 4 yıldız ve üzeri otellerde dijital pazarlamanın etkin olarak kullanılma düzeyinin ölçümünü yapmışlardır. Tan ve Armutcu (2020) çalışmalarında dijital pazarlama ve politik pazarlama kavramlarını açıklamış dijital pazarlamanın politik pazarlama alanına katkılarını detaylı olarak incelemişlerdir. Çalışmada, Türkiye'de 24 Haziran 2018 tarihinde yapılan genel seçimlerde seçmenlerden en fazla oyu alan iki siyasi partinin politik dijital pazarlama kanallarını kullanma yöntemlerini içerik analizi ile değerlendirmişlerdir. Gedik (2020) yapmış olduğu çalışmada, dijital pazarlamayı geniş bir çerçeveye ele almış, işletme yöneticilerine faydalı olması için dijital pazarlama kanallarını, dijital pazarlamanın avantajlarını ve dijital pazarlama stratejilerini detaylı bir şekilde açıklamışlardır. Köse ve Yengin (2018), günümüzdeki dijital ve fijital uygulamaların, reklam, pazarlama ve halkla ilişkiler alanlarına katkıları, faydaları, entegre süreci konularını araştırmışlardır. Çalışma kapsamında yapılan uygulama sonucunda fijital pazarlamanın

içeriklerine, bireylerin kolayca adapte olabileceği ve söz konusu uygulamaların tüketime olumlu yönde katkı sağlayacağı görülmüştür.

Literatür araştırmasının bu kısmında, çalışmada kullanılan PIV yönteminin uygulandığı çalışma örneklerine yer verilmiştir. Söz konusu çalışmalardan örnekler, Tablo 1’de görülmektedir.

Tablo 1. Literatür araştırması

Çalışmanın yazarı/yazarları	Çalışmanın uygulama alanı	Uygulanan metod/lar
PIV YÖNTEMİ İLE YAPILAN ÇALIŞMALARDAN ÖRNEKLER		
Yılmaz ve Ecemiş (2022)	İnsanların, dijital pazarlama tekniklerini sıklıkla kullanan akış platformlarına yönelik tercihlerini hangi faktörlerin etkilediğinin belirlenmesi	CRITIC, CODAS ve PIV
Erdoğan (2022)	BİST’te işlem gören dokuz mevduat bankasına ait 2016-2020 tarihleri arasındaki finansal performansın ölçülmesi	AHP-SD ve PIV
Yurttadur ve Taşçı (2022)	Türkiye’de faaliyet gösteren altı adet katılım bankasının 2019-2021 yılları dönemindeki finansal performansın ölçülmesi	PIV
Saluja (2022)	Sayısal bir örnek üzerinde PIV yönteminin geliştirilerek IPIV yönteminin tanıtılması	PIV ve IPIV
Trung vd. (2022)	On altı adet çelik tormalama testi verilerinin PIV ve RAFSI yöntemleriyle analiz edilerek sonuçların karşılaştırılması	PIV ve RAFSI
Choudhary ve Mishra (2022)	Endüstri 4.0’ın uygulanmasını kolaylaştıran kritik başarı sağlayıcıların belirlenmesi ve analiz edilmesi	Bulanık AHP – CoCoSo ve PIV
Ersoy (2021)	Karar matrisinde negatif veriler olması durumunda PIV yönteminin nasıl uygulanacağına dair bir örnek çalışma	PIV
Trung (2021)	Yirmi yedi deneyden oluşan Taguchi yöntemiyle tasarlanmış deneysel matrisindeki veriler baz alınarak sert tormalama sürecinde çıktı olarak belirlenen yüzey pürüzlülüğü, yanak aşınması ve yuvarlaklık hatasının karşılaştırılması	TOPSIS ve PIV
Biswas ve Anand (2020)	Dünya Bankası’nın Lojistik Performans Endeksi verilerine göre G7 ve BRICS ülkelerini karşılaştırılmıştır. G7 grubu ülkelerinin BRICS grubu ülkelerden daha rekabetçi olduğu tespit edilmiştir	PSI ve PIV
Ulutaş ve Karaköy (2019)	Avrupa Birliğinde olan ülkelerin lojistik performans endeks verilerine göre değerlendirilmesi	CRITIC-SWARA ve PIV
Khan vd. (2019)	E-öğrenme web sitelerinin seçimi ve sıralanmasına yönelik bir uygulama	PIV AHP-VIKOR-WEDBA-COPRAS
CODAS YÖNTEMİ İLE YAPILAN ÇALIŞMALARDAN ÖRNEKLER		
Çınaroğlu (2022)	Bireysel emeklilik şirketlerinin performans analizi	Entropi - EDAS - CODAS
Eşiyok ve Demircioğlu (2022)	OECD üyesi 20 ülkenin Endüstri 4.0 düzeylerinin analizi üzerine bir uygulama	CRITIC ve CODAS
Baki (2022)	Bulut hizmet sağlayıcılarının seçimi yapılmıştır. İki aşamadan oluşan hibrit bir yaklaşım önerilmiştir.	ROC ve CODAS
Duran ve Soydan (2022)	2021 yılına ait Küresel İnovasyon İndeksi verilerini kullanarak OECD üyesi ülkelerin inovasyon performanslarının analizlerinin yapılması	Entropi - CODAS - WASPAS ve PSI
Bayram (2022)	Türkiye’de faaliyet gösteren özel sermayeli bankaların finansal performanslarının incelenmesi	SWARA ve CODAS
Wei vd. (2021)	Yeşil tedarikçi seçiminin yapılması	CODAS
Keleş vd. (2021)	Ulaşımında havayolunu tercih eden yolcuların gözüyle Denizli Çardak, Uşak ve Isparta Süleyman Demirel Havalimanlarının performansının değerlendirilmesi	CODAS – ARAS- Bulanık SWARA- Bulanık ARAS- Bulanık CODAS
Arslan ve Ayvaz (2021)	İstanbul ili Türk Polis Teşkilatı’nda görev yapan emniyet personellerinin performans değerlendirilmesi	AHP ve CODAS
Ulutaş (2020)	Doğu Anadolu bölgesinde gıda sektöründe faaliyet gösteren bir işletme için en uygun kargo firmasının seçilmesi	SWARA ve CODAS
Özdağoğlu vd. (2020)	Sağlık sektöründe bir laboratuvar için gerekli olan biyokimya hormon cihazı alternatiflerinin değerlendirilmesi	SWARA – WSM ve CODAS
Saygın ve Kundakçı (2020)	OECD üyesi 36 ülkenin belirli sağlık kriterleri açısından analizi	SWARA - WASPAS ve CODAS
Laha ve Biswas (2019)	Hindistan’da faaliyet gösteren 10 adet bankaya ait finansal performans analizinin yapılması	Entropi ve CODAS
Badi vd. (2017)	Libya Demir Çelik şirketi için tedarikçi seçim değerlendirmesi	CODAS

3. METODOLOJİ

Bu bölümde araştırmada kullanılan ÇKKV yöntemlerine ve metodolojik süreçlerine yer verilmiştir. Bu bağlamda PIV ve CODAS yöntemi aşağıda tüm işlem aşamaları ile birlikte incelenmiştir. Bu çalışmada kullanılan her iki yöntemde de doğrusal normalizasyon tekniği kullanılmıştır.

3.1. PIV Yöntemi

Mufazzal ve Muzakkir tarafından (2018) yılında literatüre kazandırılan PIV yöntemi, bir ÇKKV yöntemidir. Yönteme göre, karar alternatifleri arasından skoru ideal çözüme en yakın olan alternatif en iyi alternatiftir (Erdoğan, 2022, s.99). Yöntemin uygulama adımları şu şekildedir (Mufazzal & Muzakkir, 2018, ss.430-431; Demir & Arslan, 2021, ss.424-425):

Adım 1: Karar probleminde yer alan mevcut alternatifler A_i ($i = 1, 2, \dots, m$) ve değerlendirme kriterleri C_j ($j = 1, 2, \dots, n$) tanımlanır.

Adım 2: Karar matrisi oluşturulur. Eşitlik 1’de “ X ” karar matrisi görülmektedir.

$i = 1, 2, 3, \dots, m$ (i=alternatifler, m= Alternatif sayısını simgelemektedir)

$j = 1, 2, 3, \dots, n$ (j=kriterler, n= Kriter sayısını simgelemektedir)

x_{ij} : j. kriter açısından i. alternatifin sahip olduğu değer

$$X = [x_{ij}]_{m \times n} = \begin{bmatrix} x_{11} & x_{12} & \dots & x_{1n} \\ x_{21} & x_{22} & \dots & x_{2n} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ x_{m1} & x_{m2} & \dots & x_{mn} \end{bmatrix} \quad (1)$$

Adım 3: Karar matrisi normalize edilir. Eşitlik 2 kullanılarak normalize işlemi yapılır.

$$t_{ij} = \frac{x_{ij}}{\sum_{i=1}^m x_{ij}} \quad (2)$$

Adım 4: Ağırlıklı normalize edilmiş karar matrisinin oluşturulması. Eşitlik 3 yardımıyla ağırlıklı normalize karar matrisi elde edilir.

$$u_{ij} = w_j \times t_{ij} \quad (3)$$

$w_j = j. kriterin ağırlığı$

Adım 5: Ağırlıklı yakınlık indeksinin (z_{ij} 'nin) Eşitlik 4 kullanılarak oluşturulması.

$$z_{ij} = \begin{cases} u_{max} - u_{ij} & (\text{fayda nitelikli değer}) \\ u_{ij} - u_{min} & (\text{maliyet nitelikli değer}) \end{cases} \quad (4)$$

Adım 6: Genel yakınlık değerlerinin (d_i 'nin) Eşitlik 5 kullanılarak belirlenmesi.

$$d_i = \sum_{j=1}^n z_{ij} \quad (5)$$

Adım 7: Bir önceki adımda hesaplanan d_i değerlerinden en küçük d_i değerine sahip olan alternatif en az sapmayı göstereceği için en uygun alternatif olarak belirlenmiş olur.

3.2. CODAS Yöntemi

CODAS (Combinative Distance-based Assessment) yöntemi, Ghorabae ve diğerlerinin (2016) literatüre katkı sağlamış oldukları bir ÇKKV yöntemidir. Negatif ideal çözüme olan uzaklığın dikkate alındığı bir yöntem olmakla birlikte bu uzaklığın bulunabilmesinde ise Öklidyen ve Taxicab uzaklıklarını temel almaktadır (Badi vd., 2018, s.4). Yöntemin çözümü 7 adımda özetlenebilir:

Adım 1: İlk adımda karar matrisi oluşturulur. Eşitlik (1)'de karar matrisi (X) gösterilmiştir. Matriste, $x_{ij} \geq 0$ eşitliği mutlaka sağlanmış olmalıdır.

Adım 2: Karar matrisi normalize edilir. Doğrusal normalizasyon kullanılarak Eşitlik (6) ile normalize karar matrisi (t_{ij}) elde edilmiştir.

$$t_{ij} = \frac{x_{ij}}{\sum_{i=1}^m x_{ij}} \quad (6)$$

Adım 3: Ağırlıklandırılmış normalize karar matrisi (u_{ij}) Eşitlik (7) ile bulunmaktadır. Bu çalışmada kriter ağırlıkları (w_j) için Mukul ve diğerlerinin (2019) makalesinden faydalanılmıştır.

$$u_{ij} = t_{ij}w_j \quad (7)$$

Adım 4: Negatif - ideal çözüm (NIS) Eşitlik (8) ile hesaplanır.

$$ns_j = \min(u_{ij}) \quad (8)$$

Bu adımda, tüm kriterler için negatif-ideal çözüme en uzak mesafede yer alan alternatif optimal alternatif olarak bilinir (Dahooei vd., 2018, s.176).

Adım 5: Her bir alternatif için Öklidyen uzaklık (O_i) ve Taxicab uzaklık (C_i) değerlerini Eşitlik (9) ve (10) kullanılarak elde edilir.

$$O_i = \sqrt{\sum_{j=1}^m (u_{ij} - ns_j)^2} \quad (9)$$

$$C_i = \sum_{j=1}^m |u_{ij} - ns_j| \quad (10)$$

Adım 6: Göreceli değerlendirme matrisi Eşitlik (11) ve (12) ile hesaplanır. Bu aşamada her bir alternatifin bir diğer alternatiflere olan Öklidyen ve Taxicab uzaklıkları değerlendirmeye alınır.

$$R_\alpha = [h_{ik}]_{m \times m} \quad (11)$$

$$h_{ik} = (O_i - O_k) + (\omega(O_i - O_k) \times (C_i - C_k)) \quad (12)$$

Eşitlik 12’de bulunan ω , bir eşik fonksiyonunu ifade eder. Karar alternatifleri arasındaki O_i mesafelerinin eşitliğini belirtmek amacıyla kullanılır ve bu değer (ω) Eşitlik (13) ile gösterilmiştir.

$$\omega(x) = \begin{cases} 0, & |x| < \tau \text{ ise,} \\ 1, & |x| \geq \tau \text{ ise,} \end{cases} \quad (13)$$

Eşitlik (13)’te gösterilen τ değeri bir eşik parametresidir. Karar vericiler tarafından belirlenmekte olan bu parametrenin 0,01 ve 0,05 arasında bir değer olması önerilmiştir (Ghorabae vd., 2016, s.30). Eğer karşılaştırılan iki alternatifin Öklidyen uzaklıkları arasındaki fark τ ’ den küçükse, bu alternatifler Taxicab uzaklıklarına göre kıyaslanır (Bu çalışmada τ değeri 0,02 alınmıştır.).

Adım 7: Değerlendirme skorlarının (AS_i) Eşitlik (14) kullanılarak bulunur.

$$AS_i = \sum_{k=1}^m h_{ik} \quad (14)$$

Bütün alternatifler için elde edilen değerlendirme skorları (AS_i) büyükten küçüğe doğru sıralanır. En yüksek değer bulduğu alternatif, en iyi alternatif olarak seçilir.

4. UYGULAMA

Mukul vd. (2019), dijital pazarlama teknolojilerini AHP ve COPRAS yöntemleriyle değerlendirmişlerdir. Dijital pazarlama teknolojilerinin seçim kriterlerini, literatür taraması ve uzman görüşleri doğrultusunda üç ana kriter, her ana kriter için de üçer adet alt kriter olarak

belirlemişlerdir. Belirlenen ana ve alt kriterlerin ağırlıklarını AHP yöntemiyle bulmuşlardır. Bulunan ağırlıklar dijital pazarlama teknolojileri alternatiflerini belirlemek üzere COPRAS yöntemine entegre edilmiştir. COPRAS yöntemiyle de dijital pazarlama teknolojileri alternatifleri sıralanmıştır. Bu çalışmada Mukul ve diğerlerinin (2019) yapmış oldukları çalışmadaki veriler kullanılarak hem PIV hem de CODAS yöntemleriyle dijital pazarlama teknolojileri tekrar analiz edilmiş ve Mukul ve diğerlerinin (2019) sonuçlarıyla karşılaştırılmıştır. Kullanılan alternatif ve kriterler ve bunlara ait veriler de yine aynı çalışmadan alınmıştır. Çalışmada kullanılan ana ve alt kriterler ve dijital pazarlama teknoloji alternatifleri şu şekildedir (Mukul vd., 2019, ss.40-41):

Tablo 2’de görüldüğü üzere dijital pazarlama teknolojilerini değerlendirmede “Müşteri”, “Şirket” ve “Pazar” olmak üzere üç ana kriter kullanılmıştır. “Müşteri” ana kriterinin alt kriterleri “Müşteri memnuniyeti”, “Müşteri sadakâti”, “Ürün/hizmetin aynı anda erişilebilirliği”; “Şirket” ana kriterinin alt kriterleri “Şirket imajı (marka değeri)”, “Promosyonlar”, “Sosyal medya kullanımı” ve “Pazar” ana kriterinin alt kriterleri de “Pazardaki rekabetçi konum”, “Rakiplerle etkileşim” ve “Pazar büyüklüğü” şeklindedir. Söz konusu ana ve alt kriterlere ait kriter kodları, kriter isimleri ve kriter ağırlıkları Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Dijital pazarlama teknolojilerini değerlendirme faktörleri

Kriter Kodu	Kriter Adı	Kriter Ağırlıkları
K1	Müşteri	
K1a	Müşteri memnuniyeti	0,304
K1b	Müşteri sadakati	0,257
K1c	Ürün/hizmetin aynı anda erişilebilirliği	0,073
K2	Şirket	
K2a	Şirket imajı (marka değeri)	0,165
K2b	Promosyonlar	0,028
K2c	Sosyal medya kullanımı	0,068
K3	Pazar	
K3a	Pazardaki rekabetçi konum	0,071
K3b	Rakiplerle etkileşim	0,026
K3c	Pazar büyüklüğü	0,009

Tablo 3’te dijital pazarlama teknoloji alternatifleri görülmektedir. Bir şirket için rekabet gücünü artırabilmesi için kullanabileceği beş adet dijital pazarlama teknolojileri alternatifi değerlendirmeye alınacaktır.

Tablo 3. Dijital pazarlama teknolojileri alternatifleri

Alternatif Kodu	Alternatif Adı
A1	Yapay Zekâ
A2	Büyük Veri
A3	Artırılmış/Sanal Gerçeklik
A4	Makine Öğrenimi
A5	Nesnelerin İnterneti

PIV ve CODAS yöntemlerinin çözümleri sırası ile incelenmiştir.

4.1. PIV Yöntemi ile Elde Edilmiş Bulgular

PIV yönteminde ilk olarak karar matrisi verilerine Eşitlik 2 uygulanarak normalizasyon işlemleri yapılmıştır.

Normalizasyon işlemi yapıldıktan sonra normalize karar matris verileri ile kriter ağırlıkları çarpılarak (Eşitlik 3) Ağırlıklandırılmış Normalize Karar Matrisi elde edilir. Aşağıda Tablo 4 ile gösterilmiştir. Tablo 4'te gösterilen matris Mukul ve diğerlerinin 2019 yılında yapmış oldukları çalışmadan alınmıştır (Mukul vd., 2019, s.46).

Tablo 4. Ağırlıklandırılmış normalize karar matrisi

	K1a	K1b	K1c	K2a	K2b	K2c	K3a	K3b	K3c
A1	0,184	0,238	0,021	0,094	0,002	0,018	0,021	0,019	0,004
A2	0,026	0,048	0,007	0,056	0,016	0,041	0,035	0,003	0,006
A3	0,184	0,048	0,035	0,056	0,007	0,029	0,049	0,013	0,003
A4	0,079	0,048	0,035	0,056	0,007	0,029	0,021	0,008	0,003
A5	0,132	0,048	0,049	0,094	0,020	0,029	0,021	0,008	0,004

Yöntemin 5. adımında Ağırlıklı Yakınlık İndeksi (Eşitlik 4) hesaplanmıştır. Bu aşamadan önce fayda ve maliyet yönlü kriterler için maksimum ve minimum değerler bulunmuştur. Bu değerlerden faydalanarak Ağırlıklı Yakınlık İndeksi değerleri bulunmuş ve Tablo 5 ile gösterilmiştir.

Tablo 5. Ağırlıklı yakınlık indeksi

	K1a	K1b	K1c	K2a	K2b	K2c	K3a	K3b	K3c
A1	0	0	0,028	0	0,018	0,023	0,028	0	0,001
A2	0,158	0,19	0,042	0,038	0,004	0	0,014	0,016	0,003
A3	0	0,19	0,014	0,038	0,013	0,012	0	0,006	0
A4	0,105	0,19	0,014	0,038	0,013	0,012	0,028	0,011	0
A5	0,052	0,19	0	0	0	0,012	0,028	0,011	0,001

Yönteme ait son aşamada her bir alternatif için Genel Yakınlık Değerleri Eşitlik 5 yardımı ile hesaplanmıştır. Bulunan değerler içerisinde en küçük değere sahip olan alternatif en yüksek skoru ifade etmekte ve 1. sırada yer almaktadır. Tablo 6 ile bu değerler gösterilmiştir.

Tablo 6. Genel yakınlık değerleri ve performans sıralamaları

	d_i	Sıralamalar
A1	0,098	1
A2	0,465	5
A3	0,273	2
A4	0,411	4
A5	0,294	3

Tablo 6’da da görüldüğü üzere PIV yöntemi ile yapılan analiz sonuçlarına göre A1 alternatifi “0,098” değeri ile 1. sırada yer almaktadır. Yani PIV yöntemine göre en uygun dijital pazarlama teknolojisi “Yapay Zekâ” olarak bulunmuştur.

4.2. CODAS Yöntemi ile Elde Edilmiş Bulgular

CODAS yöntemi adımlarında PIV yönteminde olduğu gibi öncelikle oluşturulmuş olan karar matrisi normalize edilmiştir. Elde edilen değerler yine kriter ağırlıkları ile çarpılarak Ağırlıklı Normalize Karar Matrisi oluşturulmuş olur. Sonrasında Eşitlik 8 kullanılarak Negatif İdeal Çözüm (ns_j) değerleri hesaplanmış ve elde edilen sonuçlar Tablo 7 ile gösterilmiştir.

Tablo 7. Ağırlıklandırılmış normalize karar matrisi

	K1a	K1b	K1c	K2a	K2b	K2c	K3a	K3b	K3c
A1	0,184	0,238	0,021	0,094	0,002	0,018	0,021	0,019	0,004
A2	0,026	0,048	0,007	0,056	0,016	0,041	0,035	0,003	0,006
A3	0,184	0,048	0,035	0,056	0,007	0,029	0,049	0,013	0,003
A4	0,079	0,048	0,035	0,056	0,007	0,029	0,021	0,008	0,003
A5	0,132	0,048	0,049	0,094	0,020	0,029	0,021	0,008	0,004
ns_j	0,026	0,048	0,007	0,056	0,002	0,018	0,021	0,003	0,003

Eşitlik 9 ve 10 ile Öklidyen uzaklık (O_i) ve Taxicab uzaklık (C_i) değerleri hesaplanır. Bu değerler Tablo 8 ile gösterilmiştir.

Tablo 8. Öklidyen ve taxicab uzaklıkları

	O_i	C_i
A1	0,251	0,417
A2	0,030	0,054
A3	0,164	0,24
A4	0,061	0,102
A5	0,122	0,221

Eşitlik 11 ve 12 kullanılarak göreceli değerlendirme matrisi hesaplanmış ve bulunan değerler Tablo 9 ile aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 9. Göreceli değerlendirme matrisi

	A1	A2	A3	A4	A5
A1	0	0,584	0,264	0,505	0,325
A2	-0,584	0	-0,32	-0,079	-0,259
A3	-0,264	0,32	0	0,241	0,061
A4	-0,505	0,079	-0,241	0	-0,18
A5	-0,325	0,259	-0,061	0,18	0

Yöntemin son aşamasında Eşitlik 14 ile AS_i değerleri hesaplanmış ve bulunan bu değerler ile performans sıralamaları elde edilmiş olur. Tablo 10 ile gösterilmiştir.

Tablo 10. Değerlendirme sonuçları ve sıralamalar

	AS_i	Sıralamalar
A1	1,678	1
A2	-1,242	5
A3	0,358	2
A4	-0,847	4
A5	0,053	3

Yöntemin sonuçlarına göre 1. sırada “1,678” değeri ile A1 kodlu alternatif yer almaktadır. Onu sırasıyla A3, A5, A4 ve A2 alternatifleri takip etmiştir. Sonuç olarak CODAS yönteminin değerlendirme sonuçları ile “Yapay Zekâ” alternatifi en uygun dijital pazarlama teknolojisi olarak ilk sırayı almıştır.

Araştırma sonucunda bulunan veriler, Mukul ve diğerlerinin (2019) analizlerine ait sonuçlar ile de karşılaştırılmış ve bu kıyasa Tablo 11’de yer verilmiştir.

Tablo 11. Alternatiflerin yöntemlere göre skorlarının karşılaştırmaları

	COPRAS	PIV	CODAS
A1	1	1	1
A2	5	5	5
A3	2	2	2
A4	4	4	4
A5	3	3	3

Tablo 11’de görüldüğü üzere bu çalışmada kullanılan ÇKKV yöntemleriyle (PIV ve CODAS) yapılan değerlendirme sonuçları birebir aynı çıkmıştır. Ek olarak Mukul ve diğerlerinin (2019) COPRAS yöntemini kullandıkları analizle de PIV ve CODAS yöntemi ile

yapılan analiz sonuçları aynı çıkmıştır. Kullanılan üç yöntemde de A1 kodlu “Yapay Zekâ” alternatifi en uygun dijital pazarlama teknolojisi olarak ilk sırada yer alırken son sırada bulunan A2 kodlu “Büyük Veri” alternatifi dijital pazarlama teknolojilerinde en az tercih edilen alternatif olmuştur. Her üç yöntemde oluşan alternatif sıralaması da: A1, A3, A5, A4 ve A2 şeklindedir.

5. SONUÇLAR

Teknolojinin değişim ve yenilenme hızı gün geçtikçe daha da hızla artmaktadır. Teknolojinin değişim hızının artmasına paralel olarak pazarlama sektöründe de değişimler meydana gelmiştir. Bu değişim sadece işletmelerin pazarlama stratejilerini, iş modellerini, rekabet kabiliyetlerini değil aynı zamanda tüketici davranışlarını da etkilemektedir. Dijitalleşmeyle birlikte pazarlama sektöründe dijital pazarlama teknolojileri öne çıkmıştır. Dijital teknolojilerin pazarlamada kullanılması sayesinde işletmeler müşterileriyle daha etkili bir iletişim ve sistemli bir ilişki kurabilir hale gelmiştir. Dijital kanalları etkili kullanabilen işletmeler müşterilerine hızlı bir şekilde ulaşmakta, satış ve siparişlerini ve satış sonrası müşteri ilişkilerini kolaylıkla yönetmekte ve pazardaki rakiplerine göre satış açısından daha avantajlı hale gelmektedir (Mukul vd., 2019, ss.37-47). Dolayısıyla rakiplerine karşı üstünlük sağlamak isteyen ve uzun süre güçlü bir şekilde ayakta kalmak isteyen işletmeler dijital pazarlama teknolojilerini doğru ve etkin kullanmalı, insan kaynaklarını bilgi teknolojilerine hâkim personel istihdam ederek güçlendirmelidirler.

Bu çalışmada dijital pazarlama teknolojilerini tercih ederken baz alınan faktörlere göre bir işletme için en uygun dijital pazarlama teknolojisinin seçimi yapılmıştır. Bu amaçla Mukul ve diğerlerinin (2019) dijital pazarlama teknolojilerini değerlendirdikleri çalışmada kullanılan değerlendirme kriterleri, alternatifleri ve veriler çalışma kapsamına alınmıştır. Mukul vd. (2019) dijital pazarlama teknolojilerini ÇKKV yöntemlerinden AHP ve COPRAS yöntemleriyle değerlendirmişlerdir. AHP yöntemiyle değerlendirme kriterlerinin ağırlıklarını bulmuşlar, dijital pazarlama teknoloji alternatiflerini de COPRAS yöntemiyle değerlendirmişlerdir. Bu çalışmada yapılan analizlerde ise ÇKKV yöntemlerinden PIV ve CODAS tercih edilmiştir. PIV yöntemi, sıklıkla kullanılan bir diğer ÇKKV yöntemi olan TOPSIS yönteminin ters sıralama problemine çözüm oluşturması bakımından; CODAS yöntemi ise iki ayrı uzaklık yöntemini değerlendirmeye alarak çözüme ulaşması bakımından tercih sebebi olmuştur. Ayrıca PIV ve CODAS yöntemleri güncel ÇKKV yöntemlerindedir.

Bu çalışmada müşteri, şirket, pazar olmak üzere üç ana değerlendirme kriteri kullanılmıştır. Söz konusu ana kriterlere ait üçer adet de alt kriter (sırasıyla; müşteri memnuniyeti, müşteri sadakâti, ürün/hizmetin aynı anda erişilebilirliği, şirket imajı (marka değeri), promosyonlar, sosyal medya kullanımı, pazardaki rekabetçi konum, rakiplerle etkileşim, pazar büyüklüğü) değerlendirilmiştir. Söz konusu kriterler baz alınarak beş adet dijital pazarlama teknolojisi (yapay zekâ, büyük veri, artırılmış/sanal gerçeklik, makine öğrenimi, nesnelere interneti) analiz edilmiştir.

Mukul ve diğerlerinin (2019) analiz sonuçlarına göre önem derecesi en yüksek çıkan ilk üç alt kriter sırasıyla; “müşteri memnuniyeti”, “müşteri sadakati” ve “şirket imajı (marka değeri)” olurken, önem değeri en düşük çıkan alt kriter ise “Pazar büyüklüğü” olmuştur. Bu çalışmada da PIV ve CODAS yöntemleri ile analizler yapılmış ve her iki yönetime ait performans sıralamasında işletme için en uygun dijital pazarlama teknolojisi alternatifi “yapay zekâ” olarak bulunmuştur. Onu sırasıyla; artırılmış/sanal gerçeklik, nesnelere interneti, makine öğrenimi ve son olarak büyük veri alternatifi izlemiştir. Yapılan tüm analizlerin sonuçlarının birebir aynı bulunması ile ÇKKV yöntemlerinin tutarlılığı bir kez daha kanıtlanmıştır.

İlerde yapılacak çalışmalarda kriter ve alternatifler farklılaştırılabilir. Bu çalışmada güncel ÇKKV yöntemleri olan PIV ve CODAS uygulanmıştır. Farklı güncel ÇKKV yöntemleri kullanılarak da sonuçlar karşılaştırılabilir.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI BEYANI

Araştırmacıların çalışmaya katkı oranları eşittir.

ÇATIŞMA BEYANI

Çalışma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

REFERENCES / KAYNAKLAR

Arslan, B. N., & Ayvaz, B. (2021). AHP ve CODAS yöntemi ile emniyet personeli performans ölçümü. *İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 3(2), 149-158.

Badi, I. A., Abdulshahed, A. M., & Shetwan, A. G. (2017). Supplier selection using combinative distance-based assessment (CODAS) method for multi-criteria decision-making. *The 1st International Conference on Management, Engineering and Environment*, 27-37.

- Badi, I. A., Abdulshahed, A. M., & Shetwan, A. G. (2018). A case study of supplier selection for a steelmaking company in Libya by using the combinative distance-based assessment (CODAS) model. *Decision Making: Applications in Management and Engineering*, 1(1), 1-12.
- Baki, R. (2022). Application of ROC and CODAS techniques for cloud service provider selection. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 21(1), 217-230.
- Bayram, E. (2022). Türkiye'deki özel sermayeli bankaların finansal performans analizi: Swara ağırlıklı CODAS yöntemi. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 24(43), 992-1004.
- Biswas, S., & Anand, O. P. (2020). Logistics competitiveness index-based comparison of BRICS and G7 countries: An integrated PSI-PIV approach. *IUP Journal of Supply Chain Management*, 17(2), 32-57.
- Choudhary, V., & Mishra, A. (2022). Analyzing the critical success enablers of industry 4.0 using hybrid fuzzy AHP-COCOSO method. *Journal of Industrial Integration and Management*, 07(04), 493-514. <https://doi.org/10.1142/S2424862221500184>.
- Çınaroğlu, E. (2022). Entropi destekli EDAS ve CODAS yöntemleri ile bireysel emeklilik şirketlerinin performans değerlendirilmesi. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(1), 325-345. <http://dx.doi.org/10.18506/anemon.961937>.
- Daud, I., Nurjannah, D., Mohyi, A., Ambarwati, T., Cahyono, Y., Haryoko, A. E., Handoko, A. E., Putra, R. S., Wijoyo, H., Ariyanto, A., & Jihadi, M. (2022). The effect of digital marketing, digital finance and digital payment on finance performance of indonesian SMES. *International Journal of Data and Network Science*, 6, 37-44.
- Demir, G., & Arslan, R. (2021). Türkiye'de hayat dışı sigorta şirketlerinin performansının LBWA-PIV ÇKKV modeliyle analizi. 3. *International Baku Scientific Research Congress*, 419-435.
- Doğan, Ş. (2021). Dijital pazarlamada internet arama motorlarının kullanımı: Morhipo ve Trendyol sitelerinin karşılaştırmalı analizi. *İnönü Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi (İNİF E-Dergi)*, 6(1), 123-139. doi: 10.47107/İnifedergi.853227.
- Dahooei, J. H., Zavadskas E. K., Vanaki A. S., Firoozfar H. R., & Ghorabae M. K. (2018). An evaluation model of business intelligence for enterprise systems with new extension of CODAS (CODAS-IVIF). *Economics and Management*, 21(3), 171-187.
- Dunakhe, K., & Panse, C. (2022). Impact of digital marketing—a bibliometric review. *International Journal of Innovation Science*, 14(3/4), 506-518. doi: 10.1108/IJIS-11-2020-0263.
- Duran, Z., & Soydan, N. T. (2022). OECD ülkelerinde inovasyon performanslarının entropi tabanlı CODAS-WASPAS ve PSI yöntemleriyle değerlendirilmesi. *Girişimcilik ve İnovasyon Yönetimi Dergisi/Journal of Entrepreneurship and Innovation Management- JEIM*, 11(2), 30-54.
- Erdoğan, B. (2022). BİST'e kayıtlı bankaların finansal performansının AHP-SD tabanlı PIV yöntemiyle değerlendirilmesi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (52), 93-109.
- Ersoy, N. (2021). Application of the PIV method in the presence of negative data: An empirical example from a real-world case. *Hitit Journal of Social Sciences*, 14(2), 318-337. doi: 10.17218/hititsbd.974522.
- Eşiyok, S., & Demircioğlu, M. (2022). OECD ülkelerinin endüstri 4.0 düzeylerinin CRITIC ve CODAS yöntemleri ile değerlendirilmesi. *Istanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(43), 377-398.
- Gedik, Y. (2020). Pazarlamada yeni bir pencere: Dijital pazarlama. *Journal of Business in The Digital Age*, 3(1), 63-75. doi: 10.46238/Jobda.726408.
- Ghorabae, K. M., Zavadskas, K. E., Turskis, Z., & Antucheviciene, J. (2016). A new combinative distance-based assessment (CODAS) method for multi-criteria decision-making. *Economic Computation and Economic Cybernetics Studies and Research*, 50(3), 25-44.

- Gökşin, E. (2018). *Dijital pazarlama temelleri* (3. Baskı). İstanbul: Abaküs Yayınları.
- Hartanto, Y., Firmansyah, M. A., & Adhrianti, L. (2022). Implementation digital marketing pesona 88 curup in to build image for the decision of visit tourist attraction. *4th Social and Humanities Research Symposium (SoRes 2021)*, 589-594.
- Karaman, D., & Aykın, Ö. (2021). Review of digital marketing literature by bibliometric and visualization analysis. *Pazarlama ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, 14(3), 493-510. doi: 10.15659/ppad.14.3.972259.
- Kaya, E. Ç., & Ündil, S. H. (2022). Bilgi teknolojilerinin gelişimiyle dijital pazarlamanın doğuşu. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 17(2), 107-137. doi: 10.54860/beyder.1132073.
- Khan, N. Z., Ansari, T. S. A., Siddiquee, A. N., & Khan, Z. A. (2019). Selection of e-learning websites using a novel proximity indexed value (PIV) MCDM method. *Journal of Computers in Education*, 6, 241-256. <https://doi.org/10.1007/s40692-019-00135-7>.
- Keleş, M. K., Özdağoğlu, A., & Işıldak, B. (2021). Yolcular açısından havalimanlarının değerlendirilmesine yönelik çok kriterli karar verme yöntemleriyle bir uygulama. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23(2), 419-456.
- Kölgeliler, Y. Ö., & Bayrakçı, S. (2022). Dijital pazarlama çağında üniversite öğrencilerinin çevrim içi ortamlardaki şikâyetlerinin değerlendirilmesi. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (31), 104-133.
- Köse, N., & Yengin, D. (2018). Dijital pazarlamadan fijital pazarlamaya geçişe örnek olarak artırılmış gerçeklik ve sanal gerçeklik uygulamalarının pazarlama üzerindeki katkılarının incelenmesi. *İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi*, 10(1), 77-111. doi: 10.17932/IAU.IAUD.M.13091352.2018.1/37.77-111.
- Laha, S., & Biswas, S. (2019). A hybrid unsupervised learning and multi-criteria decision making approach for performance evaluation of Indian banks. *Accounting*, 5(4), 169-184. doi: 10.5267/j.ac.2018.11.001.
- Mehralian, M. M., & Khazaei, P. (2022). Effect of digital marketing on the business performance of MSMEs during the covid-19 pandemic: The mediating role of customer relationship management. *37th Digital Marketing and Customer Behavior Science Conference*.
- Mufazzal, S., & Muzakkir, S. M. (2018). A new multi-criterion decision making (MCDM) method based on proximity indexed value for minimizing rank reversals. *Computers & Industrial Engineering*, 119, 427-438. <https://doi.org/10.1016/j.cie.2018.03.045>.
- Mukul, E., Büyüközkan, G., & Güler, M. (2019). Evaluation of digital marketing technologies with MCDM methods. *Proceedings of the 6th International Conference on New Ideas in Management Economics and Accounting*, 36-50.
- Özdağoğlu, A., Keleş, M. K., & Eren, F. Y. (2020). Swara tabanlı WSM ve CODAS yöntemleri ile biyokimya hormon cihazı seçimi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(1), 371-396. <https://doi.org/10.18074/ckuiibfd.562267>.
- Saluja, R. S., Mathew, M., & Singh, V. (2022). Improved proximity indexed value MCDM method for solving the rank reversal problem: A simulation-based approach. *Arabian Journal for Science and Engineering*, (66), 1-16. <https://doi.org/10.1007/s13369-022-07553-3>.
- Saygın, Z. Ö., & Kundakçı N. (2020). WASPAS ve CODAS yöntemleri ile OECD ülkelerinin sağlık göstergeleri açısından kıyaslamalı analizi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 23(1), 23-42. doi: 10.29249/selcuksbmyd.598630.
- Tan, A., & Armutcu, B. (2020). Türkiye'de dijital politik pazarlama. *International Journal of Business and Economic Studies*, 2(1), 1-14.
- Tariq, E., Alshurideh, M., Akour, I., & Al-Hawary, S. (2022). The effect of digital marketing capabilities on organizational ambidexterity of the information technology sector. *International Journal of Data and Network Science*, 6(2), 401-408.

Trung, D. D. (2021), Application of TOPSIS and PIV methods for multi-criteria decision making in hard turning process. *Journal of Machine Engineering*, 21(4), 57-71.

Trung, D. D., Thinh, H. X., & Ha, D. L. (2022). Comparison of the RAFSI and PIV method in multi-criteria decision making: Application to turning processes. *International Journal of Metrology and Quality Engineering*, (13), 14. <https://doi.org/10.1051/ijmqe/2022014>.

Ulutaş, A. (2020). Swara tabanlı CODAS yöntemi ile kargo şirketi seçimi. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(3), 1640-1647. <https://doi.org/10.33206/mjss.559351>.

Ulutaş, A., & Karaköy, Ç. (2019). An analysis of the logistics performance index of EU countries with an integrated mcdm model. *Economics and Business Review*, 5(4), 49-69. doi: 10.18559/ebr.2019.4.3.

Wei, C., Wu, J., Guo, Y., & Wei, G. (2021). Green supplier selection based on CODAS method in probabilistic uncertain linguistic environment. *Technological and Economic Development of Economy*, 27(3), 530-549.

Yaman, S. O. (2022). Dijital pazarlama açısından yeni medyanın ekonomi politiği. *Journal of Business in The Digital Age*, 5(1), 45-57. doi: 10.46238/jobda.994980.

Yılmaz, E. S., & Ecemiş, O. (2022). Comparison of digital marketing approaches with multi-criteria decision making methods: The example of streaming platforms. *JOEEP: Journal of Emerging Economies and Policy*, 7(1), 239-252.

Yücel, N., & İnan, M. (2020). Turizm sektöründe dijital pazarlama: Elâziğ ili otellerinin web sitelerinin eye-tracking ile analizi. *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(4), 43-64. doi: 10.47525/Ulasbid.793683.

Yurttadur, M., & Taşçı, M. Z. (2022). Katılım bankalarının PIV yöntemiyle finansal performans analizi. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(4), 816-827.

Zengin, B. & Turan, O. (2021). Covid-19 sürecinde konaklama işletmeleri için dijital pazarlamanın önemi üzerine bir araştırma: Kocaeli örneği. *Journal of New Tourism Trends*, 2(1), 17-34.

Zengin, F. (2021). Dijital pazarlama iletişimde yeni yönelim: Hiper kişiselleştirme. *Uluslararası Halkla İlişkiler ve Reklam Çalışmaları Dergisi*, 4(1), 8-37.

Zeren, D., & Kaya, N. (2020). Dijital pazarlama: Ulusal yazının bibliyometrik analizi. *Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(1), 35-52.

Yapılandırmacı Öğrenme-Öğretme Teorisi ile ilgili Deneysel Çalışmaların Bir Analizi

Hasan ÇETİNKAYA¹

¹ Teacher, Ministry of Education, Türkiye

Geliş Tarihi/Received: 16.03.2023

Doi: 10.31200/makuubd.1266027

Kabul Tarihi/Accepted: 26.03.2023

Araştırma Makalesi/Research Article

ÖZET

İnsanlık tarihi, günümüze doğru toplumsal, siyasi, felsefi, dini ve bilimsel anlamda sürekli bir değişimle karşılaşmış ve her değişim (arzu edilen/tehdit olarak algılanan) insanoğlunun belli refleksler geliştirmesine neden olmuştur. Bu bağlamda postmodern bir duruş olarak sergilenen egzistansiyalizm, mutlak bilgi ve varlık anlayışını, öncel değer ilkelerini, sanat anlayışını ve nihayet pedagojik anlayışları da yerinden sarsmıştır. Egzistansiyalizmin eğitim-öğretimdeki izdüşümü ise yapılandırmacılık kuramı olarak değerlendirilir. Bu çerçevede eğitim anlayışlarını ciddi anlamda sarsan, kendine özgü süreçleri olan yapılandırmacı anlayışın kuramsal bir kritiğinin yapılması bu çalışmanın temel amacıdır. Bu amaç doğrultusunda yapılandırmacı öğrenme teorisinin öğrencilerin öğrenmesi üzerinde etkisini analiz eden dört çalışma analiz edilmiş ve genel olarak teorisinin öğren öğrenmesi üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğu gözlenmiştir.

Anahtar kelimeler: Egzistansiyalizm, Yapılandırmacı Öğrenme Kuramı, Öğrenme, Öğretme.

An Analysis of Experimental Studies with Constructive Learning-Teaching Theory

ABSTRACT

Throughout human history, society has constantly undergone changes in social, political, philosophical, religious, and scientific contexts, and each change (perceived as desirable/threatening) has led to the development of certain reflexes in human beings. In this context, existentialism, which is exhibited as a postmodern stance, has shaken the understanding of absolute knowledge and existence, primary value principles, artistic

understanding, and finally, pedagogical understandings. The projection of existentialism in education is evaluated as the constructivist theory. Within this framework, the main objective of this study is to provide a theoretical critique of the constructivist approach that seriously shakes educational understandings. In line with this aim, four studies analyzing the impact of the constructivist learning theory on students' learning have been analyzed, and it has been observed that the theory has a significant impact on students' learning.

Keywords: Existentialism, Constructivist Learning Theory, Learning, Teaching.

1. GİRİŞ

İnsanlık tarihi bilinen dönemden günümüze doğru birbirinden farklı, birbirine reddiyelerde bulunan felsefi doktrinlerle doludur. Özellikle ortaya çıkan yeni ontolojik, epistemolojik, estetik ve aksiyolojik anlayışlar insana, varlığa, bilgiye, değere, ahlaka ve dine bakış açılarını değiştirmiş ve yepyeni kuramlar ile teoriler ile sonuçlanmıştır. Bu durumun kendisini hissettirdiği en önemli alan ise bilgi felsefesi ile ilgili olmuştur. Bilginin ne olduğu, nasıl ortaya çıktığı, genel geçer bilgiye nasıl ulaşılacağı, doğru bilginin nasıl temellendirileceği farklı felsefi perspektiflerle yayılmış ve periferileşen refleksleri doğurmuştur. Epistemolojide Sokrat ile başlayan ve günümüze kadar gelen bilgi problemi yeni öğrenme kuramlarına-teorilerine sebep olmuştur. Avrupa Aydınlanma Çağının en önemli keşfi olarak nitelendirilen ve Sartre ve Kierkegaard ile gerçek anlamını bulan Egzistansiyalizm öğrenme ve öğretme kuramları içerisinde Yapılandırmacı teori olarak yansımaları gerçekleştirmiştir. Yapılandırmacı yaklaşım ülkelerin eğitim programlarına, politikalarına, planlarına ve genel olarak sistemlerine etki etmiş dolayısıyla yapısal birçok değişikliği beraberinde getirmiştir. Fakat her felsefi iddia ve onun eğitimdeki yansımalarında olduğu gibi özellikle son dönemlerde yapılandırmacı öğrenme ile ilgili eleştiriler bu kuramla ilgili şüpheleri beraberinde getirmiştir. Bu çalışma ile yapılandırmacı öğrenme kuramı ile ilgili yapılan ve görece atıf sayısı fazla olan deneysel çalışmaları analiz ederek bu kuramın öğrenme ve öğretme sürecindeki etkililiği kuramsal olarak ortaya koyulmaya çalışılacaktır.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Yapılandırmacı Kuram

Geleneksel kuramların öğreneni pasif olarak gören ve bilginin dışsal bir kaynaktan alındığı anlayışını reddeden yapılandırmacı anlayış, öğrenme sürecinde öğreneni aktif olarak değerlendirip bilgiyi de öğrenen tarafından içsel olarak meydana getirilen bir olgu olarak kabul

eder. Birey öğrenme sürecinde yeni karşılaştığı bilgileri kendisinde bulunan bilgilerle karşılaştırıp, yer yer sentezleyip yeniden bir bilgi oluşturur (Savaş, 2011, ss.439-440). Çünkü insan zihni *TabulaRasa* değildir ve bilgiler öğrenene olduğu gibi aktarılarak depolanmaz.

Öğrenme etkinliğinde öğrenene ait olmayan hiçbir unsuru kabul etmeyen bu bakış açısı öğrenme sürecini zihinsel süreçleri işe koşarak temellendirmeye çalışır. Dışarıdan elde edilen bilgiler, bireyin önceki bilgileri ile çelişmiyorsa ve insanda bulunan öğrenmeyi sağlayan kategorilerine yerleştirilebiliyorsa bilgi kaydedilir. Fakat dışarıdan alınan bilgiler insanın önceki bilgileri ile uyumlu değilse ve insanın kategorilerine yerleştirilemiyorsa birey bir takım zihinsel revizyonlar yapmak zorunda kalır ve bilgi bu şekilde yapılandırılır (Cunningham & Savaş, 1996). Böylece kişi bilgiyi esasen tekrar keşfeder ya da yeniden yaratır (Perkins, 1999).

Yapılandırmacılık belli başlı bir kuram olmanın dışında bir şemsiye kuram/genel bir çerçeve olarak değerlendirilebilir (Zengin, 2010). Çünkü homojen bir kuramsal yapıdan çok yapılandırmacılığa temel oluşturan yaklaşımlar bulunmaktadır. Bilişsel Yapılandırmacılık, Sosyal Yapılandırmacılık ve Radikal Yapılandırmacılık bu kuramsal yapılara örnek olarak verilebilir. Her bir kuramsal yapının yoğunlaştığı alanlarda farklılıklar bulunmakla beraber, hepsinin ortak noktası öğrenene ve öğrenme malzemesine yükledikleri anlamdır. Gerçekliğe özne temelli yaklaşarak öğrenenin bu gerçekliği oluşturduğu ve nesnelci anlayışları reddeden bir anlayıştan bahsedilebilir. Sonuç olarak yapılandırmacı öğrenme yaklaşımlarına yönelik olarak söylenenler göz önüne alınırsa şu ortak noktalar dile getirilebilir:

- Bilgi apriori olarak insanda var değildir,
- İnsan zihni bilginin depolandığı bir zemin değildir,
- Bilgi Özneldir,
- Bilginin sosyal, zihinsel bağlamı vardır,
- Öğrenme bilginin yapılandırıldığı bir süreçtir ve esasen evreni anlamlandırma etkinliğidir,
- Öğrenen, öğrenme sürecinde aktiftir,
- Etkili öğrenme bir deneyimi için birey merkeze alınmalıdır vb.

2.2. Yapılandırmacı Kurama Bir Eleştiri

Yapılandırmacılık felsefi yoğunluğu fazla bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir. Fakat bir kuram olarak değerlendirilmesi için gerekli olan unsurları bünyesinde barındırdığı konusunda soru işaretleri mevcuttur. Öncelikle bir kuram olarak değerlendirilme koşulu olarak

sayılan test edilebilme koşulu, problemlili görülmektedir. Nitekim iddiaları deneysel olarak test edilebilmekten çok aksiyom veya postulat düzeyinde kalmaktadır. İddialar daha çok felsefi önermeler şeklinde görülmektedir. Bilginin öznelliği, bilişte var olduğu söylenen kategoriler, dengeleme, çelişki ve bütünleştirme fonsiyonları postulat düzeyinde kalmaktadır (Liu & Matthews, 2005). Bunların deneysel olarak ispat edilme ihtimalleri bulunmamaktadır. Dolayısıyla doğrulanması ya da yanlışlanması mümkün olmayan önermelerden bahsediyoruz ki burada soru işaretlerinin olması gayet doğal olmaktadır. Nitekim Lerman'ın (1996) dediği gibi bilgiyi oluştururken bahsedilen bu zihinsel süreçler tüm bireylerde aynı mıdır? Ya da bu bilişsel süreçler ve filtreler aynı mı işlemektedir? İnsanlar bu süreçleri nasıl kontrol etmektedir? Kontrolümüz dışında bilişsel süreçler işler mi? soruları özellikle bilişsel yapılandırıcılık açısından cevabını bulmayan sorular olarak kalmaktadır. Ayrıca her cevap bilimsel temeli olmayan cevaplar olarak karşımıza çıkabilir. Çünkü esasen yapılandırıcı iddialar bilimsel ve psikolojik olmaktan çok felsefidir (Şimşek, 2004).

Yapılandırıcılığa yapılacak bir diğer eleştiri, *öğretim* kavramına bakış açlarına yönelik olabilir- her ne kadar kavramı reddetmeyen veya yönlendirme kavramını kullananlar olmakla beraber. Çünkü yaklaşım, daha önceden ifade edildiği gibi öznenin bilgiyi inşa etmesi üzerinde durur ve dışsal müdahaleyi neredeyse minimum düzeye çekerek öğretim olgusunu itibarsızlaştırır. Öğretim olgusuna bu bakış açısı aslında anlaşılır bir durum olarak değerlendirilebilir. Nitekim kuram öğretimin nasıl yapıldığından çok öğrenmenin nasıl oluştuğuna yönelik açıklamalarda bulunur. Fakat özellikle radikal yapılandırıcıların “hiç kimseye hiçbir şey öğretilemez iddiaları” doğal olarak eleştirilmektedir. Öğretme ve öğretmen olgularını neredeyse hiçe sayan ve öğretim programlarını anlamsızlaştırılan bu bakış açısı yerleştiği sistemlerde tahribata neden olabilir. Ülkemiz özelinde bu pratiğin yaşandığı söylenebilir.

Yapılandırıcılığa yapılacak bir başka eleştiri, bilginin toplumsal bir çerçevede oluşturulduğunu savlayan sosyal yapılandırıcılığa yapılabilir. İzole bir ortam olarak sınıfta gerçekleştirilen direk öğretme-öğrenme eylemi, bu eylemi bozacak her değişkeni minimum seviyeye çekerek yapmaya çalışır. Fakat sosyal ortamların bilginin inşasında temel ana güç olarak kabul edilmesi bir anlamda potansiyel anlamlar çeşitliliğini oluşturabilir ve haliyle bir kaos/düzensiz öğrenme ortamı oluşturabilir (Airasian & Walsh, 1997).

Yapılandırıcılığın bilgiyi öznelleştirilmesi, öğrenme sürecinde özgürlük ve keyfiliği dayatması (Kelin, 2002), bazı versiyonlarının öğretim programlarını itibarsızlaştırması eğitim

ile ideal vatandaş oluşturma amaç ve hedefini engelleyebilir. Çünkü eğitim bazı temeller üzerine inşa edilir ve tespit edilen gereksinimler doğrultusunda dizayn edilir. Bu keyfilik, serkeşliğe neden olacağı gibi milli eğitimin arzu edeceği gelecek nesillerin yetiştirilmesini engelleyebilir. Çünkü Aydın'ın da (2006) belirttiği gibi esasen yapılandırmacı anlayış denetimsiz bir sosyalleşme öngörür ki bu milletler için tehlikeli olabilir.

Yapılandırmacılığa yapılacak eleştirilerin en önemlileri pratik alana yönelik olabilir. Uygulama kısmında kurama dayalı uygulamaların geliştirilmesinin maliyetli olması, çok fazla sayıda materyal gerektirmesi, teknolojik aygıtların yoğun işe koşulmasına duyulan ihtiyaç, zaman sıkıntısı, öğrencilerin değerlendirmesinin zor olması, süreç içerisinde görev alacak eğitimcilerin çok yüksek düzeyde yetkinliğe sahip olması zorunluluğu bu eleştiriler arasında sayılır. Ayrıca önceden bir amaç belirleme, bir saptama yapma, bir ölçüt oluşturma çok fazla söz konusu olmadığı için istenen verimliliği oluşturamadığı sonucuna bizi götürebilir. Nitekim yapılan çalışmaların bir kısmı yapılandırmacı öğretim yöntemlerinin anlamlı bir farklılık oluşturmadığını göstermektedir (Kızılabdullah, 2008; Toraman & Demir, 2016).

2.3. Yapılandırmacı Öğrenme

Eğitim sistemimizde özellikle son dönemlerde sistemli bir değişime gidildiği görülmektedir (Eskici, 2013). MEB tarafından 2004 yılından itibaren yapılandırmacı yaklaşımı esas alan bir yeni programa kademeli olarak geçilmiştir. Bu anlayışta öğretmen; merkezde yer almayarak öğrencileri merkeze alan ve onlara rehberlik eden, öğrenme süreçlerine yardımcı olan, uygun ortam hazırlayan bir misyona ulaştırılmıştır.

Bu yaklaşım öğrenme ortamlarını oluşturan ve öğrencilerin etkili/kalıcı öğrenmelerini gerçekleştirebilmek adına, öğrenciyi önceleyen düzenlenmeleri gerekli kılar (Lapadat, 2000). Öğrenci merkezli bu anlayış çerçevesinde; öğretmen merkezli ve içerik-ağırlıklı öğretim yaklaşımının aksine öğrencileri etkin kılan ve daha iyi öğrenebilmeleri için bilişsel becerilerin net bir şekilde oluşturulması ve geliştirilmesi hedeflenmektedir. Fosnot ve Perry (2007), öğrenmeyi hedefleyen, öğrenilenlerin öğrenci tarafından oluşturulmasını dikkate alan, bilginin hayata aktarımını önemseyen bu yaklaşımın önemli ve vazgeçilmez olduğunu belirtmiştir. Öğretmenlerin düz anlatımla ders işleme, istenmeyen durumları doğurduğu gibi bu şekilde yapılan öğretim sonucunda eğitim sonucunda, öğrencilerin derslere karşı olumsuz tutumlar oluşturduğu ve öğrencilerin derslerin zor olduğuna dair önyargıları beraberinde getirdiği gözlenmiştir (Türker, 2011). Tüm öğrencileri aktif bireyler olarak gören bu yaklaşımda

belirlenen kazanımların etkili bir şekilde kazanılacağını savunan bu yaklaşım edinilen ve yapılandırılan öğrenmelerin etkili ve kalıcılığıyla ilgili herhangi bir şüphe duyulmamaktadır. Çünkü bu tarz bir öğrenme etkinliğinde öğrenenler çevreleriyle etkileşerek aktif olarak bilgiyi oluştururlar. Öğrenciler kendi bilişsel becerilerini kullanarak ve temel çıkarımlara ulaşıncaya kadar bilgilerini diğer öğrencilerle paylaşır ve sorunlara çözümler üretirler (Geraldo vd., 1999).

Yapılandırmacı teoriye göre episteme, kişiden kişiye aktarılan bir ürün olmaktan ziyade süje yani özne tarafından ve öznenin çabası sonucu olarak zihninde oluşturulan ürünel bir süreçtir. Esasen bir oluşturma sürecine atıfta bulunan bu bakış açısı öznenin önsel bilgilerini ve deneyimlerinin etkisini baz alarak eski ile yani arasında bağlantılar kurulmasıyla bilginin oluşturulduğu iddiasındadır. Burada bilgiyi oluşturan özneye merkezilik misyonu yüklenir ve bu özneyi aktif bir aktör olarak değerlendirir.

Yapılandırmacı yaklaşımda özneye temel bilgi ve yetilerin kazandırılmasını öncelemenin yanında eğitim sürecinde öznenin daha çok düşünme, anlama ve açıklama sorumluluklarına da atıfta bulunur. Özne burada belirlenen bir yolda bir alıcı olmaktan ziyade kendi yolunu ve edinimini tespit eden ve onu kurgulayan bir aktör rolündedir (Saban, 2014). Dolayısıyla bu yaklaşımda özne aktif olmasının yanın da sorumluluk sahibi bir özne olarak nitelendirilir.

Yaklaşımın bilen, oluşturan ve yapılandıran özne ile ilgili bir diğer tasarrufu bilgi ile olan ilişkisidir. Geleneksel yaklaşımların dışında bu yaklaşımda özne bilgi ile meşgul olan, onu oluşturmak için çabalayan ve bilginin en derinlerine inerek kalıcılığı kendisinin oluşturduğu bir kurgu üzerinden hareket eder. Buradaki temel iddia bilgi ile ne kadar hemhal olunursa bilgi o kadar çok kalıcı olacaktır. Bu kalıcılık öğretmenin aktardığı bilgiden hem daha anlamlı hem daha kalıcıdır (Yurdakul, 2005). Fakat son dönemde yapılan bazı çalışmalar durumun böyle olmadığı özellikle boylamsal çalışmalarda rutinleşen yapılandırmacı öğrenme pratiklerinin ilk başta hedeflenen durumları ortaya çıkaramadığı da görülmüştür. Dolayısıyla konu ile ilgili yapılan deneysel çalışmalarda sonuçları karşılaştırmak bu çalışmanın önemini bu bağlamda ortaya koymaktadır.

3. BULGULAR

3.1. Problem Durumu

Yapılandırmacı öğrenme teorisi öğrencilerin öğrenmesi üzerinde gerçek anlamda bir etkiye sahip midir?

3.2. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmada yapılandırmacı teori ile gerçekleştirilen eğitim etkinliklerinin, öğrencilerin öğrenmeleri üzerinde bir etkisinin olup olmadığı kuramsal olarak analiz edilecektir.

3.3. Araştırmanın Yönetimi

Araştırma yapılandırmacı teori çerçevesinde gerçekleştirilen deneysel çalışmaların karşılaştırmalı analizlerine dönük kuramsal bir çalışmadır. Kuramsal çalışmalar, literatürde var olan bilgi kümelerinin ortaya çıkarılması veya yeniden anlamlandırması üzerinde şekillenen çalışmalardır.

3.4. Veri Toplama Aracı/Yararlanılan Kaynaklar

Yapılandırmacı teorinin öğrencilerin öğrenmesi üzerindeki etkisine yönelik ülkemizde yapılan deneysel çalışmaların karşılaştırılmasına dayanan bu çalışmada görece atıf sayısı fazla olan dört çalışma incelenmiştir. Birinci çalışma Çetin ve Günay (2007) tarafından yapılan *Fen Öğretiminde Yapılandırmacılık Kuramının Öğrencilerin Başarılarına ve Bilgiyi Yapılandırmalarına Olan Etkisi* isimli ve Eğitim ve Bilim dergisinde yayınlanan çalışmadır. Çalışma İzmir İli'ne bağlı bir devlet ilköğretim okulunun 6. Sınıflarında öğrenim gören 48 öğrenci üzerinde gerçekleştirilmiştir. Üç aylık bir dönemde öntest-sontest analizlerine dayanan çalışma 25 kişiden oluşan kontrol grubu ve 23 kişiden oluşan deney grubunun istatistikî verilerini karşılaştırmıştır.

İkinci çalışma, Kızılabdullah (2008) tarafından yapılan *Yapılandırmacılık Yaklaşımının İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersinin Amaçlarının Gerçekleşmesine Etkisi* isimli ve Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi dergisinde yayınlanan çalışmadır. Çalışma Ankara ili Yenimahalle ilçesinde bir devlet ilköğretim okulunda 6, 7 ve 8. Sınıflarda öğrenim gören 148 öğrenci üzerinde gerçekleştirilmiştir. Öntest-sontest analizlerine dayanılarak yapılan çalışmada istatistikî veriler karşılaştırılmıştır.

Üçüncü çalışma, Gülen, Taş ve Darga (2015) tarafından yapılan *Yapılandırmacılık; Örnek Uygulamanın Değerlendirilmesi ve Kalıcılığa Etkisi* isimli Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi dergisinden yayınlanan çalışmadır. Çalışma Diyarbakır ilindeki bir ilköğretim okulunda 5. Sınıfta öğrenim gören öğrenciler üzerinde gerçekleştirilmiştir. Nitel analiz ve deneysel çalışmalardan oluşan çalışma Öntest-sontest analizleri ile belli çıkarsamalarda bulunulmuştur.

Dördüncü çalışma ise Şimşir, Ünal ve Yerlikaya (2018) tarafından yapılan *Yapılandırmacı Yaklaşım ve Bilimsel Süreç Becerilerine Dayalı Geliştirilen Laboratuvar Etkinliklerinin Öğrenci Başarısı Üzerine Etkisi* isimli Kastamonu Eğitim Dergisinde yayınlanan çalışmadır. Çalışma Kastamonu Üniversitesi Eğitim Fakültesi İlköğretim Fen Bilgisi Öğretmenliği programında üç farklı şubedeki birinci sınıf öğrencileri arasından rastgele seçilen 69 öğrenci üzerinde gerçekleştirilmiştir. Öntest-sontest analizleri ile belli çıkarsamalarda bulunulmuştur.

3.5. Verilerin Analiz Edilmesi ve Yorumlanması

Verilerin analiz süreci temel olarak deney ve kontrol gruplarının ön test puanları ve son test puanları arasındaki fark p değerlerindeki anlamlılık üzerinden yapılacaktır. Gruplar arası istatistiki olarak anlamlı bir farkın olup olmadığının tespitinde p değerinin 0.05'ten düşük olması kriteri genel olarak ele alınır ($p < .05$).

3.6. Başlangıç Verileri

Bu bölümde yukarıda açıklanmaya çalışılan dört çalışmanın yapılandırmacı öğrenme etkinliği öncesi hem deney hem de kontrol gruplarına ait tem istatistiki veriler verilecektir.

Birinci Çalışma

Tablo 1. Birinci çalışmaya ait ön test bilgileri

Grup	N	Aritmetik ortalama	Standart Sapma	t-değeri	p
Deney	25	9.72	3.38	-1.42	.161
Kontrol	23	11.04	3.05		

Yukarıdaki Tablo 1 incelendiğinde deney ve kontrol gruplarına ait ön test bilgileri açısından manidar bir farklılığın bulunmadığı anlaşılmaktadır ($p > .05$). Bu ön veri yapılacak deneysel uygulama sonucunda uygulanacak son test puanları ile karşılaştırılması için gerekli bir ön koşuldur. Nitekim manidarlık bulunsaydı deneysel çalışma yapılamayacaktı.

*İkinci Çalışma***Tablo 2.** İkinci çalışmaya ait ön test bilgileri

	Grup	N	Aritmetik ortalama	Standart Sapma	t-değeri	p
6. Sınıf	Deney	21	13.76	3.46	-.656	.516
	Kontrol	18	14.44	2.95		
7. Sınıf	Deney	27	16.29	3.13	.124	.902
	Kontrol	26	16.19	2.95		
8. Sınıf	Deney	24	15.50	3.14	1.706	.094
	Kontrol	30	14.00	3.25		

Tablo 2 incelendiğinde deney ve kontrol gruplarına ait ön test verilerinin p değeri anlamlı bulunmamıştır. Dolayısıyla deneysel çalışma için gerekli ön şart sağlanmıştır.

*Üçüncü Çalışma***Tablo 3.** Üçüncü çalışmaya ait ön test bilgileri

Grup	Aritmetik ortalama	Standart Sapma	t-değeri	p
Deney	36.25	16.21	-2.31	.314
Kontrol	34.11	18.15		

Tablo 3 incelendiğinde deney ve kontrol gruplarının ön test verilerine ait p değerinin anlamlı olmadığı görülmektedir.

*Dördüncü Çalışma***Tablo 4.** Dördüncü çalışmaya ait ön test bilgileri

Grup	N	Aritmetik ortalama	Standart Sapma	t-değeri	p
Deney	33	7.56	1.89	-.934	.354
Kontrol	36	7.14	1.99		

Tablo 4 incelendiğinde deney ve kontrol gruplarının ön test verilerine ait p değerinin anlamlı olmadığı görülmektedir.

3.7. Sonuç Verileri

Bu bölümde manüpile edilen öğrenme yöntemi olan yapılandırmacı öğrenme kuramı sonucunda elde edilen veriler sonucu yapılandırmacı öğrenmenin öğrenci öğrenmeleri üzerinde bir etkisinin olup olmadığı belirlenmeye çalışılmıştır. Son test sonuçlarında anlamlı bir farklılık anlamına gelen p değerinin .05'ten küçük olması bağımsız değişken olarak yapılandırmacı

öğrenme kuramının etkililiğine yönelik kanıt olarak değerlendirilecektir. 4 çalışmanın son test verilerine ait bilgiler Tablo 5 ile gösterilmiştir.

Tablo 5. Dört çalışmaya ait son test verileri

Çalışma	Grup	n	Aritmetik ortalama	Standart Sapma	t-değeri	p	
1. Çalışma	Deney	25	28.24	8.49	7.45	.000*	
	Kontrol	23	14.09	4.06			
2. Çalışma	6. Sınıf	Deney	21	17.42	2.71	.601	.551
		Kontrol	18	16.88	2.88		
	7. Sınıf	Deney	27	16.70	3.29	-1.374	.175
		Kontrol	26	17.84	2.72		
	8. Sınıf	Deney	24	16.66	2.63	-.670	.506
		Kontrol	30	17.13	2.47		
3. Çalışma	Deney		41.12	14.01	3.46	.001	
	Kontrol		36.25	17.29			
4. Çalışma	Deney	33	9.12	2.29	2.877	.005	
	Kontrol	36	10.83	2.62			

Tablo 5 incelendiğinde 1. çalışmada, 3. çalışmada ve 4. çalışmada $p < 0,05$ olduğu için son test başarı puanları açısından deney ve kontrol grupları arasında deney grubu lehine anlamlı bir fark olduğu bulunmuştur. Yani, yapılandırmacı yaklaşıma uygun tasarlanmış öğrenme etkinliklerinin, klasik etkinliklere göre öğrencilerin başarılarını arttırmada daha etkili olduğu ifade edilebilir. Fakat 2. çalışmada p değeri .05'ten büyük kestirildiği için deney ve kontrol grupları arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı söylenebilir. Dolayısıyla yapılandırmacı yaklaşıma uygun olarak oluşturulmuş öğrenme etkinliklerinin klasik etkinliklere göre öğrencilerin başarılarını arttırmada etkili olmadığını göstermektedir.

4. SONUÇLAR

Literatür incelemesine dayanan bu çalışma dört çalışma özelinde yapılandırmacı kuramın öğrenme üzerindeki etkisini incelenmeyi amaçlamıştır. Yapılandırmacı yaklaşımı referans alarak aktif öğretim yöntem-teknikleri ile yapılan öğrenme sürecinin geleneksel öğrenme-öğretme süreci ile karşılaştırılmasına dayanan esasen karşılaştırmalı bir metodoloji üzerine şekillenen araştırmada yapılandırmacılığın etkisi ortaya konmaya çalışılmıştır.

DeneySEL çalışmalardan elde edilen veriler incelendiğinde 1, 3 ve 4 nolu çalışmalarda yapılandırmacı yaklaşımın etkisi ortaya koyulurken 2. çalışmada istatistiki olarak herhangi bir etkisinin ya da anlamlı bir farklılığın oluşmadığı görülmüştür. 2. çalışmadaki bu anlamlı olmayan fark sonuç odaklı değerlendirildiğinde herhangi bir etkisinin olmadığı şeklinde

yorumlanabilir. Fakat öğrenme süreci sonuç endeksli değerlendirilecek pragmatist bir bakış açısı ile değerlendirilemez. Nitekim yapılandırmacı yaklaşım her şeyden önce süreç değerlendirmesini esas alan bir yaklaşımdır ve değerlendirme en sonunda yapılan bir etkinlik olmaktan ziyade sürece yayılarak ve kademe kademe yapılan bir etkinliktir. Öğrencilerin dersteki aktif katılımları, öğretmen-öğrenci, öğrenci-öğrenci arasındaki iletişimleri, öğrencinin çabaları, isteklilikleri, iş birlikleri bu süreçte değerlendirmesi önemsenir.

Tüm bu gerçekliklerin dışında sonuç endeksli değerlendirmeyi esas alan politika yapıcıları ve ürün önemsel eğitim sistemleri açısından yaklaşıldığında yapılandırmacı yaklaşımın eğitimdeki tüm başarısızlığın ilacı olarak görülmesi anlayışının çok doğru olmadığı özellikle 2. çalışmadaki sonuçlar açısından görülebilir. 2. çalışmadaki sonuçlar yapılandırmacı öğrenme kuramının teoride iddia edildiği gibi genel geçer bir başarısının mümkün olmadığını göstermektedir. Nitekim öğrenciyi merkeze almak ve onun üzerinden bireyin kendi öğrenmesini oluşturması ve problem çözümü ile istenilen sonuçlara ulaşmak çok fazla sayıda değişkene bağlıdır. Uygun olan ortam, yönlendirici olarak fonksiyonel bir rehber öğretmen, bilinçli bir aile ve çevre, sosyal ilişkiler, işlevsel araç-gereçler gibi çok fazla sayıda değişken bu süreçte önemli bir yere sahiptir.

Metodoloji ile ilgili söylenecek önemli şeyler olarak; eğitim gibi sosyal bilimlerde tam deneysel desenlerin tam olarak sağlanamayacağı ve tüm değişkenlerin kontrol altına alınmayacağı gerçekliğidir. Nitekim tüm değişkenler kontrol altına alınmadığında ya da sadece belli değişkenler kontrol edildiğinde yarı deneysel desen olarak nitelendirilen yöntemlerle ilgili olarak neden-sonuç çıkarımı yapmak doğru olmayacaktır.

ÇATIŞMA BEYANI

Çalışma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

REFERENCES / KAYNAKLAR

- Airasian, P. W., & Walsh, M. E. (1997). Constructivist cautions. *Phi Delta Kappan*, 78(6), 444-449.
- Alkan, C., Deryakulu, D., & Şimşek, N. (1995). *Eğitim teknolojisine giriş*. Ankara: Önder Matbaacılık.
- Aydın, H. (2006). Eğitim sisteminde modern ve post-modern roller. *Bilim ve Gelecek Dergisi*, 33, 60-71.
- Behsat, S. (2011). *Yapılandırmacı öğrenme eğitim psikolojisi* (A. Kaya, Ed.). Ankara: Pegem Akademi.
- Cunningham, R. T., & Turgut, F. (1996). *İlköğretim fen bilgisi öğretimi*. Ankara: YÖK/Dünya Bankası Milli Eğitimi Geliştirme Projesi Hizmet öncesi Öğretmen Eğitimi.

- Erdem, E., & Demirel, Ö. (2002). Program geliştirmede yapılandırıcılık yaklaşımı. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23, 81-87.
- Kızılabdullah, Y. (2008). Yapılandırıcılık yaklaşımının ilköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi dersinin amaçlarının gerçekteşmesine etkisi. *AÜİFD*, 2, 197-215.
- Klein, J. (2002). Social constructiv is mand environmental problems-epistemological challenges. *Nordisk Samhälls geografisk Tidskrift*, 33, 3-24.
- Lerman, S. (1996). Inter subjectivity in mathematics learning: A challenge to theradical constructivist paradigm. *Journal for Research in Mathematics Education*, 27(2), 133-150.
- Liu, C. H., & Matthews, R. (2005). Vygotsky's philosophy: Constructivism is and its criticisms examined. *International Education Journal*, 6(3), 386-399.
- Perkins, D. (1999). The manyfaces of constructivism. *Educational Leader Ship*, 57(3), 6-11.
- Saban, A. (2014). *Öğrenme öğretime süreci: Yeni teori ve yaklaşımlar*. Ankara: Nobel Akademi.
- Şimşek, N. (2004). Yapılandırıcılık öğrenme ve öğretime eleştirel bir yaklaşım. *Eğitim Bilimleri ve Uygulama Dergisi*, 3(5), 115-139.
- Toraman, Ç., & Demir, E. (2016). The effect of constructivism on attitudes to wards lessons: A meta-analysis study. *Eurasian Journal of Educational Research*, 62, 115-142.
- Yurdakul, B. (2005). *Yapılandırıcılık, eğitimde yeni yönelimler* (Ö. Demirel, Eds.) Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Zengin, M. (2010). *Yapılandırıcılık ve din eğitimi ilköğretim DKAB öğretim programlarının değerlendirilmesi ve öğretmen görüşleri açısından etkililiği* (Doktora tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Dergi Yayım İlkeleri

- Dergiye gönderilen çalışmalar bilimsel ve özgün olmalıdır.
- Dergide kongre, sempozyum vb. bilimsel etkinliklerde sunulmuş ancak yayımlanmamış olan çalışmalar, belirtilmek şartı ile dergide yayımlanabilir.
- Dergiye yayımlanmak üzere gönderilen çalışmalar daha önce başka bir yerde yayımlanmamış ve yayımlanmak üzere başka bir yere gönderilmemiş olmalıdır.
- Makalelerde yazar ünvanı, isimleri, kurumları ve e-mail bilgileri çalışmanın en başında ayrı bir sayfada belirtilmelidir.
- Makalenin tamamının 10.000 kelimeyi geçmemesine özen gösterilmelidir.
- Dergide yayımlanan makalelerin gönderim ve kabul tarihleri makalelerin ilk sayfasının altında gösterilir.

Dergi Yayın Süreci ve Kuralları

- Dergide yayımlanmak üzere gönderilen bilimsel çalışmalar, editör ve/veya yayın kurulu tarafından dergi ilke ve yazım kurallarına uygunluğu incelenir.
- Uygun bulunan özgün çalışmalar, kör hakemlik ilkeleri doğrultusunda hakem kurulundan en az 2 hakeme gönderilir.
- Hakemlerden 15 gün içerisinde değerlendirme kabul onayı gelmediği takdirde çalışma başka bir hakeme gönderilir.
- Ayrıca, değerlendirilmesi amacıyla hakemlerden 1 ay içerisinde değerlendirme raporu gelmediğinde çalışma değerlendirilmek üzere başka bir hakeme gönderilir.
- Hakemlerden gelecek kararlar doğrultusunda özgün çalışmalar yayınlanır ya da reddedilir.
- Dergi yayın ilkelerine ve yazım kurallarına uygun olmayan çalışmalar çalışma sahibine/sahiplerine düzeltmeleri sağlamaları için geri gönderilir.
- Dergide yayımlanan çalışmalar için ücret alınmamakla birlikte, çalışması yayımlanan yazar/yazarlara da ücret ödenmemektedir.
- Ayrıca, yazar/yazarlar dergiye gönderilen çalışmaların tüm yayın haklarının Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Dergisi'ne ait olduğunu kabul eder.
- Dergide yayımlanan çalışmaların bilimsel ve hukuksal sorumluluğu yazarlarına aittir

Yazım Kuralları

- Tüm makaleler, A4 kâğıdı (210 x 297 mm) boyutunda her kenardan 2,5 cm boşluk bırakılarak, Microsoft Word yazılım programı kullanılarak yazılmalıdır.
- Yazı karakteri Times New Roman ve bütün bölümleri 12 punto, 1.5 satır aralıklı iki yana yaslanmış olmalıdır. Girinti ilk satır ve 1,25 olmalıdır.
- Makalelerde sayfa numarası olmamalıdır.
- Makalenin Türkçe ve İngilizce başlığının, ilk harfleri büyük, koyu ve sayfaya ortalanmış olarak yazılmalıdır. Türkçe ve İngilizce başlıkların 16 kelimeyi aşmamalıdır.

- İngilizce çalışmalarda Türkçe, Türkçe çalışmalarda ise, İngilizce özet yer almalıdır. Özet/Abstract mümkün olduğunca 250 kelimeyi aşmamalı ve iki yana yaslı olmalıdır. Özet/abstract başlıklarının altında 5 kelimeyi aşmayan anahtar kelime/keywords bulunmalıdır.
- Giriş bölümünden itibaren bütün bölümler numaralandırılmalıdır. Numaralandırma 1., 1.1. 1.2, 1.3., şeklinde olmalı ve mümkün olduğunda 3 alt başlıktan fazlası kullanılmamalıdır.
- Tablo ve şekiller gerektiğinde 8 puntoya kadar düşürülerek tek sayfaya sığdırılmalıdır. Tek sayfaya sığmayan tablo ve şekiller ek olarak çalışmanın en sonunda gösterilmelidir. Metin kısmındaki tabloların kaynakları tablo ve şekil altında verilmelidir. Tablo ve Şekillerin numaraları kendi içerisinde sıralı ve tablo veya şeklin üstünde yerelmalıdır.
- Makalede metin içi kaynak gösterme şu şekilde olmalıdır:
 - Karakaya'ya (2014) göre...
 - Kushilevitz ve Malkin (2016) çalışmasında belirttiği üzere...
 - Solmaz vd. (2013) için...
 - Figley (2002) ve O'Halloran ve Linton (2000) çalışmalarında...
 -(Kushilevitz & Malkin, 2016).
 -(Elwood vd., 2011; Figley, 2002; O'Halloran & Linton, 2000).

Sayfa numarasının gerekli olduğu durumlarda ise;

 - Kushilevitz ve Malkin (2016, s.24) çalışmasında belirttiği üzere...
 - Solmaz vd. (2013, ss.24-32) çalışmasında belirttiği üzere...
 -(Karakaya, 2014, s.14).
 -(Solmaz vd., 2013, ss.23-24).

Kısaltmaların metin içi kaynak gösterimi ise şu şekilde olmalıdır:

İlk kaynak gösterimi;

 - Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK, 2020)....
 -(Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK], 2020).

Sonraki kaynak gösterimleri ise;

 - TÜİK (2020) işsizlik raporunda....
 -(TÜİK, 2020).
- Kaynaklar, "References/Kaynaklar" ismi ile sonuç bölümünden sonra ve eklerden önce alfabetik olarak numaralandırılmadan sıralanmalıdır. Kullanılan kaynakların Doi numarası varsa mutlaka kaynakçada yer almalıdır.

Kaynakça'da kaynak gösterimi,

Tek yazarlı kitaplar için,

- Karakaya, M. (2014). *Maliyet muhasebesi*. Ankara: Gazi Kitabevi.

İki ve daha fazla yazarlı kitaplar için,

- Acar, D., & Tetik, N. (2009). *Genel muhasebe*. Detay Yayıncılık.

Tek yazarlı editörlü kitaplar için,

- Özbek, M. (Ed.) (2005). *Kamusal alan*. İstanbul: Hil.

Çok yazarlı editörlü kitaplar için,

- Gibbs, J.T., & Huang, L. N. (Eds.). (1991). *Children of color: Psychological intervention*. San Francisco: Jossey-Bass.

Editörlü kitaptan bölüm alınmışsa,

- Siyez, D. M. (2008). Fiziksel gelişim. In A.Kaya (Ed.), *Eğitim psikolojisi* (ss. 113-146). Ankara: Pegema

Çeviri kitaplar için,

- Bahtin, M. M. (2004). *Dostoyevski poetikasının sorunları* (C. Soydemir, Çev.) İstanbul: Metis.

Derlenmiş bir kitaptaki yazı için,

- Karasu, B. (1997). İmge üretiminde roman hâlâ ilk sırada. *Ne kitapsız ne kedisiz* (ss. 13-22). İstanbul: Metis.

E-kitap için,

- McLaney, E. (2009). *Business finance*. Erişim tarihi: 25.04.2017, <http://www.books.mec.biz/tmp/books/E58R5U5EUTFE1SF8SBF3ZSBVUI16N6.pdf>.

Tek yazarlı makaleler için,

- Usul, H. (1996). Sermaye piyasalarının bütünleştiği dünyamızda Türk sermaye piyasası'nda muhasebe denetimi sorunları ve çözüm önerileri. *SDÜ İİBF Dergisi*, 1(1), 87-96.

İki ve daha fazla yazarlı makaleler için,

- Solmaz, B., Tekin, G., Herzem, Z., & Demir, M. (2013). İnternet ve sosyal medya kullanımı üzerine bir uygulama. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 7(4), 23-32.

Elektronik makaleler için,

- Von Ledebur, S. C. (2007). Optimizing knowledge transfer by new employees in companies. *Knowledge Management Research & Practice*, 5(4), 229-236. doi: 10.1057/palgrave.kmrp.8500141

Gazete makalesi için,

- Schwartz, J. (1993, Eylül 30). Obesity affects economic, social status. *The Washington Post*, p. A1, A4.
- Brody, J. E. (2007, Eylül 11). Mental reserves keep brain agile. *The New York Times*. Erişim tarihi: 11.09.2007, <http://www.nytimes.com>

Yazarı belli olmayan kaynaklar,

- *İç Tüzük*. (1973). Ankara.

Gözden geçirilmiş ya da genişletilmiş baskılar için,

- Büyüköztük, Ş. (2013). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı* (18. Baskı). Pegem Akademi: Ankara.

Yayınlanmamış/Basılmamış tezler için,

- Aysuna, C. (2006). *Tüketici etnosentrizmi etkisini ölçmede CETSCALE ölçeği ve Türkiye uygulaması* (Basılmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.

İnternet kaynakları

- Akdoğan, A. (2008). *Yeni yerel yönetim yasalarında katılım*. Erişim tarihi: 02.01.2011, http://www.yayed.org.tr/resimler/ekler/21fa74b50ba3f7c_ek.pdf?tipi=7&turu=X&sube=0.

Çok ciltli çalışmalar için,

- Pflanze, O. (1963-1990). *Bismarc and the development of Germany* (Cilt 1-3). Princeton, NJ: Princeton University Press.

Ansiklopediler,

- Akün, Ö. F. (1992). Divan edebiyatı. *Diyanet vakfı islâm ansiklopedisi* (ss. 398-422). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

Rapor ve Teknik Makaleler,

- Gencil Bek, M. (1998). *Mediscap Turkey 2000* (Report No. 2). Ankara: BAYAUM.

Röportaj için,

- Eğer başkası tarafından yapılmış röportajdan alıntılama yapılacaksa ve görüşme geri kazanılabilir bir formdaysa (örneğin, bir kayıt, transkript, yayınlanmış soru-cevap), röportajı yapıldığı kaynak için uygun referans formatı kullanılır.
- ODTÜ Genç Girişimciler Topluluğu. (2015). *Girişimcilik öyküleri*. Ankara: Elma Yayınevi.

Fotoğraf için,

- Adams, Ansel. (1927). *Monolith, the face of Half Dome, Yosemite National Park* [Fotoğraf]. Art Institute, Chicago.

Kaynakça'ya ilişkin belirtilmeyen kaynak gösterimi APA 6 sistemine göre yapılmalıdır.

* Makale sonunda; Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı, varsa Destek ve Teşekkür Beyanı, Çatışma Beyanına yer verilmelidir. Bu beyanlar, makalenin sonuç kısmından sonra ayrı başlıklar altında verilmelidir.

Makale G6nderimi

Makale g6nderimi sadece internet 6zerinden derginin web sayfasına y6klenmelidir. Makalenin g6nderimi sonrasındaki b6t6n s6rece dair işlemler dergi web sayfasından yazarlar tarafından takip edilmelidir. Makale ile ilgili b6t6n d6zeltmeler ve değişiklikler dergi web sayfası 6zerinden yapılacaktır. İstenilen d6zeltme ve değişiklikler 1 ay i6inde yapılmazsa makale otomatik olarak reddedilecektir.

Yayın Etiği

Yazarlar i6in:

1. Yazarlar, 6alışmalarını etik kurallara uygun olarak hazırlanmalıdır.
2. 6alışmanın sonu6ları a6ık, anlaşılır ve d6r6st olmalı; hatalı, literat6re ve 6rnekleme uygunsuz ve sahte veriler 6alışmada kullanılmamalıdır.
3. Yazarlar, 6alışmalarında kullandıkları y6ntemleri a6ık bir şekilde tanımlamalı ve gelecek 6alışmalarda başka yazarlar tarafından 6alışma sonu6ları doğrulanabilir olmalıdır.
4. 6alışmaların, derginin yayın ilkelerine ve yazım kurallarına uygun olması, intihal raporunun %20'nin altında olması, orjinal, başka yerde daha 6nce yayınlanmamış, yayınlanmak 6zere kabul edilmemiş olması ve yayınlanmak i6in başka yerde değerlendirme s6recinde olmaması gerekmektedir.
5. 6alışmanın t6m sorumluluğu yazara aittir.
6. 6alışmada kullanılan finansman kaynakları varsa ya da 6alışma belli bir proje tarafından destekleniyorsa, bu durum yazar tarafından 6alışmada belirtilmelidir.

Hakemler i6in:

1. Hakemler, 6alışmanın yazar(lar)ı ile doğrudan iletişime ge6emez. Makale değerlendirme formları ve buna y6nelik makale 6zerinde g6sterilen d6zeltme 6nerileri derginin sistemi aracılığı ile edit6r(ler) tarafından ilgili yazar(lar)a y6nlendirilir.
2. Hakemler, sadece uzmanlık alanına uygun olan 6alışmaları değerlendirmelidir.
3. Hakemler, yazarların 6alışmalarını d6r6st, tarafsız ve bilimsel bir bakış a6ısıyla değerlendirmelidir.
4. Hakemler cinsiyet, dini inan6, uyruk, siyasal inan6 ve ticari kaygılar g6zetmeksizin 6alışmayı değerlendirmeli ve değerlendirme yansızlığını korumalıdır.
5. Hakemler, yazarların 6alışmaları ile ilgili bilgileri gizli tutmakla sorumludur.
6. Hakemler, 6alışmayı değerlendirirken yapıcı bir dil kullanmalı, kişisel yorumlardan uzak durmalıdır.

3. Hakemler, herhangi bir çalışmada etik kurallara, bilimsel bakış açısına uymayan ve intihal kurallarını ihlal eden durumlarla karşılaştıklarında, editör kurulunu bilgilendirmelidir.

Editörler için:

1. Editörler, ticari düşünce ve değerlendirmelerden bağımsız olarak adil ve tarafsız kararlar vermeli, makale yayın süreçlerini adil ve tarafsız bir şekilde sağlamalıdır.
2. Editörler, şeffaf ve dürüst raporlamayı teşvik eden editoryal ilkeleri benimsemelidir.
3. Editörler, şüpheli ve uygun olmayan çalışmaları gerektiğinde iade ederek ya da ilgili hakemlere düzeltmeler ve kontroller için yönlendirmelidir.
4. Editörler, insan ve hayvanlar üzerinde yapılan çalışmaların etik kurallara uygunluğu eleştirel ve tarafsız bir bakış açısıyla incelemelidir.
5. Yazarlardan ve hakemlerden istenilen koşullar açıkça belirtilmelidir.
6. Editörler, hakem süreçlerini takip etmelidir.
7. Editörler, editoryal çıkar çatışmalarını yönetebilecek uygun ilkeleri belirlemeli ve benimsemelidir.
8. Editörler, çalışmaların kabul edilmesine kadar gizliliği sağlamalıdır.
9. Reddedilen çalışmalar, yazarın yazılı izni olmadan başka amaçlarla kullanılmamalıdır.
10. Editörler, cinsiyet, yaş, ırk, din, etnik köken, siyasi görüş, cinsel yönelim, yaşanılan ülke gibi özelliklerden dolayı yazarlara karşı ayırım uygulamamalıdır.

Kaynaklar: Wager, E. & Kleinert, S. (2011) ve Kleinert, S. & Wager, E. (2011) çalışmalarından alıntı yapılmış ve editör ve yazarlar için belirtilen tavsiyeler dikkate alınmıştır. Bakınız: COPE (Committee on Publication Ethics)'un Editör ve Yazarlar için Uluslararası Standartları.

Etik kurul kararının alınması gereken klinik ve deneysel insan ve hayvanlar üzerinde yapılan sosyal bilimler ile birlikte tüm bilim alanlarındaki çalışmalar için etik kurul onayının alınması gerekmektedir. Alınan etik kurul onayı ilgili makalede belirtilmeli ve belgelendirmelidir. Ayrıca, etik kurul onayının alınması gerekli olan çalışmalarda; kurum, tarih ve karar/sayı numarası ile ilgili etik kurul onay bilgileri yazar/lar tarafından makalelerinde belirtilmelidir. Bu bilgiler, makalenin ilk ya da son sayfasında olmalıdır. Bununla birlikte, çalışmanın uluslararası deklarasyona, kılavuza vb. uygun gerçekleştirildiği beyan edilmelidir. Ayrıca, olgu sunumlarında “Aydınlatılmış Onam Formu”nun alındığı makalede yazar/lar tarafından ifade edilmedir.

(Kaynak: TÜBİTAK ULAKBİM TR Dizin dergi başvuru ve değerlendirme kriterleri esas alınmış ve kaynak gösterilmiştir.)

MEHMET AKİF ERSOY ÜNİVERSİTESİ UYGULAMALI BİLİMLER DERGİSİ
HAKEM DEĞERLENDİRME FORMU

Değerlendirme Tarihi:

Makale No:

Makale Başlığı:

Kurumu:

Orcid no:

Hakemin Akademik Unvanı:

Hakemin Adı Soyadı:

Makale Türü:

1. Türkçe başlığın çalışmanın içeriği ile uyumu

- Çok zayıf (1 puan)
- Zayıf (2 puan)
- Yeterli (3 puan)
- İyi (4 puan)
- Çok iyi (5 puan)

2. İngilizce başlığın çalışmanın içeriği ile uyumu

- Çok zayıf (1 puan)
- Zayıf (2 puan)
- Yeterli (3 puan)
- İyi (4 puan)
- Çok iyi (5 puan)

3. Türkçe özetin ve anahtar kelimelerin çalışmanın içeriği ile uyumu

- Çok zayıf (1 puan)
- Zayıf (2 puan)
- Yeterli (3 puan)
- İyi (4 puan)
- Çok iyi (5 puan)

4. İngilizce özetin ve anahtar kelimelerin çalışmanın içeriği ile uyumu

- Çok zayıf (1 puan)
- Zayıf (2 puan)
- Yeterli (3 puan)
- İyi (4 puan)
- Çok iyi (5 puan)

5. Özetle çalışmanın amaç yöntem ve sonuçlarına yer verilmesi

- Çok zayıf (1 puan)
- Zayıf (2 puan)
- Yeterli (3 puan)
- İyi (4 puan)
- Çok iyi (5 puan)

6. Girişte çalışmanın konusuna kullanılacak yöntemine ve beklenen sonuçlara yer verilmesi

- Çok zayıf (1 puan)
- Zayıf (2 puan)
- Yeterli (3 puan)
- İyi (4 puan)
- Çok iyi (5 puan)

7. Teorik alt yapının yeterliliği

- Çok zayıf (1 puan)
- Zayıf (2 puan)
- Yeterli (3 puan)
- İyi (4 puan)
- Çok iyi (5 puan)

8. Kullanılan veri ve bilgilerin çalışmanın içeriğine uygunluğu

- Çok zayıf (1 puan)
- Zayıf (2 puan)
- Yeterli (3 puan)
- İyi (4 puan)
- Çok iyi (5 puan)

9. Yöntemin amaç ve konuya uygunluğu

- Çok zayıf (1 puan)
- Zayıf (2 puan)
- Yeterli (3 puan)
- İyi (4 puan)
- Çok iyi (5 puan)

10. Yazım dilinin dil bilgisi kurallarına uygunluğu

- Çok zayıf (1 puan)
- Zayıf (2 puan)

- Yeterli (3 puan)
- İyi (4 puan)
- Çok iyi (5 puan)

11. Yazım dilinin akademik dile uygunluğu ve anlaşılabilirliği

- Çok zayıf (1 puan)
- Zayıf (2 puan)
- Yeterli (3 puan)
- İyi (4 puan)
- Çok iyi (5 puan)

12. Anlatımın mantıksal ve yapısal bütünlüğü

- Çok zayıf (1 puan)
- Zayıf (2 puan)
- Yeterli (3 puan)
- İyi (4 puan)
- Çok iyi (5 puan)

13. Tablo şekil ve grafiklerin metin içindeki düzeni ve uygunluğu

- Çok zayıf (1 puan)
- Zayıf (2 puan)
- Yeterli (3 puan)
- İyi (4 puan)
- Çok iyi (5 puan)

14. Sonuçlara objektif olarak ulaşılması

- Çok zayıf (1 puan)
- Zayıf (2 puan)
- Yeterli (3 puan)
- İyi (4 puan)
- Çok iyi (5 puan)

15. Ulaşılan sonuçların ve verilen önerilerin yeterliliği

- Çok zayıf (1 puan)
- Zayıf (2 puan)
- Yeterli (3 puan)
- İyi (4 puan)

Çok iyi (5 puan)

16. Kullanılan kaynakların çalışmanın konusu ve amacı ile uyumu

Çok zayıf (1 puan)

Zayıf (2 puan)

Yeterli (3 puan)

İyi (4 puan)

Çok iyi (5 puan)

17. Kaynak sayısının yeterliliği

Çok zayıf (1 puan)

Zayıf (2 puan)

Yeterli (3 puan)

İyi (4 puan)

Çok iyi (5 puan)

18. Kullanılan kaynakların güncelliği

Çok zayıf (1 puan)

Zayıf (2 puan)

Yeterli (3 puan)

İyi (4 puan)

Çok iyi (5 puan)

19. Derginin yazım kurallarına uygunluğu

Çok zayıf (1 puan)

Zayıf (2 puan)

Yeterli (3 puan)

İyi (4 puan)

Çok iyi (5 puan)

20. Özgünlüğü ve ilgili bilim dalına katkısı

Çok zayıf (1 puan)

Zayıf (2 puan)

Yeterli (3 puan)

İyi (4 puan)

Çok iyi (5 puan)

Çalışma dergide yayımlanmaya uygun mudur?

- Bu haliyle yayımlanabilir.
- Düzeltmesi/değiştirilmesi gereken bazı hususlar bulunmaktadır. (Tekrar görmeme gerek olmaksızın editör kontrolü ile yayımlanabilir.)
- Düzeltmesi/değiştirilmesi gereken bazı hususlar bulunmaktadır. (Tekrar görmek istiyorum.)
- Bu dergide yayımlanması uygun değildir. (Lütfen gerekli açıklamaları yapınız.) Eleştirilerinizi ve önerilerinizi ya aşağıdaki açıklama kısmına yazarak ya da çalışma üzerindeki değişiklik önerilerinizin bulunduğu dosyayı sisteme yükleyerek gösteriniz.

Yazara Not:

Editöre Not:

Öneri:

- Majör Revizyon
- Minör Revizyon
- Reddet
- Kabul Et

İSTİKLÂL MARŞI

*Korkma, sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak;
Sönmeden yurdumun üstünde tüten en son ocak.
O benim milletimin yıldızıdır, parlayacak;
O benimdir, o benim milletimindir ancak.*

*Çatma, kurban olayım, çehreni ey nazlı hilâl!
Kahraman ırkıma bir gül! Ne bu şiddet, bu celâl?
Sana olmaz dökülen kanlarımız sonra helâl...
Hakkıdır, Hakk'a tapan, milletimin istiklâl!*

*Ben ezelden beridir hür yaşadım, hür yaşarım.
Hangi çılgın bana zincir vuracakmış? Şaşarım!
Kükremiş sel gibiyim, bendimi çiğner, aşarım.
Yırtarım dağları, enginlere sığmam, taşarım.*

*Garbın âfâkını sarmışsa çelik zırhlı duvar,
Benim iman dolu göğsüm gibi serhaddim var.
Ulusun, korkma! Nasıl böyle bir imanı boğar,
'Medeniyet!' dediğin tek dişi kalmış canavar?*

*Arkadaş! Yurduma alçakları uğratma, sakın.
Siper et gövdeni, dursun bu hayâsızca akın.
Doğacaktır sana va'dettiği günler Hakk'ın...
Kim bilir, belki yarın, belki yarından da yakın.*

*Bastığın yerleri "toprak!" diyerek geçme, tanı:
Düşün altındaki binlerce kefensiz yatanı.
Sen şehit oğlusun, incitme, yazıktır, atanı:
Verme, dünyaları alsan da, bu cennet vatanı.*

*Kim bu cennet vatanın uğruna olmaz ki fedâ?
Şühedâ fişkırarak toprağı sıksan, şühedâ!
Cânı, cânânı, bütün varımı alsın da Huda,
Etmesin tek vatanımdan beni dünyada cüdâ.*

*Ruhumun senden, İlahî, şudur ancak emeli:
Değmesin mabedimin göğsüne nâmahrem eli.
Bu ezanlar-ki şahadetleri dinin temeli-
Ebedî yurdumun üstünde benim inlemeli.*

*O zaman vecd ile bin secde eder -varsa- taşım,
Her cerihamdan, İlahî, boşanıp kanlı yaşım,
Fişkırır ruh-ı mücerred gibi yerden na'sım;
O zaman yükselerek arşa değer belki başım.*

*Dağalan sen de şafaklar gibi ey şanlı hilâl!
Olsun artık dökülen kanlarımın hepsi helâl.
Ebediyen sana yok, ırkıma yok izmihlâl:
Hakkıdır, hür yaşamış, bayrağımın hürriyet;
Hakkıdır, Hakk'a tapan milletimin istiklâl!*

Mehmet Âkif Ersoy